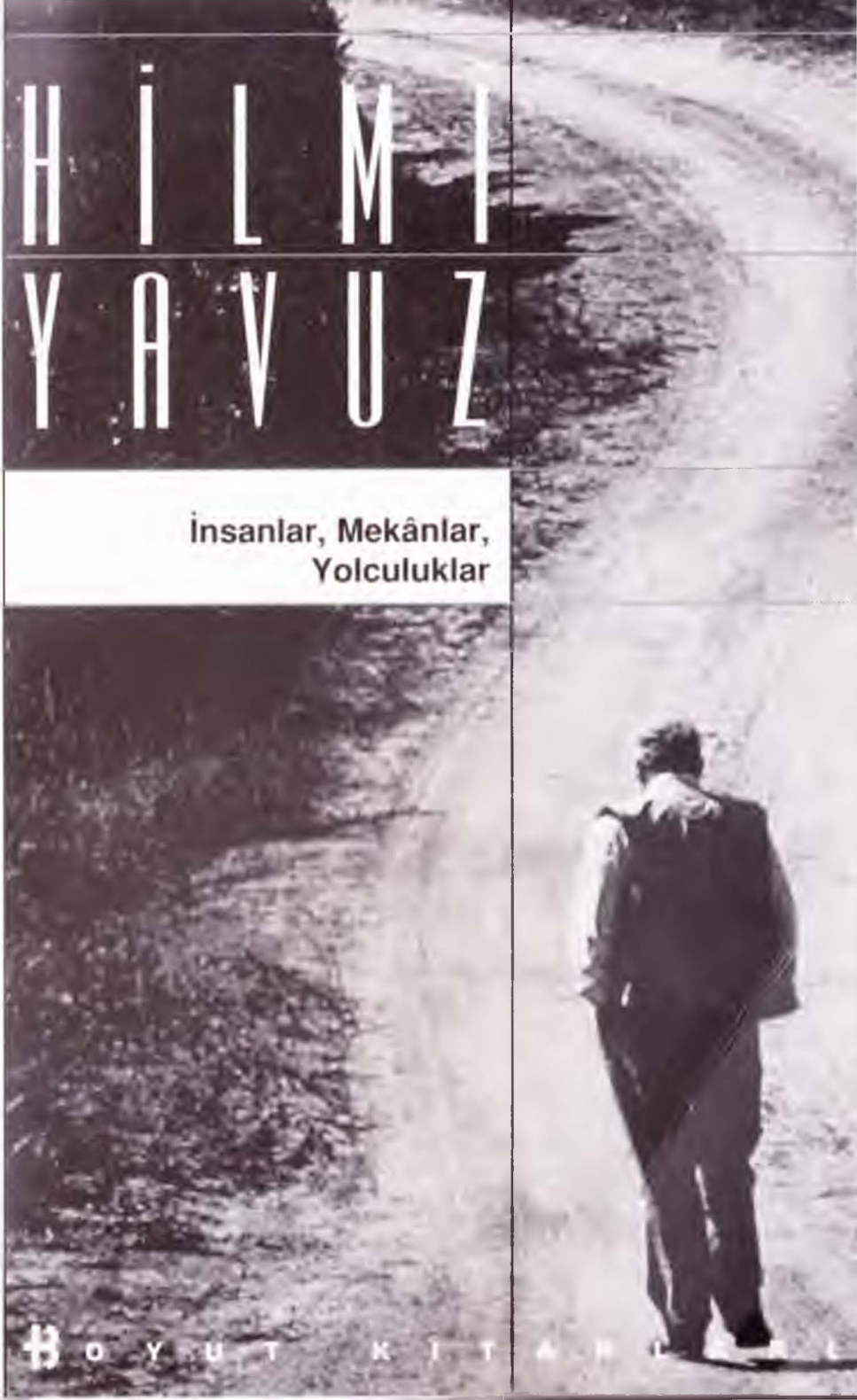
HİLMİ YAVUZ

İnsanlar, Mekânlar, Yolculuklar

BOYUT KİTAPLARI

HİLMİ YAVUZ
İnsanlar, Mekânlar, Yolculuklar

İnsanlar, Mekânlar, Yolculuklar

BOYUT KİTAPLARI / DÜŞÜN YAZILARI DİZİSİ 16

HİLMİ YAVUZ VIII
İnsanlar, Mekânlar, Yolculuklar

Boyut Kitapları Yayın Yönetmeni
Uğur Büke

Sanat Yönetmeni
Murat Öneş

Yayına Hazırlayan
Sultan Polat

Grafik Uygulama
Hilal Rakıcı

Kapak Fotoğrafı
Kamil Fırat

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu gereğince
Boyut Yayıncılık A.Ş.'ye aittir.
Tanıtım amacıyla yapılacak kısa alıntılar dışında,
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. Basım: *Kasım 1999*

Baskı
Boyut Matbaacılık A.Ş.

Yazışma adresi: Boyut Yayıncılık A.Ş. Yüzyıl Mah. Matbaacılar Sitesi No. 115 34560 Bağcılar İSTANBUL
Tel.: (0 212) 629 53 00 (Pbx) Faks.: (0 212) 629 05 74-75

İnsanlar, Mekânlar, Yolculuklar

Hilmi Yavuz

BOYUT KİTAPLARI
BOYUT YAYIN GRUBU

İçindekiler

İnsanlar, Mekânlar, Yolculuklar

İNSANLAR 11
Dindar Bir Cumhuriyet Bürokratına Övgü 13
Sezer Tansuğ: Suret'in Ardındaki Adam 16
Edip Cansever Üzerine 19
Yağmur Atsız İçin Küçük Akşam Müziği 23
Cahit Külebi İçin... 26
Abdülkadir Bulut'a Yakım 29
İlhan Şevket Bey İçin 31
Alaettin Eser'e Ağıt 35
Azra Erhat: Gerçek Bir Kemalist 38
Kemal Tahir: Bir Aykırı Birey 41
Hasan Ali Yücel'e Övgü 44
İbnülemin: 'Cihan Kaynanası' 47
Bir Kalb İnsanı: Fethi Gemuhluoğlu 50

MEKANLAR 53
Bir Bellek Mekânı: Orhangazi 55
Bir Bellek Mekânı: Terme 59
Bir Bellek Mekânı: Çarşamba (1) 64
Bir Bellek Mekânı: Çarşamba (2) 67
Bir Bellek Mekânı: Şebinkarahisar 70
Siirt: O Beyaz Kent... 74
Bir Bellek Mekânı: Yahşi Yalısı (1) 78
Bir Bellek Mekânı: Yahşi Yalısı (2) 82
Bir Bellek Mekânı: Fatih, Kıztaşı 86
Bir Bellek Mekânı: Mirgün 90

YOLCULUKLAR 95
Gezgin Hayalci Olmalı... 97
Köprüler ve Hayaller... 101
Osmanlı, Seyahati Sevmezdi 105
İnebahtı'nın Bahtsızı veya Sokollu ve Tek Kollu... 109
Amerikayı Keşfeden Rodrigo Türk Müydü? 113
Bir Hekim, Bir Arşiv... 117

VE GÜNLER 121
Uçurtma Günleri 123
Lokum Günleri 127
Vatan Günleri 130
Pastane Günleri 133

İnsanlar, Mekânlar, Yolculuklar

İnsanlar

Dindar Bir Cumhuriyet Bürokratına Övgü

Attila İlhan'la hasbelkader, şairlik ve yazarlık dışında bir ortak kaderi daha paylaşıyoruz. O da, ben de çocukluk, hattâ ilk gençlik yıllarımızı Anadolu'nun o kuş uçmaz kervan geçmez ilçelerinde geçirdik. Bir on yıllık zaman farkıyla elbet! Kaptanın (Biz 'Baylan'cılar Attila İlhan'a 'Kaptan' deriz) 1930'lu, benimse 1940'lı yıllarımız... (İkimizin de babası kaymakamdı: 'Şair Bedri İlhan Bey' Ilgın'da, Bahçe'de; 'Babam Şair Yahya Hikmet Bey' Çermik'te, Sütçüler'de, Orhangazi'de, Terme'de...) Cumhuriyet idarecilerinin gerçekten de *'kendilerini' devlet'in üzerinde, devleti de halkın üzerinde bir hakim-i mutlak'* telâkki ettiği yıllar...

Attila İlhan'ın geçenlerde *Cumhuriyet*'te yayımlanan bir yazısının bana bunları düşündürttüğünü, beni duygulandırdığını söylemeliyim. 'Ben', diyordu Attila İlhan o yazısında, 'Ilgın bozkırına on bir yaşında bir 'memur çocuğu' olarak çıktığımda, yıllardan sanırım 1936 filandı; 30'lu, 40'lı, 50'li yılları -Anadolu'nun bu en karanlık ve kederli yıllarını- irili ufaklı ilçelerde, halkın içinde bulunduğu darlıkları ve yoklukları çekerek, yaşadım. Memurların -hele en uçtakilerin, hele cumhuriyetin ilk yıllarında- nasıl bir 'fedâ-yı nefsle' kendilerini işine adadığını kimse inkâr edemez. Edemez de, bu memurun kendisini 'devlet', 'devleti' de halkın üzerinde bir 'hâkim-i mutlak' telakki etmesine engel olmaz!' (*Cumhuriyet*, 15 Eylül 1997)

Bir yandan 'feragat-i nefs' ile çalışmak, öte yandan kendini bir 'hâkim-i mutlak' olarak halkın üzerinde telakki etmek! Attila İlhan'ın tesbiti doğrudur. Tek parti devri Cumhuriyet idarecilerinin problematiği budur gerçekten!... İra Lapidus da söylemiyor muydu: 1950 yılına kadar rejim, 'oldukça iyi eğitim görmüş şehirli bürokratik ve askerî elitin ülkenin bütününü hâkimiyetleri altına aldığı'

bir rejimdir. Ve Lapidus'a göre, bu rejim 'Osmanlı sisteminin *devamı* (altını ben çizdim HY) niteliğindedir. Ûlemâ ve eşraf (ve ilâve etmeli: 'tüccar!' HY) siyasal otoriteden dışlandılar (...) Rejim Türk halkı adına kurulmuştu, fakat Türk halkından hemen hemen kopuktu.'

Babam Yahya Hikmet Yavuz, oldukça erken bir yaşta, 1950 yılında emekli olduğunda ben on dört yaşındaydım ve onun kaymakamlık yaptığı yıllara ilişkin hatıralarım vardı; -ve, elbette çok önemli bulduğum bir tesbitim: O da, babamın, tam bir ferâgat-i nefs ile çalışmasının yanı sıra, kendini bir hâkim-i mutlak saymak, Devleti halkın üzerinde bir tahakküm aracı telâkki etmek şöyle dursun, fisebilillâh halkın hizmetine vakfetmiş bir insan oluşudur. Bir insan-ı kâmil! Şemsi-i Sivasî'nin *'Hakk'a makbul olmak ister, halka menfur olmadan'* mısraında dile getirdiği ahlâkı kendine düstûr edinmiş bir Hak âşığı! Tek parti devrinin ceberrut idarecisi imajından uzak, o imajla bağdaşması söz konusu olmayan biriydi Yahya Hikmet Bey. Onun için, 1965 yılında, ölümünden hemen sonra yazdığım bir yazıda söyle demiştim:

'Çoğu kez, senin için 'niye bu kadar hoşgörür?' diye düşünmüşümdür En mutsuz günlerimizde bile senin baş kaldırdığına tanık olmadık. Emekliye ayrılıp Fatih'in arka sokaklarında, kiralık katlarda, bir kar gecesi annemle birlik olup sana yüklenmemiş miydim? Başkalarına yapılan haksızlıkları hoşgörmeyen sen, haksızlık sana yapılınca niçin susuyordun? '38 yıl bu devlete şerefle hizmet etmemiş' miydin? (...) Savaş yıllarında, boydan boya zeytin ağaçlarıyla kaplı bereketli topraklar üzerindeki bir Batı Anadolu ilçesinde (...) halkın kirli kara ekmeği bile bulamadığı yıllarda bir ağanın 'küçük beye armağınımız olsun efendim!' diye bir teneke beyaz peyniri getirdiği gece, utanmazlığını suratına bir balta gibi indirerek jandarmalara teslim etmemiş miydin? 'Ben oğlumun boğazından haram lokma geçirmem!' (...) Senin Anadolu'nun 15 şu kadar ilçesinde halk düşmanlarına karşı açtığın savaşı kimseler bilmedi. (...) Senin için olağandı çünkü bunlar. Bu senin ödevindi. Hiç kimse, ödevini yaptı, diye övülemezdi, övülmeye hak kazanmış değildi. Övgü, Allah'a mahsustu sence.'

Babamın hayat ve idare tarzının tek parti ceberrutluğu ile kabili telif olmayışı, hiç şüphe yok ki, onun dinibütün bir Müslüman, dünya ve âhirete yüz vermeyen bir Ehlullah oluşundandı. Şimdi şunun altını önemle çizmek istiyorum: Dinibütünlük, Yahya Hikmet Bey gibi bir Cumhuriyet idarecisinin zorba, astığı astık kestiği kestik celâlî bir bürokrata dönüşmesine nasıl mâni olduysa, o her yıl Cumhuriyet Bayramı Nutuk'larında tekrarlamaktan sonsuz haz duyduğu bir deyişle, *'Cumhuriyet'in yüksek idealleri'* için fedâ-yı nefs ederek çalışmasına da asla mâni olmadı! Yahya Hikmet Bey'in akşamları eve yorgun; ama halka ve Cumhuriyet'e hizmet etmiş olmanın gönül itminânı ile dönüşlerini hiç unutmayacağım. Uzun uzun akmış da denize ulaşıp sükûn bulmuş ırmaklar gibi eve döndüğünde, gözleri pırıl pırıl olurdu babamın...

Diyeceğim şu ki, Cumhuriyet'i ve halkı asla bir karşıtlık olarak görmedi Yahya Hikmet Bey. Bu anlamda da *atipik* bir Cumhuriyet idarecisiydi. Bunda, inanmış bir cumhuriyetçi (Siirt'te, *Müdafaa-yi Hukuk Cemiyeti*'nin kurucu heyetinde, genç idadi talebesi Yahya Hikmet Bey de vardır) olduğu kadar, inanmış bir Müslüman olmasının büyük payı olduğu muhakkaktır.

Rahmet istedi. *Rahmeten vâsiâ.*

Sezer Tansuğ: Suret'in Ardındaki Adam

Cesare Pavese 'günleri değil, ânları hatırlarız,' der. Sezer Tansuğ'u ilk nerede gördüğümü, o ânı hatırlamak benim için hiç de zor olmadı. Belleğimdeki binlerce görüntüden o ânı bulup çıkarmak! Sanki Sezer bana bir 'son söz' gibi eğilmiş, soruyor: 'Benim yoksul suretimi ne zaman çıkaracaksın?'

Bu yoksul suret, bana ilk defa, Beyoğlu'nda, '*Tosun'un Yeri*' diye bilinen lânetli bir mekânda göründü. Yıl 1955 , mevsim kış olmalıdır. Basık, rutubetli bir bodrumda, o lânetli mekânın kubbeli arka odasında, genç bir adam saz çalıyor. Alafrangalığın ve nice sahte hayatın yurt edindiği bu mekânda, ağır akan bir Anadolu nehrinin sesiyle türkü söyleyen bu genç adam kimdi? Merak etmiş olmalıyım: 'Türkünün ne işi var burada? Niçin 'blues' ya da Elvis dinlemiyoruz? Ve bu adam kim?'

Arkadaşlarımdan biri fısıldamış olmalı: 'Sezer Tansuğ, sanat tarihçisi' O gürültücü, şen ve umursamaz kalabalığın dışında kalın, ciddi ve asık yüzüyle elindeki saza eğilmiş olan bu genç adamın, sazın çağımızda 'suretin gözden kaybolduğu bir âmâda' yükselen çorak bozkır sözleri nasıl dile getirdiğini dinlemeye koyuldum. Bu âmâ, Âşık Veysel'di! Bir yerlerden kulağımda kalmış bölük pörçük Veysel sözleri, adı Sezer Tansuğ olan bu genç adamın kırçıl, dikenli sesiyle bütünleşiyor, ezgiye dönüşüp akmaya başlıyordu: *'Güzelliğin on par' etmez/Bu bendeki aşk olmasa/Eylenecek yer bulamam/Gönlümdeki köşk olmasa...'*

Bazen bir ân, bütün bir hayatın sorguya çekilmesini mümkün kılabiliyor. İşte, benimki de dahil, o güne kadar yaşanmış bütün bu sahte ve eğreti hayatların ötesinde, o ânda bir genç adam, basık kubbeli bir bodrum odasında, hepimize sahih bir hayatın mücevher halinde küçük ve pırıltılı seslerini sunuyor gibiydi...

Sezer'in daha sonraki dostluk ve beraberlik yıllarımızda, zaman zaman bana da yönelen öfkesini ve hırçınlığını, hep o ânın, o basık kubbeli bodrum odasında saz çaldığı ânın ışığında görmeye çalışmışımdır. Belki de Sezer Tansuğ, bize lisan-ı hâl ile 'gözlerimizin her gün yeni bir surete açılması' gerektiğini, dâimâ ve bıkmadan hatırlatıyor, biz ise onun bu hatırlatmalarını, dâimâ ve bıkmadan gözardı ediyorduk. 'Galiba' diyorum şimdi, 'Sezer bize bir ehl-i tariykin yoksulluğuna değil, körlüğüne bile erişilemeyeceğini sezdirmeye çalıştı bütün bir hayat boyunca. Çalıştı ve zannedersem başaramadı! Hırçınlığı, öfkesi bu yüzdendi...'

'Ehl-i tariyk' dedim, boşuna değil! 1980'li yılların başında Sezer büyük kentlerden elini eteğini çekmiş, Bodrum'da, Bitez yalısında bir köy evine yerleşmişti. Kocaman bir mandalina bahçesinin içinde münzevi bir ev ve münzevi bir adam! Ve bir anı: O yazlardan birinde Sezer'in bana bir elmanın kabuklarını soymada 'büyük bir mahareti olan' (tastamam böyle söylemişti) bir köylüden söz ettiğini hatırlıyorum. Bu maharet kabukların olabildiğince ince, neredeyse bir zar gibi, düzgün ve tek parça halinde soyulmasındaydı. Sezer'in bundan neden bu kadar heyecanla söz ettiğini anladım - ya da, anladığımı sandım! Galiba, sadece işinin ehli olan insanlar heyecanlandırıyordu onu...

Tuhaf değil mi, ben Sezer'i hiçbir zaman klasik bir sanat tarihçisi ya da estet olarak düşünmedim. Şüphesiz, hem bir sanat tarihçisi, hem de bir estetti Sezer. Ama resme ne bir ikonografın analitik serinkanlılığı ile ne de bir estetin heyecanlı ve sıcakkanlı dilettantizmi ile bakmıştır! Resimde dâimâ bir sureti ve o surette gizli olan Gayb'ı aradı. Tekrar edeyim: Resme bir ikonograf ya da bir estet gibi değil, bir *visionnaire*, kendini Keşf'e adamış biri gibi baktı. Bilirsiniz elbet, Aldous Huxley, *Algının Kapıları* ('The Doors of Perception') adlı kitabında, mescalin alarak yaşadığı deneyimi anlatır. Mescalin aldıktan sonra bir resme bakar ve daha önce yüzlerce defa baktığı o resimde, o âna kadar göremediği incelikler, işaretler ve imâlardan oluşan bütün bir teferruatı görür. Sezer'in bütün bu teferruatı değil, Gayb'ı görebilmesi için Huxley gibi mescalin'e ihtiyacı olma-

dı. O, doğuştan suretin ardını görmeye yazgılı olan bir keşif adamı, bir *visiomnaire*'di. Bize gizli olan'ın ona âyân olduğunun tanığıyım ben. Sanki ismiyle müsemmaydı Sezer: Bakmıyor, seziyordu!

Neydi bu seziş? Bu sorunun cevabı Sezer Tansuğ'un daha 1961 yılında yayımladığı, o küçük ama çok anlamlı *Şenlikname Düzeni*'nde bulunabilir. Sezer, Sabahattin Eyüboğlu ve Mazhar Şevket İpşiroğlu'nun, *Fatih Albümüne Bir Bakış* adlı çalışmalarında 'Doğu tasvirlerine batılı bilginler gibi, bir nakış ve biçim açısından bakmayı bırakıp, bir duyuş ve düşünüş açısından bakmanın gerekliliğinden ve öneminden söz etmişlerdi' diyordu. Mesela, 15. yüzyıl Türk resminin Doğu'ya ait şematik biçim kalıplarından yararlanmasını, Eyüboğlu ve İpşiroğlu, kesinlikle doğru bulmuyorlardı. Eyuboğlu ve İpşiroğlu, 15. yüzyıl Türk resmi, yüzünü Doğu'ya değil Batı'ya dönseydi, bu resimlerin 'cami duvarlarına kadar' girebileceklerini öne sürmüşlerdi. 'Oysa' diyordu Sezer, 'bu, bir camiye kilise açısından bakmak değil de nedir?' Türkiye'nin Batı'ya alabildiğine açıldığı geç çağlarda bile Batı'yla derinden hesaplaşma ve çekişme, ona (Batı'ya) karşı apaçık bir direnme görüyordu Sezer. Ve bütün hayatı boyunca, bu hesaplaşmanın ve direnmenin izini sürdü...

'*Ben suretin ardındayım*' sözünün anlamı da, galiba, buydu...

Edip Cansever Üzerine

Edip Cansever üzerine yazmayı düşündüğüm bir yazının kişisel olması kaçınılmaz. İnsan, anılarını dile getirmekten haz duyduğu bir yaşa gelince, çok sevgili dostlarını, galiba, daha çok böyle anmaktan hoşlanıyor.

Kişisel olacak dedim ama, sadece anılar anlatacak, sadece dostluklardan söz edecek değilim. Çünkü Edip Cansever'le olan dostluğum, onun şiirleriyle başlamıştır. Dolayısıyla, dostluğumuzdan söz ederken elbette, onun şiirinden de söz edeceğim, kaçınılmaz olarak...

Lise yıllarımızda, 1950'li yıllardı onlar, bir okul dergisi yayımlama işini üstlenmiştik. Adı, *Dönüm*'dü. Bu dergide şiirlerimin yanı sıra eleştiri, daha doğrusu kitap tanıtma yazıları yazma işini, çoğu kez hocamız Behçet Necatigil'in özendirmesiyle üstlenmiş bir kaç öğrenciden biriydim. *Dönüm*'e yazdığım ilk eleştiri ya da kitap tanıtma yazısı, Edip Cansever'in *Dirlik Düzenlik*'i ile ilgilidir. (Bu yazının 1954 yılında yayınlandığını vurgulayarak bir çıkma yapıp şunu söyleyeceğim: Demek ki, ilk kitap tanıtma yazısını bundan tastamam 42 yıl önce yayınlamış yaşlı bir eleştirmenim ben!)

Bu yazının bence, iki açıdan önemi vardır: Birincisi, özneldir. Yazıda, kitaptaki şiirlerden en çok '*Masa da Masaymış Ha*' başlıklı şiiri beğendiğimi belirtiyordum ve bu şiiri Kabataş Erkek Lisesi ile Çamlıca Kız Lisesinin ortaklaşa düzenledikleri (7 Nisan 1954! Nasıl unuturum!) 'Edebiyat Matinesi'nde okumuştum. Şiirin ve elbette benim okuma tarzımın bu matinede büyük sükse yaptığını söylemeliyim! Doğrusu, bu 'sükse'den, şiiri okuyan ben olduğum için, benim de payıma birşeyler düşmüştür. (Neler olduğunu söylemeyeceğim!)

İkincisi, nesneldir. *Dirlik Düzenlik* üzerine yazdığım yazıdan çok sonra, Edip'in çok sevdiği Ahmet Muhip Dıranas'ın da '*Masa da*

Masaymış Ha' şiirini beğendiğini öğrenecektim. Edip, 1971 yılında *Türkiye Yazıları Dergisi*'ne yazdığı Otobiyografi'sinde bu olayı şöyle anlatmıştır:

'Artık *Yeditepe* yıllarıydı. Şiirlerimi *Yeditepe*'de yayımlıyorum. 1954'de *Dirlik Düzenlik* adlı şiir kitabım basılıyor. Bugün bakıyorum da, '*Masa da Masaymış Ha*' şiirinden başkası yazılmasa da olurmuş diyorum. Ayrıca bu şiirden yaşamım boyunca kurtulamadım Antolojilerde aynı şiir, şiirimi uzaktan bilenlerin dilinde aynı şiir, yabancı dillere şiir çeviriyorlar benden, ille de '*Masa*' şiiri de olacak... Bir gün Ankara'da Sayın Ahmet Muhip Dıranas'ın da bulunduğu bir masadayız. Bir ara Dıranas bana döndü, adı geçen şiiri övdü. '*Üstad ben o şiirden bıktım*' dedim. '*Benim başka şiirlerim de var...*' Dıranas gülümseyerek "*Eh, ben de* Fahriye abla *şiirimden bıktım, ne yapalım, her şairin bıktığı bir şiiri vardır*' dedi.'

Edip'in şiirleriyle 1954 yılında tanışmıştım; şairin kendisiyle tanışmam ise 1955 yılındadır. A *Dergisi* yıllarıdır onlar, İkinci Yeni yılları... Bu yüzden bizim gibi genç şairler için gerçek şiiri Edip Cansever, Cemal Süreya ve Turgut Uyar yazıyordu. Cemal'le Turgut Ankara'daydılar, Edip ile İstanbul'da, *A Dergisi*'ne büyük destek veriyor: şiirlerini *Yeditepe* dışında bir tek A *Dergisi*'nde yayınlıyor; akşamları çıktığımız Fatih'deki Yıldırım Kahvesi'ne ya da Acem'in kahvesine geliyor, bizimle birlikte oluyordu. O yıllara ilişkin bir anı: Edip'in ilk kitabı, gerçekte *İkindi Üstü*'dür, 'Ömer Edip Cansever' imzasıyla, 1947'de İzmir'de yayımlanmıştır. O kitabı Sahaflar'da bulup satın almıştım, çok sonraları Edip *İkindi Üstü*'nü istedi benden, vermedim. O kitabını yoksaydığını, bulabildiklerini de toplayıp imha ettiğini söylemişti bana...

Burada bir ayraç açarak şunu belirtmek istiyorum. İkinci Yeni şiirinin iki yol açıcısı Edip Cansever ve Cemal Süreya, 'Garip' şiirinin Dil'den çok Dünya'dan yola çıktığı için ister istemez sıradan ve yalınkat kalmış nükteciliğine, espri anlayışına karşı, Dünya'dan çok Dil'den yola çıkan, incelikli bir *humour* anlayışından gelmiş şairlerdir. İkinci Yeni'ye *humour*'dan geçerek varmış şairlerdir onlar. Bana öyle geliyor ki, Edip'le Cemal'i *humour*'dan geçerek İkinci Yeni'ye

ulaştırmada Salah Birsel'in belirleyici, önemli bir katkısı olmuştur. Belki yanılıyorum, ama Edip'in ve Cemal'in şiirinin İkinci Yeni'ye dönüşmesinde Salah Birsel'in *Şiirin İlkeleri*'nin zekâ şairine ilişkin bölümlerinin büyük katkısı vardır.

Dikkat edilirse, İkinci Yeni, önceleri kendini çok daha dar ve sınırlı bir kadro olarak görmede ve göstermede fevkalade titiz davranmıştır. Oktay Rifat gibi, özellikle Birinci Yeni'den ('Garip' şiirinden) gelen şairlerin bu kadro içinde görünmelerine ve gösterilmelerine şiddetle itirazları vardır. Nitekim, Oktay Rifat'ın *Perçemli Sokak*'ının yayımlanması üzerine *Pazar Postası*'nda yapılan bir soruşturmaya (Pazar Postası, 27 Ocak 1957) Edip Cansever şu yanıtı verecektir: *'Oktay Rıfat'ın* Perçemli Sokak'*ta yaptığı şu: Batı'da çoktan işlevini yitirmiş bir akımı yurdumuza ithal etmiş olması. Bana göre İkinci Yeni'nin başarısı, şiirin ne olduğunu bilerek Oktay Rıfat ve onun gibi yazarlara cephe almasından ibarettir'* Edip, bu yanıtının başka bir yerinde de *'şimdilerde Oktay Rifat gibi ortalığı şaşırtma amacını güdenler ya da Ece Ayhan gibi şiirin ne olduğundan habersiz gençler'* diyecektir ki, özellikle Oktay Rifat için söyledikleri, bence *humour* ile şaşırtmaca arasındaki canalıcı ayrımda direnen Edip'in (ve elbette Cemal'in) bu titizliğini dile getirmek bakımından ilginçtir. Oktay Rifat'ın *Perçemli Sokak*'ta yaptığının, onu özellikle *Karga ile Tilki* ve *Aşağı Yukarı* gibi kitaplarıyla anımsayan Edip Cansever'e 'şaşırtmaca' gibi gelmiş olması, elbette başlangıçta, çok doğaldır.

O yıllarda Edip'in, şiirin kuramsal sorunları üzerinde düşündüğünü ve yazdığını da biliyoruz. Meselâ, şiirin somutlayıcı işlevi konusundaki yazıları, bana, biraz da İkinci Yeni'ye "soyut şiir" eleştirisini yöneltenlere karşı bir savunma gibi görünmüştür. 15 Şubat 1962'de *Değişim* dergisine yazdığı *'Soyut Somut'* başlıklı yazısında, 'şiir insani değerlerden, ölümsüz öz'lerden, yaşam koşullarından, çağını yansıtmaktan kopmazlığıyla da somut bir olgudur. Ama kimi dönemlerde şiirin bu niteliği farkedilmeyebilir' der ve soyut şiirin 'olsa olsa yazılmamış bir şiir' olduğunu belirterek şunları ekler:

'Ya da yazılmış görünüp de belli bir şiir düzeninde yer almamış, geleneğinden kopuk, geleceğe yönelmemiş, salt ozanı ilgilendiren her şiir soyuttur.'

Burada, bana göre elbet, ilginç olan, Edip'in gelenekten kopuk olmayı, soyut şiirle koşut görmesidir. Edip Cansever ve gelenek ilişkisi çok ayrı ve ayrıntılı ele alınması gereken bir konu. Ama şu kadarı sanıyorum söylenebilir: Gelenek Edip Cansever'de Dil anlamına gelir. Metin Eloğlu'yla yaptığı bir konuşmada kesinler bunu ve gelenekten yararlanmayı Divân ya da halk şiirinden yararlanmak biçiminde *anlamadığını* belirtir. 'Gerçek ozan', der, 'herşeyden önce tarihini, kültürünü, içinde yaşadığı toplumun koşullarını bilmek, sonra da bütün bunların çeşitli dönemlerde yazılmış şiirlerdeki yansılarını, yani dilinin işleyişini, inceliklerini, etki alanlarını izlemek, kavramak zorundadır.'

Edip'in 1970'lere kadar sürdürdüğü şiirinin örüntüsü budur. *Yerçekimli Karanfil*'le dönüşen şiiri, *Kirli Ağustos* ile bir kez daha dönüşür. *Yerçekimli Karanfil*'le *Kirli Ağustos* arasında daha çok somutlayıcı bir işlevi yükler şiire. Fethi Naci ile yaptığı bir konuşmada, 'şiir, soyutu somutlamaktır' der. T.S. Eliot'ın *'nesnel karşılık'* ('objective correlative') kavramını kendi şiir kuramına dayanak gösterir ve bunu da, resim'le (resim okuma ile) ilişki kurarak gerçekleştirme yolunu seçer. Bu dönemde Edip'i şairlerden çok, ressamların ilgilendirdiğini biliyorum. Picasso, Matisse, Klee, Kandinsky ve hele Marc Chagall'ın resimlerini 'okumuş' ve onların resim dilinde somut yoğunluğa nasıl vardıklarını yakından izlemiştir. *Kirli Ağustos*'tan sonra ise, bu kez tersine, somut'u soyut'a dönüştürmeyi deneyecektir. Resimden Felsefeye doğru bir yol alış'tır bu!

Bu yazıyı, Edip'in kendi sanatına ilişkin olarak söylediği şu sözlerle tamamlamama izin verilsin. 'Sanat', diyor Edip, 'yaşamdır benim için, o yaşam ki, usta bir elmas yontucusu gibi, sözcükleri yonta yonta çok görünüşlü bir nesneye çevirir.'

Yağmur Atsız İçin Küçük Akşam Müziği

Yağmur Atsız'ı tanıdığımda, 1950'li yılların ortalarıydı, o, bir şiirinde söylediği gibi, *'d'Artagnan'la Kür Şad arasında zorbelâ büyümeye uğraşan bir çocuk'* değildi artık. Yirmili yaşlarını sürüyordu, ama gene de *'Bir yandan içine kapanık, bir yandan etrafına taşan'* bir 'genç irisi'ydi. Hukuk Fakültesi'nin anfilerinden çok, Kantin'i yurt edinmiş aylaklardık o yıllarda ve Yağmur bizim aramıza kimbilir nasıl düşmüştü? Bilemiyorum, belki Demir Özlü getirmişti onu Kantin'e; yaşça bizden küçük olmasına karşın onu yadırgamadığımızı, tersine o muzip ve canayakın haliyle hemencecik benimsediğimizi anımsıyorum. Elbette daha ilk günden biliyorduk Nihal Atsız'ın oğlu olduğunu, ama bu bizi çok fazla tedirgin etmemişti. Arasıra, çocuklardan biriyle, Onat Kutlar'la belki, *'Nihal Bey Kantin'i basacakmış, Yağmur'u elimizden kurtaracakmış!* diye şakalaştığımızı da hiç unutmuyorum. O yıllarda 'solcu' gençlerin Nihal Bey gibi aşırı sağcı bilinen birinin oğluyla dostluk kurmaları pek alışılmış bir durum değildi ya, Yağmur'un da 'solcu'larla birlikte olmaktan tedirginlik duymadığını kesinlikle biliyordum.

Üniversite yıllarımızdan sonra Yağmur'la ayrı yollara düştük. Ben İngiltere'ye gittim, o Almanya'ya... O ünlü bir gazeteci oldu, Alman televizyonlarında çalıştı; bana göre bilgiyle ironi'nin birbirinden ayrılmadığı 'müstesnâ' köşe yazıları yazdı -yazıyor da! Arasıra, Almanya'dan telefon eder, sanki ilkgençlik yıllarımızdaki gibi dâimâ muzip ve incelikli bir muhabbet koyulturuz ki, demeyin gitsin...

Yağmur'un şiire tutkun olduğunu da, şiir yazdığını da biliyordum elbet. 1984 yılında ilk kitabını, *'Günlerimiz'*i yayımladı. *'Günlerimiz'*in üçüncü basımı dolayısıyla yazdığı Önsöz'de söylediği şu sözler ne kadar anlamlıdır: 'Farkettim ki, ömrümün o yılları artık bana başka bir insana aitmiş gibi geliyor...'

Yeni kitabı, *'Unutkan Şehir'* Yağmur'un 1984'den sonra yazdığı şiirlerinin toplamıdır. *'Unutkan Şehir'*, diyor Yağmur, *'Benim şiir serüvenimde yeni iklimlere doğru bir açılma, yani, bir yelken açma hikâyesidir."*

Şiirde *'yeni iklimlere doğru yelken açma'* istiâresi bize, Ahmed Hâşim'in 'gece iklimleri'ni (*'ekalim-i leyâl'*) anımsatsa da, Yağmur'un şiirinin açtığı 'yelkenler'in (Yahya Kemal'in bir rübaisinde söylediği gibi), bizi 'mersâ-yı fenâ'dan (*'yokluk limanı'*ndan) uzaklaştırmasını ve varoluşumuzun *'yelken yelken'* engine doğru açılmasını beklemeliyiz.

Yağmur *'Teşhis'* şiirinde, *'şiirlerim acaba ne işe yarar?'* diye soruyor. *'Unutkan Şehir'*deki şiirler, yılların ötesinden, gözlerinin ta içinde şakacı ve sonsuz küçük güneşler parıldayan bu *'yaşlanmak için henüz çok genç ve genç olmak için enikonu yaşlı"* şairin, kalbimizi (evet, kalbimizi!) 'işe yarar' kılmaktaki maharetini gösteriyor. Bu, Dünya'ya kalbinden bakan bir şairdir ki, İstanbul'u o 'Unutkan Şehir'i, belleğin mahfazasında saklı tutuyor: Unutmamalı: Şehir unutur, ama şair unutmaz!

Yağmur Atsız'ın şiirlerini okurken, insanın kendisini bahtiyar hissetmesi nedendir acaba? Belki şu 'unutkan şehir'de, bir zamanlar *'âsitâne'li bir dârülfünün talebesi'* ya da *'zaman zaman ölümü düşünebilen elli beş yaşındaki bir erkek'* gibi dolaşan şairin, bu dolaşmalarından bize kalan günbatımlarıdır... O günbatımları ki, akşamın uzun sürmüş hüznünün yerine, bir ân'lık, göz açıp kapamasıya bir bahtiyarlık bırakır. Şair odur ki, bu bahtiyarlığı günbatımı vasfında söyler ve günbatımından kalan Hakikat de budur: Bahtiyarlık!

Yağmur'un Tevfik Fikret'in başlattığı bir gelenekten esinlenerek lânetlemese de, 'kirli' bulduğu bu 'unutkan şehir' için söyledikleri tuhaf ve anlamlı bir biçimde, beni dönüp dolaşıp ilkgençlik yıllarıma götürdü; haydi Yağmur gibi söyliyeyim: *'Mâzim arkamdan bana yetişti'* Şimdi Almanya'nın Köln şehrinde (acaba Köln, 'unutmuyor' mu?), *'münzevi bir çatı katında'* bu şiirleri yazan şair, Rilke'nin *'Malte Laurids Brigge'*sinde Francis Jammes'in 'tavan arasındaki aydınlık odası'ndan söz açan o bölümü anımsıyor mudur? İlk gençlik

yıllarımda, dâimâ bir çatı katında oturmayı, çoğu kez Haliç'e bakan apartmanların önünden geçerken düşleyen ben, bu 'kirli' ve 'unutkan' şehre oradan bakmayı ne kadar istemişimdir. Oradan bakmayı ve bizim onu değil, onun bizi seyrettiğini düşünmeyi... Bu 'kirli' ve 'unutkan şehir'in bizi seyrettiğinin farkında mıyız gerçekten? Dahası şu ki, bizi seyreden bu şehrin, bizi, evet bizi, 'kirli' ve 'unutkan' bulmadığını kim temin edebilir?

Yağmur'un şiirleri, anımsamanın bahtiyarlığı kadar unutuşun hüznünü de getiriyor. *Olvido*! Unutmamalı: *'Hoyrattır bu akşamüstüler dâimâ!* '

Cahit Külebi İçin...

Sabahattin Eyüboğlu, Orhan Veli'nin ölümünden sonra yazdığı o yürek burkan yazısında, bir Japon haiku'sunu anar ve bu haiku'yu Orhan Veli'nin ölümüne uyarlar. Haiku şöyledir. *'Şair Anju öldü/Şimdi o/Bir yaz denizi gibidir.'* Eyüboğlu, Orhan Veli'nin de, ölümüyle 'bir yaz denizine benzediğini söyleyerek bitirir o yazısını...

Sevgili şairim Cahit Külebi'nin ölümünü duyunca bu haiku'yu andım ve şöyle düşündüm: 'Orhan Veli, ölümüyle bir yaz denizini andırabilir; ama Külebi değil!...' Peki, neyi andırabilir Külebi'nin ölümü? Belki bir kitabına da ad olan *'yeşeren otlar'*ı, evet şöyle *'Şair Cahit Külebi öldü/Şimdi o/Yeşeren otlar gibidir.'*

Külebi'nin şiiri doğal bir şiirdir. Ne demek bu? Külebi'nin şiiri, sürekli Doğa'ya gönderme yapan bir şiirdir, demek. İnsana ve onun yapıp etmelerine ilişkin her şey, doğa bağlamı içinde, doğal-olan'a gönderme yapıldığında anlam kazanır Külebi'de. Şöyle de söylenebilir: Doğal-olmayan, insansal değildir Külebi'nin şiirinde, ya da, insansal olmayan, doğal-olmayan'dır. Neden ve kimden söz ederse etsin Doğa'ya gönderme yapar Külebi. Kadınlardan mı söz edecektir, kadınlar sanki söğüt ağaçları, mavi dereler ya da yeşeren otlar olmadan anlaşılamazlarmış gibi kurar şiirini. Sevgilisinin gözleri *'yeşil yaylalar'*dır; elleri *'beyaz güller'* gibidir; yanakları *'güz elması'*na benzer. Kırda evler bile, Külebi için *'topraktan yeşermiş gibi'*dir. Şöyle de söylenebilir: Külebi şiirinin genelinde Doğa/Kültür sorunsalı ortadan kalkar; kültürel-olan'a ilişkin her şey, doğal-olan'a dönüştürülerek anlatılır.

Kendini de Doğa'nın içinden anlatır Külebi. Onun, belki de en güzel şiirlerinden birinde, *'Tokat'a Girerken'*de, şehre (Tokat'a) *'ekinlerin dibinden geçen sular gibi'* girdiğini bildirir bize. Şunu demek

istiyorum: Bu kırsal duyarlık, Külebi şiirinin ayırt edici özelliğidir. Doğal-olan'a dönüştürülemeyen, bu doğrultuda bir dönüştürmeye direnen, karşı duran nesneler ve olgulara karşı tedirgindir Külebi. Yabancıdır. Meselâ, büyük şehri alalım. Büyük şehir yaşamı, doğal-olan'da içselleştirilebildiği sürece, ve ancak o koşulla, kabul edilebilir Külebi için.

Külebi'nin büyük şehir karşısındaki konumu Doğa'yı olumsuzlayan istiârelerle bildirilir. Doğa'ya, doğal-olan'a karşıttır büyük şehir; bu yüzden de şairi ürkütür, doğal-olan'ı özletir. Büyük şehirle ve büyük şehir yaşamı ile bir iletişim kuramaması kentin doğal-olmayan işaretler taşımasındandır: Şehir '*kara*'dır, kır '*mavi*'! Kara boyalı' Cebeci Köprüsü, Külebi'ye, '*mavi rüzgârların estiği*', '*bıldır gezdiği*' tarlaları özletecektir.

Ankara'da '*garaja çekilmiş hurda*' kamyonlar gibidir Külebi. Sırası gelmişken, 'kamyon' ya da 'taşıt' istiâresinin, Doğa'ya, doğal-olan'a karşıt olana gönderme yapmada, sık sık tekrar edilen bir istâre olduğunu söylemeliyim. '*Kış Yorumu*' şiirinde '*kamyon*'la kendine gönderme yapar Külebi.

İnsanlar, '*taşıtlar gibi eskir*' Külebi'de ('*Varsağı*' şiiri); başı '*tekerler gibi*' döner. 'Kamyon' istiaresi, '*Basmane*' şiirinde de, Külebi'nin büyük şehir karşısındaki konumunu nesneleştirir bir bakıma... Büyük şehir, doğal-olan'ı olumsuzladığı için, salt onun için, insansal-olan'ı da olumsuzlar. Büyük şehirde gerçek dostluk kuramaz, sahici arkadaşlar bulamaz Külebi. Bana göre, Külebi'nin halk şiiri geleneğine bağlanması da bundan dolayıdır. Tıpkı kendisinden önceki büyük halk ozanları gibi, Külebi de, insansal-olan'ı, doğal-olan'a gönderme yaparak anlatır.

Şimdi önümde Ali Püsküllüoğlu dostumun 1979-80 yıllarında Ankara'da yayımladığı o dünya sevimlisi şiir dergisi '*Yusufçuk*' duruyor. Derginin 12. sayısı (Aralık 1979) Cahit Külebi'nin şiirine ayrılmış bir özel sayı gibi! Orada Cemal Süreya'nın Külebi için yazdığı bir 'mezartaşı' dörtlüğü var; -şöyle: '*Aralıksız kar toplar kepeneği/Kıravatındaki kir, mevsimin, kiri/Anadolu böyle ilkel kaldıkça/Eskimeyecektir Külebi'nin şiiri.*' Ben de sevgili Cemal Süreya gibi, Küle-

bi'nin şiirinin 'eskimeyeceğini' biliyorum; ama Cemal gibi, bu eskimemeyi 'Anadolu'nun ilkel kalması' koşuluna bağlamıyorum. Ben, Doğa var oldukça, Külebi'nin şiiri de var olacak, diyorum.

Sevgili Cahit Ağabey; bir şair için söylediğin gibi, 'ölümsüzlüğü sırtlayıp' gittin; -şiirini okudukça seni hep özleyeceğim.

Abdülkadir Bulut'a Yakım

Abdülkadir Bulut'u, o yiğit ve yürekli dostu, saçma, saçma olduğu kadar da anlamsız bir trafik kazasında yitireli beri, yurdumuzun '*şiir defteri*'den hep birşeylerin eksildiğini düşünüyorum. Ölümü, saçmaydı Bulut'un. Saçma, diyorum, çünkü tıpkı Bulut gibi, bir trafik kazasında ölen Albert Camus'nün ölümü için Sartre kullanmıştır bu sözcüğü: Saçma bir ölüm!

Bulut'un ölümü öyle olabilir, ama yaşamı öyle değildi hiç: Şairlerin yaşamı anlamsız olabilir mi? Bulut Yaşam'ın, Doğa'nın tâ kendisiydi. Uzun yıllar birlikte çalıştık ve ben, hep şuna şaşmışımdır: Bir insan, bir şair, Abdülkadir Bulut, nasıl bu kadar *doğal* kalabilir? Bulut, sanki büyük şehre, şehri olumsuzlamak için gelmiş gibiydi. Sözleri doğal'dı; diliyse kendi deyimiyle 'bizim oralar'ın dili... 'Bizim oralar' herşeydi Bulut için. Herşeyin yanıtı, 'bizim oralarda'ydı. Sanki, dünya üzerinde ne varsa; yüzyıllar, binyıllar boyu söylemiş, yazılmış, düşünülmüş ne varsa, bilgi adına, bilgelik adına, felsefe adına üretilmiş ne varsa, onun mutlaka Anamur'da, Akine'de üretilmiş bir karşılığı vardı; -ya bir öykü, ya bir türkü, ya bir yakım, ya bir mitos... Bulut, herşeyi Akdeniz'in doğasından görürdü...

Çetin, karmaşık düşünsel sorunlarını, hemencecik ve inanılmaz bir doğrulukla somutlayarak, somutta bir öyküye indirgeyerek anlatırdı: Bu, kimliğiydi onun. Şaşılası bir Anadolu bilgeliği... Bir sorunu mu tartışıyordunuz, Bulut sorunun tam da toparlanması gerektiği yerde müdahale ediyor, sözgelimi bize, Zenbur ile Efendi Ağa öyküsünü anlatıyordu. Bir Lafontaine ya da Aisopos kadar alegorik öykü biliyordu Bulut. (Cemal Süreya onun için 'kasabalı Lorca' demişti; ben 'Akine'li Aisopos' diyordum.) Kaç kez, şiirlerinin yanısıra bu parabolik öyküleri derlemesini söylemişimdir! İnanılmaz bir

yerel sözcük dağarı vardı: Mendile 'yağlık' dendiğini, 'küncü'nün susam, 'dökkü'nün bir tür sahil kekliği olduğunu Bulut açıklıyordu bize. Neredeyse bütün Akdeniz bitki örtüsünü bir çırpıda, bütün özellikleriyle sayabilirdi. Bu bilgi, bitkilerin, hayvanların yerel mitoslarıyla daha da derinlik kazanıyordu. O yörelerin mitosları, Bulut için herşeyin anlatımında somutlama aracıydı. Birlikte çalıştığımız arkadaşlarımız bilirler: Onun bu somutlayıcı tavrını bildiğinizden, 'Bulut, gene kırsal metaforlarla konuşmaya başladın' derdik, gülerdi...

Bulut'un şiiri de bu bağlamda düşünülmeli. Doğaçtan söylenivermiş gibidir bu şiirler: Bir şiirinde de der ya, '*bir köy delikanlısıyla/yurdunun herhangi bir yerinde/dilleşir* gibi'... '*Dilleşmek*' sözcüğünü ne kadar çok sevmiştik! '*Eli düşüne*'yi de...

Şiirlerinde de Bulut, herşeyin en güzelinin, en iyisinin 'bizim oralar'da olduğunu söyler. Bir şiirinin adı, bu bakımdan ne kadar anlamlıdır: '*Aşkı en güzel bizim oralılar işler*' Bulut şiirini hep 'bizim oralar'dan aldı; oraların ağacından, kuşundan, kendi deyimiyle 'otundan burcundan' üretti şiirlerini, ılgın ağaçlarının duruşundan hayatına ve şiirine birşeyler katmasını bildi.

'*Alnı sarp bir kayalık*'tı onun...

İlhan Şevket Bey İçin

İlhan Şevket'i tanıdığımda gençlik yıllarımın sonuna geliyordum. Bir yayınevinde çalışıyor, akşamları iş çıkışında ya Demirtaş Ceyhun'un Harbiye Orduevi karşısında bulunan Yapı Endüstri Merkezi'ndeki kitabevine ya da Hâlaskârgazi Caddesi'nde Sander Kitabevi'ne uğruyordum. Osmanbey'de, Küçükbahçe sokağında oturuyordum o yıllarda ve akşamları Demirtaş'a ya da Necdet Bey'e (Sander) uğramak, gündelik yaşamımın bir parçası olmuştu. İyi anımsıyorum: Sander'e uğradığım bir akşamüstü, Necdet Bey'in kitabevindeki masasının (ki, dipte, kapının tam karşısında bir masada otururdu) yanıbaşında, yaşlı ama müthiş dinç görünen ve daha ilk bakışta bende keskin jestleri ile nevrotik bir tip izlenimi uyandıran birini görmüştüm. Masaya yaklaştığımda Necdet Bey tanıştırdı: 'İlhan Şevket Bey!'

O günü unutmam mümkün değil. Şundan dolayı: İlhan Şevket Bey, o gün beni yücelten sözler söyledi. *'Bedreddin Üzerine Şiirler'*den övgüyle söz etti ve Necdet Bey'i çok şaşırtan bir şey söyledi: 'Hilmi Yavuz Bey, sizinle görüşmek isterim'

O akşam başka neler konuşuldu, anımsamıyorum. Bendeki izlenim, bu yaşlı adamın nevrotik, ama müthiş bir zekâ ve bilgiyle donanımlı olduğuydu. Daha sonraki görüşmelerimizde, bu zekânın *daemonik* bir acımasızlıkla bazı dostlarımı nasıl yerden yere vurduğuna tanık olacaktım.

İlhan Şevket Bey'i bu müthiş yalnız *düşünür-gezer*'i sadece işyerimde değil, arasıra meselâ bir gece vakti Cihangir'de, ya da bir akşamüstü Nişantaşı'nda da görecektim. Dostluğumuz sürdükçe (ki bunu sürdürmek, doğrudan doğruya İlhan Şevket Bey'in elindeydi) onun, kökleri 1930'lu yıllara ait bir bilinçdışına uzanan polis bulan-

tılarını (Almanların *'angstpolizei'* dedikleri duygu!) da anlayacaktım. Galatasaray Lisesi'ndeki öğretmenlik yıllarında (Atatürk Galatasaray'ı ziyaret ettiğinde İlhan Şevket Bey öğretmendi orada ve galiba Gazi onun sınıfına da girmişti!) başlayan sol entellektüel ilgileri, birkaç kuşağın, benim kuşağım da dahil, yakasını bırakmayan 'kaygılar, kuşkular'a sürüklemişti onu...

İlhan Şevket Bey, bir marjinaldi, dolayısıyla da *tuhaf* bir insandı. Bir keresinde işyerindeki odama geldiğinde, bana sentetik elyafla dokunan çorapların ne kadar zararlı olduğunu uzun uzun anlattığını anımsıyorum. Bir başka kez ise, yakın bir arkadaşımla olan dostluğumu acımasızca eleştirmiş ve 'insan kendi düzeyindekilerle dostluk kurmalıdır?' demişti.

İlhan Şevket Bey'in şiir yazdığını Necdet Sander söylemiştir bana. Sander, İlhan Şevket Bey'in Galatasaray'dan öğrencisiydi ve *'Hoca'*nın şiirlerini yayımlamak istiyordu. Bu dediğim, 1976-1977 yılları olmalıdır. Bir akşam, İlhan Şevket Bey'in Sander Kitabevi'ne geldiği bir akşam, üçümüz Parkotel'e gidip yemek yemiştik. İlhan Şevket Bey şiirlerini okumuştu ve ne düşündüğümü öğrenmek istemişti. Ona ne söylediğimi anımsamıyorum. Ancak bugün şiirlerine baktığımda, yaşadığı çağa tanıklık etmek isteyen tedirgin ve yalnız bir bilincin dizelerini görüyorum. En başta da Yunus Emre sevgisi görüyorum. İlhan Şevket'in sert, destansı, ironik bir acımasızlık, kekremsi bir tadla dokunmuş şiirlerini okuyunca, Cemil Meriç'in deyişiyle 'yalnızlığın merareti'ni duyuyorum. Yalnız, anlaşılmamış ve sevilmeyi bekleyen bir mutsuz! Ama, bir estet! Bu şehri Terry Eagleton'un deyişiyle, *'bakışlarıyla estetize eden'* biri! Bir düşünür-gezer! Bu şehri, şairlerin lânetleyip yücelttikleri İstanbul'u, katlanılmaz bir tekillikle yaşayan biri...

Ressamlarla olan dostluğunun ayrı bir yeri vardır İlhan Şevket Bey'in yaşamında. Cihat Burak'ı, Nuri İyem'i, Tiraje'yi çok sevdiğini biliyorum. Braque'ı, Modigliani'yi, Bruegel'i, Picasso'yu da... Şiirlerinde bu Batılı ressamlardan sık sık söz etmiştir. Tanpınar'la derin bir dostluğu olduğunu söylediğini anımsıyorum. O yıllarda sürekli Ahmet Hamdi Tanpınar okuduğum, daha doğrusu, 1970'li yıl-

larda Tanpınar'ı 'keşfettikten' sonra onunla ilgili her şeyi merak ettiğim için, sık sık sözü Tanpınar'a getirir, İlhan Şevket Bey'den onu anlatmasını beklerdim. İlhan Şevket Bey'in Tanpınar'ı şair olarak önemsemediğini biliyorum: 'Yahya Kemal okunuyorsa, Tanpınar okunamaz' demiştir. Ama bir romancı ve asıl önemlisi bir 'fikir adamı' olarak Tanpınar'a büyük değer verdiğini de biliyorum.

Dostları vardı İlhan Şevket Bey'in, -şiirlerini adadığı dostları: Vedat Günyol, Keyyise İdalı, Laika (Karabey?)... Ülfet ve Mengü Ertel'lere (evrak-ı metrukesi arasında eski harflerle Mengü Ertel üzerine yazılmış bir metin bulunmuştur) Şermin ve Akın Alyanak'lara ev ziyaretleri yapardı. Bana uğramadığı zamanlarda İlhan Şevket Bey'in haberlerini onlardan alıyordum. Ertel'ler de, Alyanak'lar da bu hırçın, huysuz, ama seksenli yaşlarında bile o ince, ironik, acımasız zekâsından hiçbir şey yitirmemiş olan İlhan Şevket Bey'i, çok ama çok sevmişlerdir. Oğur Arsal'ın yaşamında ise İlhan Şevket Bey'in ayrı bir yeri vardır. İlhan Şevket Bey, Oğur Arsal için bir 'baba dostu'dur. Oğur'un babası Orhan Arsal'ın yakın arkadaşıdır İlhan Şevket Bey. O yüzden de Oğur, İlhan Bey'le ilişkisini hiç kesmemiştir.

Hırçındı, evet , dostlarına karşı bile! Onlarla vahim kavgalar etmiştir. Uzun süre küsmüş, sevenlerinden esirgemiştir kendini. Arayıp sormak söz konusu değildi çünkü. En yakın dostları bile nerede oturduğunu bilmezlerdi onun. Dilediğinde dostlarının yaşantısına girer, dilediğinde de bir süre görünmemek üzere, çıkardı. Kaç kez Mengü'ye ya da Şermin'le Akın'a, İlhan Şevket Bey'i en son ne zaman gördüklerini sormuşumdur. Bir görünüp, bir kaybolmak! İlhan Şevket Bey, Gayb ile Zâhir arasında gidip gelmeye memur biriydi sanki...

İlhan Şevket Bey'i tanıyanların bir bölümü onu sevmemişlerdir. Bunda onun açısından hiç beis yoktu. Belki de ne kadar çok sevmeyeni olursa, o kadar çok birey olabileceğini düşünüyordu. Kimbilir? Ama yaşamının son yıllarında bunca 'huysuz ihtiyar'lığına karşın, biz dostları, gönlümüzün en müstesnâ yerinde tuttuk onu; -onu sevdik, ve anlamaya çalıştık! Bu büyüleyici zekânın, bu kışkırtıcı akıl'ın, budalaca bir kovuşturma yüzünden nasıl olup da heder edil-

diğine yandık durduk... Böyle bir kovuşturma var mıydı gerçekten? Yoksa basit bir kuruntu, bir 'hafiye' korkusu muydu bu müstesnâ yaşamı, daha ilkgençlik yıllarında yerle bir eden? Bir Joseph K. mıydı İlhan Şevket Bey? Bunu hep düşündüm ve hep hayıflandım.

Bundan dolayıdır ki İlhan Şevket Bey, hep bir hüzündür bende ve dâimâ öyle kalacaktır...

Alaettin Eser'e Ağıt

Alaettin Eser'in gerçekten hiç, ama hiç beklemedik bir ölümle, biz dostlarını şaşırtacağı aklıma bile gelmezdi. Alaettin'in şaşırtmalarına alışmıştık gerçi: Yakınken apansız uzaklaşıp hemen hemen her gün gördüğü dostlarını aylarca aramadığı oluyor; içki konusunda tam bir 'şâribülleylivennehar' iken birden bire tövbekâr olup çilingir sofralarında süt içmeye başlıyor; satmaya kıyamadığını bildiğimiz bir kitabı, hiç ummadığımız birine, üstelik yok bahasına elden çıkarıyordu... Ama ölüm, ölüm evet, onu hiç beklemiyorduk.

Alaettin Eser'le hukukumuz, sanırım, otuz yıla yakındır. Yurt dışından döndüğüm 1969 yılında, bir eski kitap meraklısı olarak yeniden Sahhaflar Çarşısı'na düştüğümde, onunla ilk kez, İbrahim Manav'ın dükkanında tanıştığımı anımsıyorum. Ama elbette asıl dostluğumuz, eğer belleğim beni yanıltmıyorsa, 1987'den sonradır. Beyoğlu'nda, Sahne Sokağı'nda, eski Krepen Paşa'nın yerinde Aslı Han yükselmiş ve Beyoğlu Sahhaflar Çarşısı'na dönüşmüştü. Alaettin'in Aslı Han'da bir dükkan kiralayıp sahhaflığa başlaması da bu sırada oldu. Artık, akşamları mutlaka Alaettin'in dükkanına uğruyor ve dükkanda nerede olduğunu elimizle koymuş gibi bildiğimiz kitaplara değil, Alaettin'e takılıyor, onunla şakalaşıyor sonra, çoğu kez, hep birlikte Çiçek Pasajı'na 'yakışıklı' ve 'entellektüel' Cavit'e intikal ediyorduk. Nevizâde Sokağı'nın içkievleri açılmamıştı henüz...

Bir süre sonra Alaettin'in dükkanının akşamüstü kadrosu genişlemeye başladı. Alaettin eski Tophane'liydi ve nedense polis çevresiyle sıkı fıkı bir dostluğu vardı! Akşamüstü dükkana sıklıkla uğrayanlar arasında (şimdi rahmetli oldu) eski 1. şube müdürü ve ünlü 'Komünist masası' eski şefi Adnan Kınay'ı, emekli Beyoğlu Emniyet

Âmiri Şükrü Bey'i ve Mali Şube Müdürü sevgili Ferit Atalay Ağabey'i anımsıyorum.

Hasan Pulur (onu Alaettin'le ben tanıştırmıştım), çoğu kez, iflâh olmaz bir kitap meraklısı olan Dr. Sacit Kutlu'yla geliyor; Gündağ Kayaoğlu, Erol Şadi Erdinç, Sabahattin Batur, Refik Lostar, Sefa Kaplan, bazen de büyük oğlum Ali Hikmet Yavuz, bu defa cümbür cemaat Nevîzâde Sokağı'na (gününe göre Demgâh'a, Hasırlı'ya ya da Kadir'in Yeri'ne) gidiyorduk.

Bu sofraların ağırlık merkezi, dâimâ Alaettin Eser olmuştur. Hep ona takılınırdı. Hasan Pulur'la birbirimize sormuşuzdur: 'Nasıl oluyor da Alaettin Eser, sofranın merkezi olmayı başarıyor?' Yanıtı basitti aslında: Alaettin'de insanı onunla uğraşmaya kışkırtan bir *'negatif karizma'* vardı. Bunu, 'negatif karizma'dan daha farklı bir deyişle anlatabilmem mümkün değil! Belki de 'hınzırca' bir karizma! Her neyse, Alaettin'in kendisine takılınmasından, dolayısıyla da masanın ağırlık merkezi olmaktan bir şikâyeti yoktu. Hasan Pulur'un tespit ettiği gibi, hesabın ödenmesine çok kısa bir süre kala, durup dururken hır çıkarıp gitmesi müstesnâ! Ben de Alaettin'in sofradan kalkılma vaktinin geldiğini hissetmedeki (İngilizler buna *'sense of ending'* derler!) maharetine hayran olduğumu söylerdim. Bütün bunlar, şakaydı elbette!... Dedim ya, Alaettin'e takılmak, bizim için neredeyse bir âdet hâline gelmişti.

Kitaplara ilişkin bilgisinin şaşırtıcı olduğuna çok tanık olmuşumdur. Özege Kataloğu'nu neredeyse ezbere bilirdi. Aşırı içkiliyken bile, hani kendi adını bile anımsayamayacağını sandığımız durumlarda, kitaplara ilişkin soruları hiç duraksamadan ve doğru cevaplar vererek karşıladığını iyi biliyorum. Kendisi de bunu biliyordu kuşkusuz. Bir keresinde bana, kitabiyat bilgisinde hiç kimsenin rahmetli Prof Dr. Adnan Sadık Erzi'nin eline su dökemeyeceğini söylemiş, arkadan da ilâve etmişti: *'Ben de fena değilim ha...'* Gerçekten öyleydi.

Simurg Yayınevi'nin büyük bir kadirşinaslık göstererek bastığı *'Seyahatname-i Hudud*, Alaettin Eser'in 'hayatının kitabı'dır. Bunu söylemem boşuna değil! Alaettin'in yaşamı, bu kitaba, evet bu *tek*

kitaba, adanmıştı. Bütün yaşamı boyunca kendini bir tek şeye (bir amaca, bir objeye?) adayan nâdir insanlardan biriydi Alaettin Eser. *'Seyahatname-i Hudud'* neredeyse Faust'vâri bir tutkuydu onun için, bir varoluş nedeniydi sanki. *'Seyahatname-i Hudud'* yayımlandı; Alaettin'in bu dünyada yapacak birşeyi kalmamıştı artık...

Bu tespitte yanılıyor olabilirim. Ama, Alaettin Eser'in (bana göre elbet!) *'Seyahatname-i Hudud'*un yayımlandığı Mart 1997'den itibaren yavaş yavaş, gerek ruhsal ve gerekse bedensel olarak kötüleşmekte olduğunu görüyorduk. Pera Yayıncılık'ın işleri onu Dünya'ya bağlıyordu gerçi, ama Tebriz'li Saib'in dediği gibi *'Der-tecerrüd rişte dâri ez-taalluk sehl nist"* Yani, *'Dünya'dan el etek çekmişken, iplik kadar ona bağlı kalmak kolay bir şey değil*'di.

1991 yılında Alaettin Eser için yazdığım bir yazıda şöyle demiştim: *'Alaettin Eser gerçek bir İstanbul beyefendisidir. Sahhaftan çok (nedense!) bir gümrük komisyoncusuna benzer. Her gün traş olur ve bir gün bile kravatsız görülmemiştir."* Gerçekten de öyleydi.

1995 Ağustos'unda, Bodrum'da, Yahşi Yalısı'nda, insanlar üstlerinde başlarında ne varsa çıkarmışken. Alaettin Eser'i, o bunaltıcı Bodrum güneşi altında ceketi, beyaz gömleği, kravatı ve jilet gibi ütülü pantalonuyla görünce, hiç şaşırmamıştım. Bir beyefendi, her zaman ve her yerde beyefendidir çünkü...

Alaettin Eser'in ölümünü duyan oğlum Ali Hikmet, büyük bir hüzünle, bana *'Baba, bir yakınımızı kaybettik!'* demişti. Doğruydu bu: Ölen, kardeşimdi benim...

Azra Erhat: Gerçek Bir Kemalist

Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol! Kemalist ideolojinin taşıyıcısı olan entellektüeller kuşağının önde gelen adları... İlk defa Hasan Âli Yücel'in Maarif Vekilliği sırasında 'Tercüme Bürosu' çevresinde örgütlenen bir kuşak bu! Hasan Âli Yücel'in Kemalizm'e felsefi (dolayısıyla da, entellektüel) bir içerik kazandırma konusunda Türk aydınlarını örgütleme çabaları kesinlikle gözardı edilmemek gerekiyor. 1930'ların başında *'Kadro'* dergisi kurucularının (Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin) Kemalizm'e bir *ekonomik içerik* ('Devletçilik') kazandırmak, Kemalizm'i teorik bir ekonomik temele oturabilmek konusundaki etkinlikleri ne anlama geliyor idiyse, Tercüme Bürosu çevresinde toplanan entellektüellerin de Kemalizm'e bu kez *felsefi bir içerik* ('Hümanizm') kazandırma etkinlikleri de tastamam o anlama geliyordu: Kemalizm'in Cumhuriyet'in ilk yıllarının daha çok duygusal, affektif sloganlarla yürütmeye çalıştığı ideolojik kalıplarına derinlikli bir temel kazandırmak...

Azra Erhat, bu kuşağın bilim düşüncesine en yakın duran entelektüeli. Kemalizm bir hümanizma idi ona göre; Mustafa Kemal'i kadîm Yunan'ın mitoloji kahramanları gibi görmesi, onu Hektor'a benzetmesi gibi naif, duygusal ve safderûn uçuklukları bir yana bırakılırsa, Cumhuriyet ideolojisini zihinsel planda kadîm Yunan düşüncesine eklemleme doğrultusundaki entelektüel çabası ağır basar.

Bu kuşağın Kemalistleri gerçekten entelektüel donanımlarını tamamlamış öznelerdi. İlk öğrenimlerine bu yüzyılın başında başlamış olmaları, onları, kaçınılmaz olarak Osmanlı dili ve kültürü ile yüz yüze getirmişti. Bir istisnasıyla! Bu istisna, Azra Erhat'tı...

Azra Erhat, İstanbul doğumlu olmasına rağmen ilk ve orta öğrenimini Belçika'da tamamlamıştı. Onun yeniden Türkiye'ye dönüşü,

1930'lu yıllardadır ve Batı kültürünün temel dayanaklarından birinde, klasik filoloji alanında uzmandır. 1930'ların sonlarından itibaren yaşayacağı bu ülkenin insanını, kültürünü, kısaca geçmişini neredeyse hiç tanımamaktadır!

Ama Azra Erhat, bugünün *dandy*'leri, alafranga züppeleri gibi, bilmediği ve yabancısı olduğu Osmanlı kültürünü küçümsememiş ya da yok saymamıştır. Tersine, büyük bir entellektüel olan Sabahattin Eyüboğlu'nun etkisi ve özendirmesiyle halk kültürüne yakın durmuş; Yunus Emre'yi Anadolu hümanizmasının orta direği bellemiş; Atatürk, Yunus Emre ve Homeros arasında bir senteze (bir hayâl-i muhâl olsa bile!) adamıştır bütün entellektüel çabasını...

'*Gösteri*' dergisinin Eylül 1996 sayısında Azra Erhat'ın ölümüyle yarım kalan '*Osmanlı Münevverinden Türk Aydınına*' başlıklı projesine ilişkin olarak, vasiyetnamesinde yer alan bir bölümü yayımladım. Erhat bir özeleştiri ile başlıyor vasiyetnamesine, şöyle diyor: '*Sabahattin Eyüboğlu öldükten sonra onun yazılarını derleme işine giriştim. (...) Sabahattin Eyüboğlu'nun nerden geldiğini, düşünür ve sanatçı olarak kaynaklarının nerede bulunduğunu araştırmak gereksinimini duydum. O zaman anladım ki, ben kendimi bilmiyorum ve genelde biz Türk aydınları nereden geldiğimizi, hangi gelenekleri sürdürdüğümüzü, ne yolda devrim yapıp yapmadığımızı anlamamışız ya da araştırmamışız.*"

Dikkat edilsin: 'Türk aydınının nereden geldiğini, hangi gelenekleri sürdürdüğünü' bilmediğini, anlamadığını ya da araştırmadığını söylüyor Azra Erhat; ki bu, bana sorarsanız bir özeleştiri olduğu kadar, hatta belki de ondan daha da önemlisi, bugünkü oryantalist züppeliğin radikal bir eleştirisidir. Daha da ilginç olanı, Azra Erhat'ın 'geçmişi inkâra yeltenenler'e verdiği yanıttır: 'Geçmişi yadsımakla dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir aydının yetişmediğini bilmemek, bizim bilinçsiz, sözüm ona aydına özgü bir tutumdur.' Erhat, bunu kınadığını belirterek, 'Öleceksem' diyor, 'mesaj olarak diliyorum dostlarımdan, her şeyden önce kendilerini kaynaklarına bağlasınlar.'

Azra Erhat'ın dikkate değer bir başka mesajı daha var Osmanlı dili konusunda, Dostlarına vasiyet ediyor Erhat, diyor ki: 'Eski

Türkçeyi hor görmeyin! Çünkü o da uzun yüzyıllardır dilimizdi. Her dilin saygınlığını korumak, bilimini sürdürmek gerçek devrimciliğin özelliklerindendir.'

Şimdi burada duralım ve düşünelim. Azra Erhat gibi Kemalist ideolojinin en içten savunucularından biri, hayatının sonuna doğru, geçmişin ve geleneklerin önemini kavrıyor; 'geçmişi inkâr' ederek bir yere varılamayacağını, bu inkârla 'dünyanın hiçbir yerinde aydın olunamadığını' bildiriyor ve Osmanlıcanın bir kültürün dili olarak hor görülmemesini vasiyet ediyor! Tek kelimeyle ifâde etmek gerekirse, müthiş bir vasiyet bu!

Müthiş, çünkü gelenekten yararlanmanın safsata olduğunu öne süren ya da bu gelenekleri oryantalize eden, Azra Erhat'ın deyişiyle 'sözüm ona aydınlar'ın, yeni Bihruz Bey, Felatun Bey züppeliğinin suratına, bu vasiyetname Abdülcambaz'ın Osmanlı tokadı gibi iniyor...

Kemal Tahir: Bir Aykırı Birey

Farkında mıyız bilmiyorum, ama giderek birbirimize daha çok benzer olduk. Aşağı yukarı aynı sözcüklerle konuşuyor, aynı şeylerden haz duyuyor, gündelik hayatımızı aşağı yukarı aynı normlar, aynı beğeniler ve aynı söylemlerle örgütlüyoruz. Giderek standartlaşan bir hayat tarzı hepimizi, sanki biz farkında olmadan, acımasızca kuşatıyor, içine alıyor. Bir 'sürü söylemi'nin sloganı sayılabilecek olan 'biz bize benzeriz' sözü, geçmişten daha çok bugün için geçerli! Belki de, gerçek anlamda *Şeyleşme* ('Reification') bundan öte bir şey değil! Aynı tezgahtan çıkmış melamin tabaklar gibi, birbirine tıpatıp benzeyen özneler... Kişilikleriyle değil de, sadece numaralanarak birbirlerinden ayrılabilen kimlikler. Nerdeyse bir toplama kampında adı, geçmişi, Tarih'i olmayan tutuklular gibi yaşıyor olmamıza az mı kaldı dersiniz? Sartre'ın deyişiyle *'geçmişi olmayan birer gemi enkazı'* gibi olmaya?

Abartıyormuşum gibi gelebilir. Ama sanki bir ağın, hepimizi aynı tarzda davranmaya götürecek bir biçimde derleyip toparladığını, belirli bir tekörnekliğe doğru hizaya getirmekte olduğunu düşündürecek o kadar çok şey var ki!.. Kuşkusuz, görünmeyen bir ağ bu: İktidar ağı! Bizi, önceden verilmiş norm'lara göre düzenleyen, disiplinli ve uysal öznelere dönüştüren bir ağ... Foucault'nun deyişiyle, bir 'normalleştirme!..

Bu yüzyılın belki en önemli düşünürlerinden biri sayılabilecek olan Michel Foucault, bizi 'hâkimiyetin icrasında belirli bireylerin, sınıfların, grupların ya da herşeye muktedir bir devlet veya hükümdarın çıkarları ya da motivasyonları yerine, dikkatimizi öznelerin *iktidar-etkisi* olarak kuruluş süreçlerine yöneltmeye' çağırıyor. İktidar bir sınıfın ya da bir bireyin (burjuvazinin, işçi sınıfının ya da bir des-

potun) mülkiyeti imiş gibi kavramsallaştırılmamalıdır. İktidar, bir meta gibi temellük edilebilecek bir şey değildir Foucault'ya göre. Herşeyi kuşatan bir ağ gibidir iktidar. Öyleyse, diyor Foucault, bireyler iktidar sahibi değildirler; onlar *iktidar -etkisi*'ni teşkil ederler. *İktidar-etkisi*nin eklemlenmesinin bir elemanı, bir aracıdırlar...

Foucault iktidar analizine işte tastamam bu yüzden öznelerden, ya da kendi deyişiyle mikro-düzeylerden başlanılması gerektiğini bildiriyor. '*Hâkimiyet*' sorununu kavrayabilmek için yukarıdan (sınıflardan, İktidar sahiplerinden) değil, aşağıdan (öznelerden) yola çıkmak gerekir. Öyleyse analiz, yukarıdan aşağıya değil, aşağıdan yukarıya doğru olmalıdır. Bu analiz, gündelik hayat düzeyinde rutin bir biçimde iş gören iktidar tekniklerinin ve prosedürlerinin, daha genel iktidarlar ve ekonomik çıkarlar tarafından nasıl kullanıldığını incelemelidir. Foucault'ya göre, iktidar analizine yukarıdan, meselâ sınıflar düzeyinden başlamak, problemi yasal kodlar bağlamında görmek demektir. Oysa disiplinli özneler kurma mekanizmalarının yürürlüğe konulmasından çıkan sonuç yasal kod'lar (yasalar, tüzükler, yönetmelikler) değil, *normalleştirme* kodları'dır.

Elbette bu böyledir de, politik toplumun yaptırımcı aygıtlarının kodlanmış özneler üretmeyi amaçladığı da gözardı edilemez. Yahya Kemal'in o enfes '*Damat Mehmet Paşa*' hikayesinde söylediği gibi: '*Devlet, uysal ve uslu bendeler ister!*

Demek ki, özneleri disiplinlileştiren mekanizmalar, yasal kodlar ve verili hukuk düzeni değildir Foucault'ya göre. Disiplinli özneler kurmanın asıl mekanizması, normalleştirme'dir; yâni, herşeyi belirli bir disiplin norm'una bağlama... Biz genellikle yasaların bizi belirli disiplin biçimleri içinde tutmaya yönelik kodlar olduğunu düşünürüz; 'Devlet'in 'uysal ve uslu bendeler' üretmek istediğini varsayarız. Oysa Foucault, bunun böyle olmadığını anlatmaya çalışıyor: Yasa ile Disiplin'i birbirinden ayırıyor.

Genelde, *normalleştirme*'ye, yâni sıradanlaştırmaya karşı çıkan özerk özneler olduğunu düşünmek insana bir nebze olsun teselli veriyor. Henüz, hepimiz sürüleştirilmedik, çok şükür! 'Sürüden ayrılanı kurtların kaptığı'na inandırılmış, böylece toplumu değil ama 'sü-

rü'yü idealleştirmiş olan bir toplulukta, 'normalleştirme'ye karşı çıkan aykırı (özerk) bireylerin oluşması çok zordur. Ama bakın, gene de çıkıyor işte!..

Örnek mi? Kemal Tahir...

Kemal Tahir, kendilerini Batılı gibi göstermeye çabalayan bir sürü şark kurnazının, 'şark kurnazı' diye karalamaya çalıştığı gerçek bir Batılı idi. Ve bence kurusıkı cücelerin hâkim olduğu bu ülkede, bedeninin boyutlarıyla değil, ama ruhunun boyutlarıyla biraz fazla Batılı kaldı.

Kemal Tahir ifratla tefrit arasında, sadece bu iki had'de yaşamaya yazgılıymış gibi görünen Türk entellijansiyasına, ifrattayken tefriti, tefritteyken ifratı değil; ama bu iki had dahil, hangi konumda olursa olsun her ikisini de sorgulamayı belletmeye çalıştı. Aklın yolunun bir olduğuna inanmış bir entellijansiyaya aklın yolunun *bir* değil, *birçok* olduğunu anlatmaya çabaladı. Ve bence aklın yolunun bir olduğunda direten bu entellijansiya için biraz fazla safdil kaldı.

Kemal Tahir, tarihsizleştirilmeye karşı Tarih'i savunduğu için resmî tarihçileri, tarihlileştirmeye karşı 'karşı-Tarih'i savunduğu için de gayri resmî tarihçileri ürküttü. Resmi tarihçileri ürküttüğü için biraz fazla Osmanlı, gayri resmi tarihçileri ürküttüğü için de biraz fazla anti-marksist olmakla suçlandı.

Kemal Tahir, özerk zihinli bir bireydi...

Hasan Âli Yücel'e Övgü

İzmir Üniversitesi Öğretim Elemanları Derneği'nden (İZÜNİDER) bir çağrı mektubu aldım. Dernek, 'Cumhuriyet döneminin önde gelen eğitim, kültür ve devlet adamlarından' Hasan Âli Yücel'i doğumunun 100. yıldönümü olan 1997 yılında bir törenle anmayı, bu münasebetle de 16-17 Aralık 1997 tarihinde, Izmir'de, *'Doğumunun 100. Yıldönümünde Hasan Âli Yücel Sempozyumu'* düzenlemeyi kararlaştırmış. Çağrı mektubunda Yücel'in, *'Türk aydınlanmasının öncüleri arasında seçkin bir yer tuttuğu'* belirtiliyor ve onun *'Türkiye'de eğitim alanında büyük reformlar yapan, kırsal kesimdeki okumaz-yazmazlığa karşı koymak için köy enstitülerini kuran, programlı bir şekilde Dünya Klasikleri'ni Türkçeye çeviren, UNESCO Kuruluş Anlaşması'na ilk 20 ülke arasında bulunan Türkiye adına imza koyan'* bir aydın olduğu da ifâde ediliyor.

Hasan Âli Yücel adının, hiç kuşku yok, Cumhuriyet kültürü ile birlikte anılması gerekiyor. Bu, Cumhuriyet kültürünün tarihinin, Yücel'in adı anılmadan yazılamaması demek! Cumhuriyet kültürü, yâni Batılı kültür, Humanizma kültürü... Yücel, *'Maarif Vekaleti Klasikleri'* (kısaca, 'Klasikler') diye bilinen o engin entellektüel dağara , *'Humanizma ruhu'* adına öncülük etmiştir. Çok bilinen bir gerçek: Şimdi yaşları altmışa yaklaşmış (ve aşmış) olan kuşağın zihnen yetişkinleşmesinde 'Klasikler'in büyük, inkâr edilemez payı olduğunu nasıl unutabiliriz?

'Klasikler'in başında, ilk sayfalarda, İsmet İnönü'nünki kuşe kâğıda ve çerçeveli, Yücel'inki ise kitabın basıldığı üçüncü hamur kâğıda basılmış sunuş yazıları *'Humanizma ruhu'*nu öne çıkarır. İnönü, *'Eski Yunanlılardan beri milletlerin sanat ve fikir hayatında meydana getirdikleri şaheserleri dilimize çevirmek, Türk milletinin kültüründe yer tut-*

mak ve hizmet etmek isteyenlere en kıymetli vasıtayı hazırlamaktır.' diyordu. Yücel de, *'Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*'nün bilinciyle şunları söylemekteydi: *'Humanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki, bir milletin diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet davamız için müessir bellemekteyiz.'*

Görülüyor: Cumhuriyet kültürünün yol açıcıları, çeviriyle uygarlık arasındaki bağıntıyı kavramışlardır. Hilmi Ziya Ülken, daha 1935'te yukarıda adını geçerken andığım *'Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü'* kitabında bu probleme Türkiye'de ilk kez Osmanlı mütefekkirlerinin dikkat ettiklerini bildiriyor ve Mehmet Mansur Bey'in *'İskenderiye Kütüphanesi'* ve Akyiğitzade Musa Bey'in *'Avrupa Medeniyetine Bir Nazar*'ını da bu dikkate örnek gösteriyor.

Burada çok önemli bir nokta var: Hasan Âli Yücel, Batı humanizmasının 'ruhu'nu taşıyan eserlerin çevirileriyle yetinmemiş, aynı zamanda *'Şark-İslam Klasikleri*'nin de çevrilmesine öncülük etmiştir. Dikkat edilsin, körü körüne Batılılaşmanın o yıllarda hükümfermâ olan çekiciliğine kapılıp *'Şark*'ı ve *'İslam*'ı gözardı etmiyor Yücel; bir 'Uyanış Devri'nin yeni bir uygarlığa bağlanmak kadar, *köklerini yitirmemek* anlamına geldiğinin de farkında görünüyor. Bir ayraç açarak şunu da söylemeliyim: Bunda Yücel'in birlikte çalışmayı seçtiği üst düzeydeki eğitim bürokrasisinin de payı olduğu kuşku götürmez. Üzerinde çok fazla durulmadı; Yücel'in müsteşarı İhsan Sungu idi ve Sungu (elbette Faik Reşit Unat ve öteki seçkin bürokratlarla birlikte) Türkiye'nin Tanzimat'la başlayan bu *'medeniyet değiştirme'* atılımını, entellektüel arkaplanıyla en iyi bilen aydınlardan biriydi.

Yücel de, tıpkı Tanpınar ve Ülken gibi, entellektüel konumu Doğu/Batı problematiği üzerine inşa edilmiş bir kimlik. Felsefe eğitimi görmüş, Batı düşüncesinin dialojik inceliklerini kavramış bir Av-

rupalı zihin, evet; ama aynı zamanda Fuzulî'ye nazire oluşturacak bir *'Mürettep Divân'* sahibi; -bir Doğulu duyarlık! Ve bir ehl-i tariyk, bir Mevlevî... Hasan Âli Yücel, çocukluk anılarının derlendiği *'Geçtiğim Günler'*de (İletişim Yayınları, 1990) 'Topkapı dışında Merkezefendi yakınındaki mevlevihaneye gece yatısına giderdik' diye anımsıyor ve sürdürüyor sözlerini: 'Büyükler oranın dervişi idiler. Tekkeye gittiklerinde beni de beraber götürürlerdi. Esasen pek de küçük yaşta sikke giymiş, derviş olmuştum.' Şu, dikkate değer sözler de Yücel'in: 'En derviş olunmayacak demlerimde bile bu ruh halini muhafaza etmişimdir.' Tanpınar'ın *Huzur*'da Sümbül Sinan için söylediği de bu olsa gerek: 'Muayyen bir ruh nizamından geçmek!' Dolayısıyle, İzmir Üniversitesi Öğretim Elemanları Derneği, gerçekten çok anlamlı, çok isabetli bir günde anıyor Yücel'i, 17 Aralık'ta; -yani, Şeb-i Arus'ta; Hazreti Mevlânâ'nın kutlu ölüm gününde...

Prof Dr. Cemal Kurnaz, 'Cumhuriyet Döneminde Fuzulî'ye bir nazire: Âli Divanı' başlıklı yazısında (*'Divan Edebiyatı Yazıları'*, Akçağ Yayınları, 1997) Hasan Âli Yücel'in 'hiç bilinmeyen bir eseri'ni; yukarıda sözünü ettiğim *'Mürettep Divân'*ını konu ediniyor ve Yücel'in '1947'de komünistlik suçlamasıyla uzun süren mahkemeler ve hakkında yazılıp söylenenler dolayısıyla' çok yıprandığını, dolayısıyla kendi kabuğuna çekildiğini belirtiyor. Bu Divân'ın Fuzulî'nin Türkçe *'Divân'*ına bir nazire olarak yazıldığına da dikkati çektiği bu yazısında Prof. Kurnaz, Yücel'in *'Divân'*ının 'bir çeşit müdafaaname' olduğunu da belirtiyor.

Sözü toparlayayım. Yücel'in 100. doğum yıldönümünü, onun Türkiye'ye yakışan bir aydın olduğunu unutmadan anmalıyız. Oğlu Can Yücel'in deyişiyle, *'çağın en güzel gözlü maarif müfettişi'*ni...

İbnülemin: 'Cihan Kaynanası'

İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın *'Son Sadrazamlar'*ını yeniden okurken, Ahmed Hamdi Tanpınar'ın, İbnülemin için söylediği *'cihan kaynanası"* deyişinin ne kadar yerinde olduğunu bir kez daha kavradım. Gerçekten tam bir *'cihan kaynanası"* İbnülemin!... *'Son Sadrazamlar"*ın ilk basımından (1940-1953, 14 fasikül) bugüne kadar iki basımı daha yapıldı. Biri 1969'da, ötekiyse 1982'de... İbnülemin'in *'Son Asır Türk Şairleri'*, *'Son Hattatlar'*ı ve *'Hoş Sada'*sı yeniden basılmadı sanıyorum. Eğer yeni basımları yapılmış olsaydı, 19. ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinin (Osmanlı) devlet adamları, şairleri, hattatları ve musiki ustalarının biyografilerinden oluşan muhteşem bir İbnülemin Külliyatı'na, şimdi ancak sahhaflarda ve müzayedelerde bulunabilen külliyata, sahip olmuş olacaktık.

İbnülemin Mahmut Kemal İnal (1870-1957) Osmanlı tarih yazımı geleneğini sürdürüyor görünse de, bu geleneğin içinde kendine özgü kimliği ağır basan bir tarihçi sayılmalıdır. Gerçekten de, sadece tarihçiliği bağlamında değil, ama her yönüyle, kendine özgü bir insandır İbnülemin. Yahya Kemal'le Süleyman Nazif'in (hangisi hangi dizeyi söylemiş, belli değildir) birlikte söyledikleri gibi: *'Ne kendi kimseye benzer, ne kimse kendisine/ Hezâr gıbta o devr-i kadîm efendisine...'* dedirten biridir!

O eski zaman (devr-i kadîm) efendisi'nin tarih yazıcılığı, bir bakıma, *kendisine benzemeyen* herkesi, *'kendisi kılma'* etkinliği olarak da nitelendirilebilir. Çünkü Tarih'i kendi yaşamında içkinleştirir İbnülemin: Bu, okuduğu her belgeyi, incelediği her arşiv malzemesini (Yıldız Sarayı'ndaki belgelerin düzenlenmesi işi ona bırakılmıştı), Tanpınar'ın da belirttiği gibi, *'sonradan gelen bir tanıklık'* tavrıyla ele almasına neden olacaktır.

'İbnülemin için' diyor Tanpınar, *'aktüalite veya polemiğin muayyen bir zaman hududu yoktu. Bu yüzden eserlerinin mevzuu ne kadar değişirse değişsin, daima kendi tercümeihâli (biyografisi) imiş hissini verir.'* Bu yüzden de bütün bir 19. yüzyıl Osmanlı tarihi, İbnülemin'in biyografisi gibidir. Üstelik, bunu sanki kendisi *oradaymış* izlenimini vermek için, bir başka deyişle, inandırıcılık sağlamaya yönelik bir retorik özelliği olarak yapmaz; o, İbnülemin, gerçekten *orada*'dır, -ve belgeler, arşiv, sanki bu oradalık'ı kanıtlamak için var'dır!

Tanpınar, *'Son Sadrazamlar'*daki belge bolluğuna karşın, bu kitapta *'asıl dünyayı bulma'*nın güçlüğünden söz eder: Mütareke, babaevi'nin Fransızlar tarafından işgalidir; Abdülhamid'in despotluğu, babasının Kozan'a sürülmesinde belirir; Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı gibi olaylar kendisine ait bir maaş haksızlığının hikâyesinde, ihmal edilebilir birer ayrıntı olarak görünürler. E. H. Carr *Tarih Nedir*'de 'her tarih tezi, nedenlerin önceliği sorunu çevresinde döner' diyordu. Oysa, İbnülemin'de Tarih, nedenlerin değil, sonuçların çevresinde döner. Tanpınar, bunu şöyle anlatıyor:

'('Son Sadrazamlar'ın) Sait Paşa'ya ayrılan ciltleri ise bu bakımdan emsalsizdir. Bizde bu (...) kadar siyasi bir şahsiyetin üzerinde dikkatle durmuş eser azdır. Fakat aldanmayalım, bu ciltlerde devrinin politik hadiseleri ve Sadrazam Sait Paşa'nın hayatı arasında asıl karşılaştığımız şey, İbnülemin Mahmut Kemal Bey'in kendisidir. Yahut hiç olmazsa Mahmut Kemal Bey'le olan münasebetlerinde yakalanmış Mahmut Kemal Bey'e hizmet veya ihanet etmiş bir Said Paşa'dır. Eser ilerledikçe Abdülhamid'in kendi mizacına göre yarattığı bu vezirin arkasından öbür barok terkip, İbnülemin Mahmut Kemal Bey yavaş yavaş, bütün egosantrizmi ve kompleksleriyle tıpkı kırılan kalıbın arkasından asıl büstün çıkışı gibi çıkar.'

Yukarıda da söyledim: Osmanlı tarih yazıcılığında, kronolojik sürekliliği sağlayan *zeyl* geleneğini sürdürür İbnülemin. Önsöz'de de belirttiği gibi *'Son Sadrazamlar'*, tarihçi Ahmet Rıfat Efendi'nin *'Verd-ül Hadaik'*ine zeyl olarak yazılmıştır. Sadrazam biyografilerinin yazımı işi Osman Taib'in *'Hadikat'ül Vüzerâ'*sıyla başlar ve değişik yazarların birbirlerinin yapıtlarına yazdıkları zeyl'lerle İbnülemin'e

kadar gelir. '*Son Asır Türk Şairleri*' de, yine Osmanlı tarih yazımında önemli bir yeri olan Tezkire geleneğinin içinden yazılmıştır.

Öyleyse şunu neden söylemeyelim: Tarih'i kendi biyografisine indirgemesine karşın, İbnülemin'in yayımladığı belgeleri yeniden okumak elbette mümkündür. Üstelik '*Son Sadrazamlar*' da ard arda olayların tarih'i (*Kronos* olarak Tarih) vardır, ama Kermode'u izleyerek söylersek, son'un geldiği ('*sense of ending*') duygusuyla anlam kazanan Tarih'i de (*Kairos* olarak Tarih) bulabiliriz onda. Tanpınar'ın deyişiyle İbnülemin'in kendisini, 'bir eser, bir isim, bir müşahade, yıkılanın bir zerresi, ne olursa olsun bir şeyler kurtarmaya mecbur' hissetmesi, bundan dolayıdır. '*Son Asır Türk Şairleri*' de, '*Son Sadrazamlar*' da, '*Son Hattatlar*'da (hatta '*Hoş Sada*' bile!) bize, bugün artık geçmiş Zaman bile sayılmayan bir büyük medeniyetin sonuna gelindiğine işaret ediyorlar. Bir filmi izlerken, onun sonunun yaklaşmakta olduğunu sezdiren neyse, işte tastamam onu, bitmekte olan bir şeyleri seziyorsunuz onda, o hüznü yaşıyorsunuz İbnülemin'i okurken...

Bir Kalb İnsanı: Fethi Gemuhluoğlu

Rahmetli Fethi Gemuhluoğlu ile tanışmamız, eğer belleğim beni yanıltmıyorsa, 1955-56 yıllarına rastlar. Yani 30 küsûr yıl önce... Tarihini kesin anımsamasam bile, kimin tanışmamıza aracılık ettiğini çok iyi anımsıyorum: Rahmetli Mehmed Çavuşoğlu. Çavuşoğlu ile Fakülteden arkadaştık (Mehmed, Türkolojiye geçmeden önce, bir yıl Hukuk'ta okuduydu). Şiirle olduğu kadar Türkiye'deki düşünce hayatıyla da ilgiliydik. Hem şiir hem de düşünce hayatımıza ilişkin sorunlar üzerinde, Muhafazakar sağ entellijansyayı o yıllarda besleyen önemli kaynaklardan biri de, Fethi Gemuhluoğlu idi. O çerçeve içinde yer almamakla birlikte ben, muhafazakar sağ entellijansiyanın da kendi içinde önemli bölünmeleri olduğunu Gemuhluoğlu'nu tanıdıktan sonra öğrenecektim. Meselâ, bir Nureddin Topçu - Fethi Gemuhluoğlu anlaşmazlığı, nereden hangi argümanlardan kaynaklanıyordu? Yanılmıyorsam, o yıllarda Topçu'ya bağlananlarla Gemuhluoğlu'na bağlananlar birbirlerine pek dostça bakmıyorlardı...

Rahmetli Fethi Ağabeyin benim üzerimde bıraktığı ilk izlenim, onun inanılmaz coşkusu olmuştur. Gemuhluoğlu bir düşünce adamı olmaktan çok (hiç kuşkusuz, onun münevver yanını gözardı etmek anlamına gelmiyor bu), bir coşku adamı, bir kalb insanı idi. Kimi kez, onun, bizden, söylediklerini dinlemekten çok, coşkusuna katılmamızı daha çok istediği (sanki) zehabına kapılmışımdır. Bir coşkuya, belki de tasavvufî anlamda bir vecde, bir esrimeye, kendinden geçmeye varmayan herhangi bir fikrin, Fethi Ağabey tarafından onaylanmadığını da düşünmüşümdür. Rahmetli Çavuşoğlu'na, birkaç kez Fethi Ağabeyin bu yönünü, 'Fethi Ağabey, söz'le semâ yapıyor' diye anlattığımı anımsıyorum. Çavuşoğlu'nun Fethi Ağabey 'için yazdığı şu rübaî biraz da onu bu yönüyle anlatır gibidir.

Bir gün sana Leylâ'yı sorarlar ey gönül
Leylâ'daki mânâyı sorarlar ey gönül
Bilsen de olur esmâyı bilmesen de
Ukbâ'da Müsemmâ'yı sorarlar ey gönül

Doğrusunu söylemek gerekirse, Fethi Ağabey'le çok fazla birlikte olamadık. Ben yurtdışında idim. Dönüp askerliğimi bitirdikten sonra, ilk kez 1973 yılında, yeniden bir araya geldik. Biraz da tesadüfen olduydu bu: Demirtaş Ceyhun Harbiye'de, Yapı-Endüstri Merkezi'nde bir kitabevi açmıştı. Bir gün Demirtaş'a uğradığımda, Fethi Ağabey'i kitap karıştırırken buldum. Sonra, sabahları Teşvikiye'de, Valikonağı Caddesi'nin başında buluşup uzun yürüyüşler yapar olduk. Bir keresinde, oğullarıma verdiğim adlar (Ali ve Ömer) üzerinde durduğunu ve gülerek 'İki tarafı da memnun etmişsin' dediğini anımsıyorum.

Fethi Ağabey'in şiir yazdığını bilmiyordum. Bize ondan kalan şiirleri oğlu (ve sevgili dostum) Selman Gemuhluoğlu'ndan alıp okudum. İşte bunlardan biri:

ACABA
Kara ocakta
al kol içinde günlük yanan
mihrâb evimizde anam
Dua belletmişti mezartaşları için
Sabrımız artsın diye
Uhrevî bir hediye

Gök kandili akşam
rahmet taşırken selviliklere
yedinci kattan
fettan melekler
toprağı mühürler

İki feryâd arasında yandı hayat
Beden böceklerle dost

ruhlarımız meleklerle
Toprak ananın bağrında hayaller
acıdır âkıbet sonumuzun
Buğusu tütüyor ölüm korkumuzun

Halbuki ben
Yasîn adayacakdım,
Su gibi azîz olsunlar
Cenneti yosunlu taşlarda bulsunlar
Âteşi unutsunlar diye...

Şimdi 'toprak' değil, kalpler 'mühürlü' sevgili Fethi Ağabey...

Mekânlar

Bir Bellek Mekânı: Orhangazi

Stuart Hall'un sorusu beni hep düşündürmüştür: 'Seyahat ettiğinizde *aynı* kalan nedir?'

Belki bu soru, Türk şiirinin en büyük adlarından biri olan Ahmet Muhip Dıranas'ın o ünlü *'Fahriye Abla'* şiirindeki şu dizeyle bütünleştirilebilir: *'Hatırada kalan şey değişmez zamanla/Ne vefalı komşumuzdun sen, Fahriye abla!'*

Gerçekten öyle: Bellekte kalan neyse, *mekân*'la değişmiyor; kuşkusuz, *zaman*'la da! Seyahat ederken, bir mekândan ötekine giderden, mekânda da, zamanda da değişmeyen, o'dur: Bellekte kalan...

İtiraf etmeliyim; bir olasılıkla, yaşlanıyor olmamdandır, son yıllarda hep geçmiş'e dönüyor ve geçmiş'teki, deyiş yerindeyse, *'bellek mekânları*'nı anımsamaya, ve oradaki *değişmeyen*'i, *aynı kalan*'ı anımsamaya çalışıyorum.

Daha önce de yazmış olmalıyım: Benim çocukluk yıllarımın büyük bir bölümü, Bursa'nın Orhangazi ilçesinde geçti. Gemlik'le Yalova arasındaki o güzel ilçede... Babam Yahya Hikmet Yavuz 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'ndan yanılmıyorsam iki ay önce, Çanakkale'nin Biga ilçesinden Orhangazi'ye atandığında, ben üç yaşındaydım. Aslında, 'üç yaşındaymışım' demek daha doğru; Orhangazi'deki ilk yıllarımızı bölük pörçük anımsıyorum çünkü... İlkokula Orhangazi'de başladım; 1942-43 ders yılıydı. İkinci Dünya Savaşı boyunca da orada kaldık. Savaştan Sonra, 1945 yılıydı, babamı altı yıl kaldığımız Orhangazi'den başka bir ilçeye atadılar. Üçüncü sınıftan dördüncü sınıfa geçmiştim ve Orhangazi'den ayrılma düşüncesi beni 'tarifsiz kederler içinde' bırakmıştı...

Dile kolay: Üç yaşımda geldiğim bu ilçeden dokuz yaşımda ayrılıyordum. Otobüsle Yalova'ya doğru yola çıktığımızda, arka pence-

reden gördüğüm imgeyi hiç unutmadım. Ve o imge hiç değişmeden, öylece kaldı belleğimde...

Çocuklukta ev, en anlamlı mekândır elbet. Henüz okul yokken öteki mekânlar (meselâ Halkevi, Hükümet Konağı, Halkevi Bahçesi, pazar yeri ve çarşı) sanki evin uzantıları gibidir. Çünkü, Hükümet Konağı'na ya da Halkevi'ne babayla, Halkevi bahçesine anneyle, çarşıya ve pazar yerine dadıyla gidilir(di). Ev dışındaki mekânlar, ev'e, dolayısıyla evdekilere bağımlıdır, demek istiyorum. Ama, sokak müstesnâ! Çocuk, ancak sokakta, (o da evin önündeki ya da yanındaki sokaktır!), orada, evdekilerle birlikte değildir. Gene de sokaktayken bile, annenin ya da dadının gözetimi altındasınızdır...

Diyorum ya, 1940'lı yılların Orhangazi'sinde geçen çocukluğumun ana mekânı, ev'di. O yıllarda Orhangazi'de, kaymakam ailesine tahsis edilmiş olan ev, *'Tozkoparan'ın Evi'* diye bilinen, bahçe içinde, iki katlı büyükçe bir yapıydı. Şirin bir taşra evi! İlkokula çıkan yokuşun başında, Hükümet Konağı'na, Halkevi'ne, Çarşı'ya yakın... O ev hâlâ duruyor mu, bilmiyorum ama 1955'lerde, bir Orhangazi'li ile evlenip orada kalan Fazilet Dadı'mı (tıpkı Ahmet Muhip Dıranas'ın şiirinde, Erzincanlı'yla evlenip, *'dağları karlı Erzincan'*da kalan *'Fahriye Abla'*sı gibi) görmek için Orhangazi'ye gittiğimde, - aradan dokuz yıl geçmişti-, o önünde büyük çınar ağacının yükseldiği evi, hiç değişmemiş buldumdu. Bahçe girişinden evin kapısına kadar uzanan çardağı boydan boya bir sarmaşık gibi örten hanımelleri ve saat çiçekleri ile...

Bu evin bahçesi, benim Doğa ile ilk tanıştığım mekândır. Çimler sulandıktan sonra, ıslak yeşilliklerin arasından, sırtındaki su damlaları akşam güneşinde parıldayan küçük patlakgöz ve ürkek kurbağayı, toprağı kazdıkça yüzeye çıkan pembemsi, ince soluncanları, hanımellerine dadanan arıları, havuzun içindeki kırmızı balıkları, ilk kez o bahçede gördüm. Bir itirafta bulunayım: Bildiğim bütün çiçek adları, o bahçedeki çiçeklerin adlarıdır...

Orhangazi'de ne kadar çok fotoğraf çektirmişiz! Bunda hiç kuşkusuz, Süleyman Marş öğretmenin büyük payı vardır. Orhangazi benim için, -ve elbette bu fotoğraflardan dolayı, biraz da Süleyman

Marş'tır ve eşi Seniha Marş! Süleyman öğretmen, müthiş bir fotoğraf ustasıydı. Anadolu fotoğrafçılığının henüz 'Orhangazi Hatırası' yazılı bir çiçekli kumaş zemini önünde poz verdirilerek fotoğraf çektirmek anlamına geldiği o yıllarda, Süleyman Marş'ın fotoğrafları, bakıyorum da, bugün aradan neredeyse ellibeş yıl geçmiş olmasına karşın, incelikli ve zarif bir büyük şehir duyarlığını taşıyorlar. Asla, bir taşra ruhsuzluğu yok o fotoğraflarda...

Annemle ve babamla ayrı ayrı çekilmiş fotoğraflarımızda (ilginçtir, nedense bebekliğim dışında, 1949 yılına kadar, üçümüzün birlikte hiç fotoğrafı yok!) hepimiz, bütün sahihliğimizle görünüyoruz. Fotoğraflar, elbette Orhangazi'dekiler, Süleyman Marş öğretmenin çektikleridir ve onlar beni çocukluğumun mekân ve zaman'la hiç değişmeyen belleğine götürürler.

Orhangazi, benim yaşamımda mekân'dan ilk kopuşum acısını da gösterir. Mekândan kopuş, ya da ilk ayrılık hüznü! *'Geçmiş Yaz Defterleri*'nde bu ayrılışı ve Orhangazi'yi anlatmıştım; şöyle:

'Çocukluğum dönüşü olmayan yolculuklardı. Babamın bir ilçeden ötekine atanması bir dönüşsüzlüğü imliyordu çünkü. Oraya bir kez daha dönemeyecektim; -ve bu, en kötüsüdür: Dönüş umudu yoktur. Orhangazi'den ayrıldığımızda, 1946 ilkyazıydı, yargıç Ahmet Tevfik Bey'in ikinci kızı D'yi, Tozkoparan'ın evinin önündeki ve geceleri hışırtısını odamın içinde duyumsadığım çınar ağacını, ona takılan uçurtmaları, evin yan tarafındaki yokuşu, kızakla, tahta tekerlekli, düz, oynak ön dingili iple yönetilen arabalarla kaydığımız yokuşu, zabıt katibinin oğlu Necdet'i, komşunun oğlu Özen'i, sarılı kırmızılı toprak mile'lerimizi (Orhangazi'de bilyelere 'mile' deniyordu) uçurtma törenlerini, (her oyunun bir törenselliği vardı), arkamda bırakarak gidiyordum."

Orhangazi, Ayrılık'la olduğu kadar Ölüm'le de ilk karşılaştığım mekân. 'Ölüm'le ilk temas'ı, yine *'Geçmiş Yaş Defterleri*'nden aktarıyorum:

'İkinci Sınıftaydım, sanıyorum öyle. Okul (Müdür Şeref Bey'di; öğretmenler: Mevhibe Hanım ve Süleyman Marş. Kızı Hayat sınıf arkadaşımdı, kimbilir nerdedir şimdi, 1944 yılının bir fotoğrafında, elini kaşlarının üzerine koyup güneşe siper etmiş, somurtuk ve ablasının kucağı-

na uzanmış, oradan şimdi Güneş'e değil bana bakıyor. Ama ben de varım o fotoğrafta!), yukarıdaydı, yokuşun başında. Ve kar yılıydı, diz boyunu buluyordu ve askerler vardı, toplar yokuş boyunca mevzilenmişlerdi, kara gömülmüş. Okula gitmek için o sabah evden çıkmıştım ve yokuş yukarı, karlara bata çıka tırmanmaya savaşıyordum. Çelimsiz, hatta sıska, nanemolla bir çocuk. Okulun merdivenlerini gördümdü, yaklaşmış olmalıyım, merdivenlerin demirlerini algıladım, o demirlere güzün, sarı ayvaları vurup parçalardık, gözüm kararmış olmalı, kara düştüm yumuşacık, çantam elimden kaydı, uykum gelmişti, uzandım. Uzaktan köpek sesleri mi duyuluyordu belli belirsiz. Daldım.

Uyandığımda evdeydim. Sobanın yanında, çırılçıplaktım, kalın tüylü bir Siirt battaniyesine sarmışlardı. Battaniyenin üzerinde 'Hilmi Yavuz 1938' yazıyordu, kahverenginin üzerine beyazla, kar beyazıyla yazılmıştı adım- ve tarih! Ve annemin o hiç unutamayacağım sonsuz kederli yüzü...

Topların başındaki nöbetçi erler görmüşler düştüğümü. Karda donmak üzereymişim eve getirdiklerinde. Babamın yüzü sonra. Dudaklarını ısıran hüzünlü adam...'

Âh Orhangazi, belleğin Orhangazi'si, hiç değişmedin ki sen...

Bir Bellek Mekânı: Terme

Turgut Uyar'ın *'Akşam Üstü Rüyası'* adlı şiirinde (1952 yılında yayımlanan *'Türkiyem'* kitabındadır bu şiir), kendi kendisiyle konuşur gibi dile getirilmiş olan yalnızlık, büyük şehirli bir delikanlının taşra gurbetinde şöyle yazılmıştır:

'Şimdi gemiler geçer uzaklardan
Gönlüm güvertelerde sere serpedir
Işıklı geceler, saz sesleri, peynir ekmek
Ne biletim ne param ne dostum var
Pır pır eder yüreğim bakındıkça
-Uyan Turgut'um, garibim, uyan
Bura Terme'dir

Terme köprüsünden kamyonlar geçer,
Irgatlar üç orada, beş burada konuşurlar
Bir gece başlar, yarı siyah, yarı kırmızı
Cıgaramı yakar evime dönerim
-Gidin gemiler gidin
Vardığınız yerlere selâm edin
Gün olur bütün kaygılardan âzâde
Ben de gelirim.'

Turgut Uyar bu şiiri 14 Aralık 1951'de yazmıştır- şiirin altındaki tarihten öğreniyoruz bunu, 1951 sonunda, yâni bizim Terme'den ayrılışımızdan neredeyse iki buçuk yıl sonra...

Ne zaman çocukluğumun Terme'sini anımsasam, anılar Turgut Uyar'ın bu şiiriyle, özellikle de şu iki dizesiyle birlikte gelir belleğime:

-Uyan Turgut'um, garibim, uyan
Bura Terme'dir...

Bilenleriniz biliyordur, Terme Samsun'un bir ilçesi. Babam Yahya Hikmet Yavuz'un 1946 yılı ilkyazında kaymakam olarak atandığı ilçe. Bu tarihten 1949 ilkyazına kadar, üç yıl kaldık Terme'de. İlkokul beşinci sınıfı orada okudum, ilkokulu orada bitirdim..

Terme'de kaymakam evi olmadığından, biz daha Terme'ye gelmeden uygun, kiralık bir ev bulunmuştu: Rüştü Beyin evi! Rüştü Beyi tanımadık- çünkü ölmüştü! Eşi Aliye Abu'nun, kızları Latife ve Şükûfe ve oğulları Lütfi ile alt katında oturdukları bu evin üst katında biz oturacaktık.

Bu evi anlatmalıyım. Karadeniz Bölgesine özgü bir mimarisi olan bu iki katlı evin temeli yoktu ve topraktan yaklaşık 80-100 santim yükseklikte bulunan tabanı, dört direk üzerinde duruyordu. Büyük olasılıkla, sık sık yükselen Terme Çayının sularının basmasından korunmak için...

Evin döşemeleri ahşaptı ve yanyana, uzunlamasına dizilmiş döşeme tahtalarından alt kat görülebiliyordu. Bunu özellikle belirtiyorum; çünkü döşeme tahtalarının aralığından aşağısını gözetlemek, bana sanki gizemli bir şeyi keşfediyormuşum duygusunu veriyordu. Hayalci çocuklar için her şey gizemlidir. Oysa, alt kattakilerin, Aliye Abu'nun ve benden en az 15-20 yaş büyük iki ablanın (Latife ve Şükûfe ablaların) meselâ, güpegündüz yemeklerini yerken gözetlenmelerinde gizemli ne olabilir? Elbette, hiçbirşey!.. Ama yukarıdan, tahtaların aralığından aşağısını gözetlerken, kendimi bir Nat Pinkerton, bir *'Salonlar Müfettişi Viktor'* (Arsen Lüpen) veya *'Sarı Odanın Esrarı'*nı keşfe çıkan gazeteci Roultabille gibi duyumsuyordum...

Okumaya karşı büyük ve doyurulmaz iştahımın neredeyse bir histeriye dönüştüğü yıllar! İstanbul'dan Terme'ye gelirken küçük bir sandık dolusu kitabım vardı. Onları kaç kez okumuştum, -kimbilir! Neredeyse tümü polisiye romanlardı. Ama Terme'de, ilkokulumun kitaplığında ve Halkevi kitaplığında keşfettiklerim, gerçekten uçurmuştu beni: Hâmid'in Tarık Bin Ziyad'ı gibi 'hazineler içinde'ydim! Kaymakamın oğlu olma ayrıcalığını kullanarak okul kitap-

lığından her gün en az üç kitap alıyor, eve giderken yolda okumaya koyuluyor, kasabayı ortasından bölen Terme çayının üzerindeki köprüyü dalgın dalgın ve elinde kitap, okuyarak geçiyordum. Evimiz ile okul birbirlerine göre, 'öte geçe' deydiler- yâni, karşı tarafta! Okul ve Hükümet Konağı Samsun-Çarşamba tarafında, ev ise Ünye-Ordu tarafındaydı...

Terme köprüsü!.. Turgut Uyar'ın, *'Terme köprüsünden kamyonlar geçer'* diye söz ettiği köprüdür bu! Ve F. Celalettin'in *'Elde bir Mustafendi'* adlı öykü kitabını okuyarak geçen çocuk, *'üç orada, beş burada'* konuşan ırgatların farkında bile değildir! Uyar'ın bu şiiri henüz yazılmamıştır çünkü...

Hilmi Yavuz sadece öğretmeni İsmet Katar'ın, babasına ait olan davavekili bürosunda (büro, okuldan eve giderken köprüyü geçer geçmez, caddenin sol tarafındadır) olup olmadığı ile ilgilenmektedir. İsmet Katar, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde öğrencidir; birkaç dersten bütünlemeye kaldığı için, memleketine, Terme'ye dönmüş, bu arada o yılı boş geçmesin diye ilkokul öğretmenliğine başlamıştır. Hilmi Yavuz beşinci sınıftadır (1946 -1947) ve İsmet Katar bu sınıfı okutmaktadır. Çok sert, acımasız bir öğretmendir İsmet Katar. Öğrencilerinin, o küçük kasabada okul dışı saatlerde ne yapıp ettiklerini gözetlemeyi iş edinmiştir. Terme'de sanki Shakespeare'in *'Hamlet'*i oynanmaktadır: Jan Kott'un *'Hamlet'* bağlamında dikkatimizi çektiği gibi, herkes birbirini gözetlemektedir: Hilmi Yavuz evin alt katını, İsmet Katar öğrencilerini, komşular birbirlerini gözetlemektedir...

İsmet Katar öğretmenin kafiyeli söze de merakı vardır. Meselâ bir gün, sıskalıktan neredeyse kadidi çıkmış, on yaşındaki Hilmi Yavuz'a, sınıfta,

'Hilmi Yavuz, Hilmi Yavuz pek sıska
Ne üfürük kâr edermiş, ne muska'

mısra-ı bercestesini söyleyerek sınıftakileri güldürmüş, daha sonra da, güldükleri için onları sıra dayağından geçirmiştir; - dayaktan

bir tek Hilmi Yavuz kurtulmuştur. Şiire daha o zamandan saygısı olduğundan herhâlde, Katar öğretmenin bu dizeleri karşısında kılını bile kıpırdatmamıştır!!!

Neyse, konumuz İsmet Katar öğretmen değil, Aliye abu'ların (*'Abu'*, Samsun dolaylarında *'Abla'* demektir) evinde, ders çalışmak ve kitap okumak dışında başka uğraşlarım da vardı: Futbol, en başta elbette...

Gerçi futbolu evin yanındaki fındık bahçesine (bahçe Aliye abu'larındı) bitişik enfes bir çim tarlasında oynuyor ve her defasında, çimleri ezdiğimiz için tarla sahibinin sopası mârifetiyle oradan kovalanıyorduk; dolayısıyla ben 'idman tutabilmek' için evin içinde antrenman yapmaya başlamıştım. 1948 Londra Olimpiyatları'nın kalp çarpıntıları ile beklediğimiz haberlerini en erken üç ya da dört gün sonra alıyor; baba işte olduğu için annenin söz geçiremediği Hilmi Yavuz, bu kez kendini Tony Lawton, Puşkaş veya Zengeller gibi duyumsayarak evin sofasında lastik topuyla duvarlara şutlar çekiyordu. Aliye abu ya da ablalar, aşağıdan 'yeter, kafamızı şişirdin' diye bağırıncaya kadar...

Bir şey daha söyliyeyim: Sigaraya Terme'de başladım. İlkokulu bitirmiş, Terme'de o yıllarda ortaokul olmadığı için Çarşamba Ortaokulu'na kaydolmuştum 1947 yılı sonyazı! İlkokul arkadaşım Ayhan'ın, babaannesi Gül Hanım nine ile birlikte oturdukları evde ders çalışırken, birer cigara tellendirmiş, ondan sonra da gizlice içmeye başlamıştık. O yaz, paket satın almaya gelmişti sıra. Eve dönerken paketi bir ağacın kovuğuna saklıyor, bunun en güvenilir yöntem olduğunu sanıyordum.

Bir akşam eve dönerken, bermutad paketi kovuğa koymuş eve gelmiştim, sanırım beş dakika sonra da babam içeri girdi. Yemeğe oturduk.

Babam -ki sigara içiyordu, *'Yenice'* içerdi-, yemekten sonra cebinden bir paket çıkarıp masanın üzerine koydu. Bunda yadırganacak bir yan yoktu ve tam sofradan kalkmak için izin isteyecektim ki, birden paketi farkettim: *'Birinci'* idi!..

Babam paketi gösterdi: 'Bunu nerede buldum, biliyor musun?' Korkudan küçük dilimi yutmuştum.

'Birisi bu paketi bir ağacın kovuğuna saklıyordu', dedi babam, 'kim olduğu konusunda bir fikrin var mı?'

Birden yüzümde büyük bir acı hissettim. Vahim bir 'Osmanlı Tokadı' idi bu!

Her taşra kasabasının bir Danimarka krallık sarayı olduğunu ve şairin dediği gibi, 'hiçbir hakikatin nihân (gizli) kalmadığı'nı öğrenecektim böylece...

Üzerinde '*Terme Hatırası*' yazan bir Osmanlı tokadı ile...

Bir Bellek Mekânı: Çarşamba (1)

'Çarşamba'yı sel aldı/Bir yâr sevdim el aldı...' Bu türkü, özellikle ilk iki dizesinden dolayı çok biliniyor. Ama Çarşamba üzerine yakılmış türkülerden sadece biridir *'Çarşamba'yı sel aldı.* ' türküsü. Meselâ, *'Çarşamba dedikleri/Şekerdir yedikleri...* ya da *'Samsun yolu dolaşır/Çarşamba'ya ulaşır* ' gibi! Kimbilir, belki daha başkaları da vardır...

Çarşamba, Karadeniz Bölgesinin doğu kesiminde, Samsun'a bağlı bir ilçe. Ülkemizin en büyük akarsularından biri olan Yeşilırmak, Çarşamba'yı ikiye böler. Eskiden sık sık taşarmış Yeşilırmak;- 'Çarşamba'yı sel aldı'ğı o yüzden...

Çarşamba'yı Yeşilırmak'ın selleri almış olabilir; ama aynı Çarşamba, benim hayatıma iki güzel yıl verdi: 1947-1949 arası iki yıl...

Terme'de ilkokulu bitirip de ortaokulu Çarşamba'da okumama karar verilince (bu karar, bir yazı-tura oyunu ile belirlenmişti!) bir yıl külüstür bir otobüsle, sabah Çarşamba'ya gidip, akşam Terme'ye döndüm. On bir yaşındaydım. O yaştaki bir çocuk için zor günler! Gene de, güçbelâ sınıfı geçip Terme'ye dönüş, bana bir sonraki yıl yaşanacak olan kâbusu unutturmuştu bile! 1948 yazı, daha önceki (ya da, daha sonraki) yazlardan bazıları kadar derinden etkilemese de, gene de güzel geçti...

Babam Terme kaymakamı Hikmet Yavuz, biricik oğlunun bir yıl önce olduğu gibi, sabah akşam sarsıntılı ve külüstür otobüslerde sersefil olmasına gönlü razı olmadığından, annemle bana Çarşamba'da bir ev kiralamaya karar verdi. Samsun caddesi üzerinde, ilkinde kâgir bir evin giriş (daha sonra da beton bir yapının ikinci katını) tuttuk. Orada bir yıl kalacaktık...

Size Çarşamba ortaokulunu anlatmalıyım. Ortaokulda ilk günüm, benim için gerçekten büyük bir hayal kırıklığıdır. Terme ilkokulundan sınıf arkadaşlarımı, özellikle de Hacı Kuzu Beyin torunları Günay ve Olcay'la (beşinci sınıfta ikisine birden âşık olmuştum!), Çarşamba ortaokulunda da birlikte olurum, diye düşünüyordum. Oysa, onlar Samsun'a, il merkezine gitmişlerdi ve ortaokulu orada okuyacaklardı...

Ortaokul birinci sınıf, güzel kızlar bakımından ilkokulu aratmıyordu gerçi. Bir 'Sarıkız' Neriman vardı, bir de Elçin! İlkokulda kızlara çifter çifter âşık olduğumdan ya da âşık olmaya alıştığımdan mıdır, bu kez de hem 'Sarıkız' Neriman'a hem de Elçin'e tutulmuştum! Bir şarkıda söylendiğinin aksine, 'Bir gönülde iki sevda' pekâlâ oluyordu işte...

1947-48 ders yılında Çarşamba ortaokulu tek katlı, geniş koridorlu ve büyük avlusu ile ince uzun bir yapıydı. Tren istasyonuna (Samsun-Çarşamba demiryolu hattı) ve Köprü'ye çok yakındı. Tuhaftır, 1948 Olimpiyatları'nda futbolun öne çıkmasına karşın, okul avlusunda oynadığımız oyunlar arasında voleybol, ötekilere göre çok daha belirgin duruyor belleğimde. Kuşkusuz, 'Sarıkız'ın ve Elçin'in voleybol oynamaları dolayısıyla...

Öğretmenlere gelince, iki öğretmen anımsıyorum: Fransızca öğretmenimiz İhsan Bengü Hanım ve Biyoloji öğretmeni Zihni Çelikkalp Bey...

Babam Hikmet Yavuz, benim *'bir yabancı lisanı behemehal öğrenmekliğim iktizâ ettiğini'* düşündüğünden, okul dışında İhsan öğretmenden özel dersler de almaya başlamıştım. Sanırım, dil yeteneğim dolayısıyla İhsan Hanım'ın gözüne girmem zor olmadı.

İhsan Bengü hocanım mutsuz bir kadındı;-öyle anımsıyorum. Mutsuz bir evlilik yapmış ve boşanmıştı. Yanılmıyorsam, boşandığı eşi, Alişan'lardandı. Bir tek oğlu vardı İhsan Hanım'ın, o da o yıllarda ya Samsun'da lisede ya da İstanbul'da üniversitede okuyordu.

Fransızca bilgimin, ortaokul ikinci sınıfta başımı belâya soktuğunu söylemeliyim. Sınıf arkadaşlarımdan birinin, büyük olasılıkla, benim gibi 'Sarıkız'a âşık olan Süreyya'nın kışkırtmasıyla, o yıllara

göre epey ayıp ve müstehcen sayılabilecek olan bir cümleyi Fransızcaya çevirip bir kağıda yazmış, sonra da o kağıdı bir punduna getirip Sarıkız'a vermiştim...

Doğallıkla, kızılca kıyamet koptu. 'Sarıkız', suratı kıpkırmızı, kağıdı müdür muavini coğrafyacı Aziz Bey'e iletip şikâyetçi oldu. Tel çerçeveli gözlükleri ve menhus bakışlarıyla bende bir SS generali çağrışımı yapan müdür muavini Aziz Bey, babamın Terme kaymakamı Hikmet Yavuz, velimin de Çarşamba kaymakamı İlhami Ertem (daha sonra AP'den milletvekili ve Milli Eğitim Bakanı olmuştur) olduğuna bakmadan, yaradana sığınıp suratıma öyle iki şamar aşk etmiştir ki, ömrüm boyunca bu acıyı (ve elbette utancı!) unutmam mümkün olmamıştır. Daha sonraki yıllarımda çeviriden dolayı cezaevlerine girenleri biliyorum, ama ne yalan söyliyeyim, dayak yiyenini ne gördüm ne de duydum!.. Dolayısıyla, çeviri yüzünden dayak yiyen ilk (belki de, son!) çevirmen olma şerefi (!) galiba, bana aittir...

Çarşamba ortaokulundan belleğimde derin izler taşıyan bir öğretmen de Biyoloji, Fizik, Kimya öğretmeni olan Zihni Çelikkalp hoca'dır. Daimâ siyah gözlükler takan, fevkâlade kısa boylu, cırtlak sesli, ama müthiş bilgili bir hocaydı Zihni bey... Derslerini sınıfta değil laboratuvarda verir, gri renkli ve uzun bir laboratuvar gömleği giyer, her dersten sonra, okulun hademesi Ayşe Hanım'a 'Anşa'nım bana acele bi kahve!...' diye seslenirdi. Zihni Çelikkalp, vahim bir kahve ve cıgara tiryakisiydi. Sanırım, yaşlı ve yatalak bir eşi vardı ve eşine derinden bağlıydı Zihni Bey...

Tuhaf bir insandı Zihni hoca- ya da bize 'tuhaf' gelirdi. Ders aralarında, teneffüslerde, laboratuvar kapılarını kapatır ve içerde keman çalardı, Çarşamba'lı çocukların *'bücür'* diye andıkları (Çarşamba'dan önce Giresun ortaokulundan öğrencisi olan hala kızlarım Emire ve Azize, ondan keman dersi almışlardı ve Zihni Bey'i *'gobik'* diye anarlardı!) bu insan, Cumhuriyetin ilk yıllarının modern, pozitivist ve Aydınlanmacı 'ideal' öğretmenlerinden biriydi.

Bir taşra ortaokulunda, ders araları kemanıyla Boccherini çalan bir fizikçi! İnsana bir roman kahramanı, bir kurmaca kimlik olarak görünüyor, değil mi?

'Bir Bellek Mekânı' olarak Çarşamba'yı yazmaya devam edeceğim.

Bir Bellek Mekânı: Çarşamba (2)

Turgut Çeviker'in *'Çarşamba Kitabı I*'de (Kitap 1992 yılında çıkmıştır ve ikinci cildi henüz ufukta görünmemektedir!) karikatürist Semih Poroy, 'Çarşamba sizin için ne ifade ediyor?' sorusunu şöyle yanıtlamıştı: 'Çarşamba, bende her yer için geçerli olduğu gibi, tanışıklıklarla bir şey ifade ediyor. (Bu tanışıklıklar), benim için Çarşamba'yı bir nostalji olmaktan kurtarıp yaşayan bir yer kılıyorlar...'

Poroy'un *'Çarşambalılık ruhu'* dediği şey belki de bu: Geçmişi yaşamış ve bitmiş bir süreç değil, Bugün'de yaşayan, onda devam eden bir süreklilik (Yahya Kemal'in deyişiyle, bir *'imdidâd'*) olarak kavramanızı mümkün kılan ruh... Geçmiş zaman mekânlarının, insanlarla yaşıyor olması... Bir çocukluk ya da ilkgençlik arkadaşının bize bir mekânı anımsatıyor olması...

Çarşamba'daki ortaokul yıllarıma ilişkin çocukluk anılarımı anlatmaya devam edeceğim, demiştim. Okul çıkışı, eve dönerken oynadığımız oyunlardan biri (herhalde Çarşamba'lı marangozların tezgâhladığı bir oyundu bu!), çanta tokuşturma oyunuydu. O yıllarda (1947, 1948) okul çantalarımız tahtadan yapılıyordu. Akşamleyin okul çıkışında, çantalarımızı, tıpkı yumurta tokuşturur gibi, olanca gücümüzle vuruşturuyor, kimin çantası önce kırılacak diye bekliyorduk. Oyun, kırılıp dağılan çantanın sahibinin oyundan çıkmasıyla, en sağlam çantanın sahibininse oyunu kazanmasıyla sonuçlanıyordu...

Bir akşam, tren istasyununun önünden çanta döğüştüre döğüştüre geçiyorduk. (Nedense eve İstasyon'dan geçerek gidiyordum. Nedense, diyorum, ama galiba o yol daha kestirmeydi.) Her neyse, sıra arkadaşım Kâmil Keleş'le çanta döğüştürme oyununa iyice kaptırmıştık ki, birden silah sesleri duyuldu. Bereket, alışkındık; çantaları öylece bırakıp direklerin arkasına saklandık...

Alışkındık, diyorum, boşuna değil! Çünkü Çarşamba, *'Türkiye'nin Teksas'ı* diye bilinirdi o zamanlar. Şimdi de öyle midir, bilmiyorum. Galiba, en çok hırgürün çıktığı, en çok cinayet işlendiği bir kasabaydı Çarşamba...

Turgut Çeviker'in büyük bir özenle hazırladığı *'Çarşamba Kitabı I*'de, Aziz Sıvaslıoğlu'nun 'Çarşamba Geceleri' adlı şiiri, *Türkiye'nin Teksas'ı* Çarşamba'yı anlatır gibidir;- şöyle:

Karanlık bastığı zaman Çarşamba sokaklarında
Külhanbeyler çıkar, sarhoşlar çıkar
Fersiz lambaların ışığında meydana
(...)
Arasıra naralar.. karşı geçeden, beri geçeden
canlar bıkar
Sarhoşundan, delisinden, külhanbeyinden

Körırmak da coşmuş silah seslerinden
Durmaz, akar
Sesine karışır sesleri kurbağaların.

Şiiryazarlıkla ilk temasım da Çarşamba'da başlar. Sınıf arkadaşımız Hürrem Akdeniz'in (ki, hem boyu hepimizinkinden uzundu; hem de galiba yaşı da bizden büyüktü) şiir yazdığını biliyorduk. Hürrem'in, boyu uzun olduğu için sınıfta en arka sırada oturduğunu anımsıyorum. Ve bir de, ne yazık ki adını unuttuğum güzel Türkçe öğretmenimizin, edebiyata olan ilgisi dolayısıyla elbet, Hürrem'e gösterdiği ilgiyi de...

Bu ilginin beni kıskandırmış olması muhtemeldir. Belki, Adnan Akyel'i ve Şener Tekay'ı da! Kâmil Keleş'in kıskandığını sanmam; çünkü o, matematikçi Muammer Hanım'ın kafasına indirdiği tahta cetvellerin, tahta çantasını da kırıp kıramayacağını düşünmekten ve 'anahtar' kelimesini 'anekter' diye telaffuz ettiği için Türkçe öğretmeninden azar işitmekten muzdariptir... Bir de 'kolonya'yı 'kolan yağı' biçiminde söylemekten! ('Kolan', bildiğiniz gibi, eşeğin seme-

ri ve atın eğerini, hayvanın karnına bağlayan kayışın adıdır.)

Hiç şüphe yok, sınıfın en yakışıklısı, Çarşamba savcısının oğlu Alpay Küran'dı. Alpay tam bir '*beau enfant*'! Sarıkız'la Elçin'in de Alpay'a bize baktıklarından daha başka türlü baktıklarını da farkediyorduk elbet ve galiba Alpay'ı da kıskanıyorduk...

Sözü tekrar *'Çarşamba'yı sel aldı'* türküsüne getirmek istiyorum. Bu türkünün öyküsünün değişik varyantları vardır. Çarşamba'lı Faik Okutgen'in anlattığı ve Turgut Çeviker'in kaleme aldığı varyanta göre, bu türkü bir karasevdanın öyküsüdür. Birbirlerini seven, ama ancak sellerin getirdiği ölüm'de buluşan Ahmet'le Melek'in öyküsü...

Ahmet'le Melek'in öyküsü gibi değil, ama benimde onun kadar ürkütücü bir öyküm var: İlçe'yi iki geçe'ye bölen Yeşilırmak, Çarşamba'dan sonra az daha beni de 'alıyor'du! 1948 yılı Mayıs ayında Ortaokul'un önünden Köprü'ye inen hafif meyilli yokuşu, yeşil Raleigh bisikletimle, adetâ uçarak inerken, bir ânda gidon'a hâkim olamamış, ırınağa düşeyazmıştım!

Köprü'nün iki yanından Yeşilırmak'a açılan epeyce derin falezlerin önünde korkuluk yoktu; -son ânda can havliyle, frene basıp kendimi yana atmasam, en az yirmi metreden Yeşilırmak'a uçmam işten bile olmayacaktı...

Ve o zaman, bütün bunlar anı bile olmayacaktı...

Bir Bellek Mekânı: Şebinkarahisar

1949 yılı ilkbaharına kadar Şebinkarahisar'ın adını bile duymamıştım. O yıl ortaokulun üçüncü sınıfına (Çarşamba Ortaokulu) geçmiştim, babam da beni ince tekerlekli ve fiyakalı yeşil bir Raleigh bisiklet ile ödüllendirmişti. Ne zaman Şebinkarahisar'ı hatırlasam, tuhaftır, aklıma hep o yeşil Raleigh bisiklet gelir.

Babam Hikmet Yavuz, Samsun'un Terme ilçesindeki üç yıllık görev süresinden sonra, 1949 ilkbaharında, Giresun'un Şebinkarahisar ilçesi kaymakamlığına atandı. Çocukluk yıllarım hep Anadolu'nun bir kasabasından ötekine savrularak geçtiğinden, bu kez de ilkokulu bitirdiğim Terme'den ve ortaokulun birinci ve ikinci sınıflarını okuduğum Çarşamba'dan, oralardaki arkadaşlarımdan kopacaktım...

Çâresiz, Şebinkarahisar yolculuğuma hazırlanmaya başladım. 'Hazırlık' diyorum ya, lâfın gelişi, yoksa yeşil Raleigh bisikletimle kitaplarımdan başka bir şeyden sorumlu değildim. Annem, zaten üç-dört parçadan ibâret olan ev eşyalarını şıpınişi toparlamıştı. Sık sık bir ilçeden ötekine atandığımız için annem, çabucak toparlanıp denk yapmada usta kesilmişti!

Şebinkarahisar'a kamyonla gidilecekti. Ünye, Fatsa, Ordu üzerinden, Karadeniz sahili boyunca Giresun'a gidilecek, oradan da, bu kez yukarıya, dağlara yönelinecekti. Şebinkarahisar, yükseklerde, çok yükseklerdeydi...

'Yükseklik' üzerinde duruyorum, -şundan dolayı: Babam Hikmet Yavuz'un 'yüksek' tansiyonu vardı ve yüksek yerler, yüksek tansiyona hiç iyi gelmiyordu! Onun içindir ki, Şebinkarahisar'a atandığını 'tebellüğ' eder etmez, hemen sorup soruşturmaya koyulmuş, Şebinkarahisar'ın 'rakım'ını (denizden kaç metre yükseklikte olduğunu)

öğrenmeye çalışmıştı. Sonuç, berbattı, babama göre; çünkü Şebinkarahisar'ın rakım'ı, tastamam 1360 metreydi...

Babam, kelimenin tam mânâsıyla, iki arada bir derede kalmış gibiydi: Ortaokul öğrencisi olan oğlunu (Hilmi Yavuz'u) okutabilmek için ortaokulu olan bir ilçeye atanmasını istemiş (o yıllarda, Türkiye ilçelerinin çoğunda ortaokul yoktu!), bu isteği Bakanlıkça uygun görülerek Şebinkarahisar'a atanmıştı, ama öte yandan Şebinkarahisar'ın deniz seviyesinden yüksek oluşu, yüksek tansiyonu dolayısıyla babamı bir hayli tedirgin ediyordu. Nitekim, Şebinkarahisar'da çok kısa bir süre görev yapacak ve 1949 sonbaharında emekliliğini isteyecekti. Ayrıca, tek parti (CHP) iktidarının idarecisi olarak, muhalefetteki Demokrat Parti'lilerle başı hiç de hoş değildi...

Şebinkarahisar'da önce, Belediye Başkanı Taceddin Soygür'ün büyük ve görkemli köşklerinin müştemilatı sayılabilecek bir evde kaldık. Ev, bir yamacın üzerindeydi ve salon perceresinden bakınca göz alabildiğine 'zümrüt çayırlar' uzanıyordu. Belediye Başkanının kardeşi Ünsal Soygür benden bir yaş büyüktü; o yıl ortaokulu bitirmişti ve İstanbul'a gitmeye hazırlanıyordu. Kabataş Erkek Lisesi'ne kaydolmuştu, liseyi orada okuyacağını gururla anlatıyordu...

Kabataş Erkek Lisesi'nin adını, sanırım ilk kez Ünsal Soygür'den duymuş olmalıyım. Ertesi yıl (1949-50) Siirt Ortaokulu'nu bitirip de, evde hangi liseye gitmem gerektiği (Siirt'te lise yoktu!) konuşulmaya başlandığında, ben kararımı vermiştim bile: Kabataş Erkek Lisesi'ne gidecektim!

Şebinkarahisar günlerinde, yaz aylarıydı, oraya gelirken yolda kazaya uğrayan yeşil ve fiyakalı Raleigh bisikleti onartıp, onunla Hükümet Konağı'nın bulunduğu ana caddede turlara çıkmaktan başka pek bir şey yapmadım. Bu arada, Soygür'lerin müştemilatından Hükümet Konağı caddesindeki bir eve taşınmıştık. Ev, eski bir Karahisar eviydi, -iç sofalı bir ev! Sofanın çevresinde üç oda bulunyordu ve evin caddeye bakan pencerelerinden o görkemli Şebinkarahisar kalesi görünmekteydi...

Doç. Dr. Haşim Karpuz '*Şebinkarahisar*' (Kültür Bakanlığı Yayınları: 1072) adlı kitabında, Şebinkarahisar Kalesi'nin tarihinin bir

hayli eskiye çıktığını, Kale'nin 'muhtemelen Roma döneminden daha da eskiye gittiğini' belirtiyor. Karpuz'a göre, kale içindeki 'su tüneli, surların oturduğu taş yataklar', Kale'nin Hitit-Urartu dönemine ait olabilir. Karpuz'un bildirdiğine göre, Kale M.Ö. 1. yüzyılda Romalılar tarafından genişletilmiştir.

Şebinkarahisar Kalesi'ne o ince tekerlekli yeşil ve fiyakalı Raleigh bisikletimle çıkma girişiminde bulunduğum bir sabah, 1949 Eylül'ü idi, ceplerime dut kurusu ve üzüm pestili doldurmuş (Şebinkarahisar'ın dut kurusu ve üzüm pestili ünlüdür!) Eski Belediye'yi dolaşıp Topal Mehmet Paşa Hamamı ve Kurşunlu Cami'in önünden Kale yoluna vurmuştum. Evlerin kara taş duvarlarla çevrili bahçeleri elma, armut ve erik ağaçlarıyla dışarı taşıyordu. Alt mahalleden Kale'ye çıkan dönemeçli sokakları geçiyor, sanki bisikleti değil de, -Pontos Kralı Mithridates'in süvarilerinden biriymiş gibi- atımı sürüyordum! Sanki, 1949 yılı değildi o yıl; sanki Milattan Önce 65 yılındaydım. Roma'lı komutan Pompeius'a karşı, 'Mavrokastron'u ('Kara Hisar'ı) savunmaya gidiyordum. Şunu unutmamak gerekir: Hayalci çocuklar için kaleler, dâimâ, Don Quixote'nin yeldeğirmenleri gibi ürkütücü, ama cezbedicidirler... Şebinkarahisar Kalesi'ne çıkmak, Kale'yi zaptetmek anlamına geliyordu benim için...

Kale, kasabadan 160 metre yükseklikte, büyük bir kaya kütlesi üzerine kurulmuştu ve bir noktadan sonra Kale'ye bisikletle çıkmak olanaksızlaşıyordu. Ama ben, hayalci çocuk Hilmi Yavuz, dış kaleye mutlaka çıkmalı ve dış kalenin güneybatı köşesindeki *'Kızlar Kalesi'*ne ne pahasına olursa olsun ulaşmalı, *'Kızlar Kalesi'*nin tutsak kızlarını kurtarmalıydım...

Gelgelelim, benim Kale'ye çıkma konusundaki soylu ve şövalyece girişimim, ne yazık ki, eski deyişle, akim kaldı. Şebinkarahisar Emniyet Âmiri (ki, aynı zamanda müthiş bir amatör mücellid idi ve babamın eski kitaplarından birçoğunu o ciltlemiş, her cildin üzerine de, bir soğuk damga gibi polis kokartını basmıştı!), birden önünde belirivermiş, ve 'kaymakam bey'in oğlunun oralarda ne aradığını' sormuştu!..

Hilmi Yavuz başkomiserin bu sorusuna yanıt vermedi. 'Kızlar Kalesi'ne, oradaki uzun kumral saçlı, altın gözlü ve beyaz giysili tutsak genç kızları kurtarmaya gittiğini söylese, başkomiser inanmayacaktı nasıl olsa...

Kös kös eve döndüğünde, akşam oluyordu, babası kaymakam Hikmet Bey'i iç sofada bağdaş kurmuş otururken gördü. Sırtı kapıya dönüktü babasının ve çıplak sırtında kara sülükler (evet, kan emici sülükler!) yapışmış duruyorlardı. Hikmet Bey'e yüksek tansiyonu düşürmek için kan emici sülüklerin sırta çekilmesinin 'iyi geleceği' söylenmişti. O da haftada iki kez, sülükçünün bir kavanoz içinde getirdiği sülükleri sırtına çekiyordu...

Babamın sırtındaki sülükleri, Kale'ye tırmanan Romalı askerlerin uzaktan görünüşü olarak düşünmek, doğrusu, o zaman hiç aklıma gelmemişti!.. Çünkü, Kafka'yı okumamıştım henüz.

Siirt: O Beyaz Kent...

O kenti ilk kez on üç yaşımdayken gördüm. O kenti, Siirt'i! 1949 yılıydı, yaz sonu olmalı. Babam Yahya Hikmet Yavuz Şebinkarahisar kaymakamıyken emekliliğini istemiş, dilekçesini İçişleri Bakanlığı'na postaladıktan sonra, hiç duraksamadan, eşyaların toplanıp yolculuğa hazırlanılması buyruğunu vermişti: Siirt'e, onun 'Baba Evi'ne gidiyorduk. Ortaokul üçüncü sınıfa geçmiştim o yıl;- zayıf, çelimsiz, hülyalı bir çocuktum! Bir yalnızgezer!

Şebinkarahisar'dan Suşehri, Zara ve Hafik üzerinden, kamyonla Sıvas'a gittiğimizi, Sivas'ta bir gece kaldıktan sonra, İstanbul yönünden gelen 'Kurtalan Ekspresi'ne bindiğimizi anımsıyorum. İki gün iki gece süren tren yolculuğunu...

Kurtalan'da, yakın akrabalarımızın bizi karşıladıklarını da anımsıyorum. Siirt-Kurtalan arası, sanırım, 25-30 kilometre olmalıdır. Hâlâ var mıdır, bilmiyorum, ama o yıllarda, yol üzerinde 'Marmara' adında bir mola yeri vardı. 'Marmara Denizi' biçiminde yapılmış bir havuz! Orayı geçtikten sonra bir yokuşa tırmanır(dı) yol ve yokuşun başına varıldığındaysa Siirt görünürdü... Birdenbire!

Bunları niçin anlatıyorum? Şunun için: Siirt'i ilk kez gördüğümde, kamyon sürücüsünün yanıbaşında oturuyordum, kentin beyazlığı ürkütmüştü beni! O güne değin Batı Anadolu'da ve çoklukla Karadeniz'de dolaştığımız ilçelerde, evleri kiremitli damlarıyla seçiyordum önce. Oysa bu kentte, Siirt'te kiremitli dam yoktu ve evler, uzaktan beyaz birer yelkenli gibi görünüyorlardı...

Şiirt'in bu beyaz imgesini hiç unutmadım ve daha sonraki her gidişimde Siirt'i öyle, bembeyaz balkıyan bir aydınlıkta gördüm. Bu, 1951 ve 1952 yazları olmalıdır. Ortaokul'u Siirt'te bitirdikten sonra İstanbul'da lise yıllarım başlamıştı ve ben ilk iki yıl, yâni lise bi-

rinci sınıftan iki'ye ve iki'den üç'e geçtiğim yılların yazlarını yine Siirt'te geçirecektim...

O beyaz kent imgesini hiç unutmadım, demiştim. Bu, benim için öyle sevgili bir imgedir ki, ister inanın ister inanmayın, o imge belleğimde nasıl kaldıysa hep öyle kalsın, değişmesin istediğim için Siirt'e gitmedim bir daha. Evet, gitmedim! O beyaz kent imgesi ilkgençliğimin yazlarının imgesiydi çünkü...

Şimdi nasıldır Siirt, bilmiyorum. Ama Siirt'ten, eski İstanbul ya da eski Bursa'nın (çocukluk ve ilkgençliğimin üç güzel kenti: İstanbul, Bursa, Siirt!) bende artık hiç kalmamış olan eski imgelerinden farklı, yok edilmez bir şey kaldı: O beyaz imge! Siirt, belleğimde 1952 yazı imgesiyle duruyor. O güzel imge yok olmasın diye gitmiyorum Siirt'e ama, belleğimde kalan o imgeye yolculuk yapıyorum ben. O imgenin Siirt'ine gidiyorum!...

Evler niçin beyazdı böyle? Şundan: Evler, Siirt'te, oraya özgü, '*cas*' denilen bir tür doğal çimento ile yapılırlardı. Kendini Siirt'e adamış, gerçek bir gönül adamı olan sevgili M. Cumhur Kılıççıoğlu *Her Yönüyle Siirt* (1992) adlı kitabında 'Şehrin eski mahallelerinde yukarıya doğru daralan kat yükseklikleri fazla, pencereleri küçük, damı düz ve 'cas' denilen harçla sıvanmış kulemsi evler ilk bakışta dikkati çeker' diyor ve şunları ekliyor: 'Bu eski yapılar çabuk sertleşen 'cas' harcının verdiği imkândan yararlanarak her türlü taştan, yığma olarak yapılmıştır.' Kılıççıoğlu, Siirt'in merkezinde 'ev mimarisine damgasını vuran 'cas' malzemesinin 'şehir çevresinde bol miktarda bulunan Jips (alçı) taşının yakılıp öğütülmesinden' elde edildiğini de belirtiyor o kitabında...

Eski Siirt'teki bu beyaz konaklardan biri de, Büyükbabamın çarşı içindeki konağı idi. Tipik bir Siirt evi! Bu evi, *'Geçmiş Yaz Defterleri*'nde anlatmıştım. Şöyle:

'Konağın avlusuna (Siirt'te 'Havş' ya da 'Hauş' deniyordu) büyük ceviz kapıdan tüneli andıran uzun bir holden geçilerek giriliyordu. Ve hiç anlamadığım bir şey: Holün girişe göre sol duvarının dibinden geçen ince bir su yolu, bir küçük ark, mutfaktan gelen kirli suları akıtıyordu. Ama nereye? Kirli sular, hol bu yüzden çoğu kez pis kokuyordu, cümle

kapısından dışarı çıkıyordu çıkmasına da, çarşıya akmıyordu nasılsa. Akla gelen olasılık, Konak kapısının önünde ya da arkasında bir fosseptik bulunduğuydu. Oysa böyle bir çukur yoktu işte. Sular, öylece, apansız kaybolup gidiyorlardı kapının dibinde.'

Konağın arabesk ve girift bir mimarisi vardı. Hole girer girmez, hemen sağda, ilk bakışta kolay farkedilmeyen bir kapı bulunuyordu, ki oradan merdivenle birinci kata, oradaki odalara (Siirt'te *'illî'* deniyordu) açılan alana (*'çırtak'*) çıkılıyordu. Büyük avludaki çifte acı su kuyularından soldakinin yanından mutfağın üzerindeki 'çırtak'a çıkan bir merdiven daha vardı. Konakta bize (babama, anneme ve bana) ayrılan oda, birinci kattaydı.

Kuyuların olduğu avlu, revaklıydı. (Revaklara Siirt'te *'beho'* deniyordu). Avluda çoğu kez futbol oynadığımızı anımsıyorum. Avluya girilince, sağda, anahtarı büyük yengemde (amcamın eşi) bulunan bir kiler vardı. Sağ taraf, bütünüyle kubbeli bir oturma mekânı (Siirt'te *'Irvî'* deniyordu) idi. Ailenin Konak'ta yaşayan tüm üyelerinin birlikte oturdukları, yemek yedikleri ve konuk ağırladıkları salon...

Siirte gittiğimiz yıllarda Konak bir hayli harap durumdaydı. Yer yer yıkılmıştı. 'Irvî'nin üstündeki bölümün avluya bakan duvarı yoktu, meselâ. Orasını, amcamın ailesinin kızları dam (*'ıstoh'*) olarak kullanıyorlardı. Bizim ıstoh'umuz, yâni gece yattığımız dam ise, Konağın damıydı. Yazları burada, üçüncü katın üstünde yatıyorduk. Bir alt kattaysa Muhtar ağabeyim (amcamın büyük oğlu), eşi (kısaca 'abla' diye biliniyordu) ve üç oğlu: İbrahim, Musa ve Yusuf yaşamaktaydılar.

Dedim ya, Konağın mimarisi giriftti; Muhtar ağabeylerin yaşadığı odanın tam karşısındaki yarı yıkık, terkedilmiş odanın (sanki Konağa ait değilmiş gibi duran bir odaydı ve nedense, o odadayken sanki Konakta değilmişim gibi gelirdi!) penceresinden, aşağıyı, avluyu seyrederdim. Ve öğleden önceleri, evin kadınları telâşla avluda gider gelirlerdi öğle yemeği hazırlıkları için...

Yalnız çocuktum ben! O yıkık, terkedilmiş odada, uzun beyaz saçlarıyla arasıra göründüğü söylenen yaşlı ev yılanından korkmadan (Siirt'te her konağın bir yılanı olduğuna inanılırdı), odanın

sağlam kalmış duvarlarından birine, 1952 yazı olmalıdır, kurşun kalemle, Behçet Necatigil'in dizelerini yazdım: *'Biraz sabır, küçük çocuk, biraz sabır/ Allahın bıraktığı yerde/ Yıldızlar daimâ yalnızdır '*

Ve o odanın penceresinden sadece avlu değil, revakların üzerinden, ötelerde, Karm (*'Bağ'*) yolundaki, o sararmış dağ görünürdü. Benim büyülü dağım!

Sonra, Istoh'tan ('Dam') yıldızların büyük bir lacivertlikle alçalıp neredeyse üzerimize gelircesine kaynaştığı gökyüzünü, avludaki kadınları seyreder gibi ve bu yıldızlardan hangisinin benim taliim olduğunu yarı uyur yarı uyanık düşünmekten yorgun düşüp, sonunda, en parlak olanında karar kılarak (çünkü ancak o olabilirdi benim yıldızım!) hemencecik uyuyuverdiğim gecelerde o büyülü dağı görürdüm düşlerimde. Dam'a güneş vurup beni uyandırdığında, o büyülü dağı, tıpkı düşteki gibi bütün gerçekliğiyle görüvermek! Düş'le Gerçek arasındaki sınırı çizmekte güçsüz kaldığım, zorlandığım günler!

Rilke gibi söyliyeyim: *'Âh, gençtim o zamanlar! '* Belki de Düş'le Gerçek'in ayrılmazlığı gençlikte oluyordur. Belki de gençliktir Düş'le Gerçek'in biraradalığı... Böyle bir sınır problemi yoktur gençlik için.'

Bir Siirt türküsü, o beyaz kent imgesini *'Siirt beyaz bir gelin/Gel güzel, uzat elin'* diye dile getirir. Biliyorum ki, o güzel beyaz gelin yok artık ve, bir şiir'de, Siirt üzerine yazdığım bir şiirde söylediğim gibi, *'ölüm bir büyük aile/ gibi dağılır konaklarından...'*

Bir Bellek Mekânı: Yahşi Yalısı (1)

İnsanların, çoğu kez, Dünya'da olmak istedikleri bir yer; -bir kent, bir sokak, bir deniz kıyısı ya da bir dağ başı vardır (var mıdır?). Ben, kestirmeden söyliyeyim, Dünya'da olmak istediği yeri bilen, hattâ bundan yüzdeyüz emin olan talihli insanlardan biriyim. 'Talihli' diyorum, şundan dolayı: Dünya'da nerede olmak istediğini bilmeyenlere, ben, hep *'mutsuz insanlar'* diye bakarım. Mutluluk, bir anlamda, Dünya'da olmak istediği yeri bilmek, elbette sadece 'bilmek' değil, ama aynı zamanda da *'orada'* olabilmek demektir...

'Geçmiş Yaz Defterleri' adlı kitabımda (Can Yayınları, 1998) şöyle yazmıştım: *'İşte buradayım. Dünya'da olmak istediğim yerde! Şimdi gidip denize girmeliyim - ve denizin sesini, güzdür, dinlemeliyim. Denizi, ancak dibe, diplere dalarsanız duyabilirsiniz. Çünkü gizlidir denizin sesi. Onu duymak için denizden olmak, denizin kendisi olmak gerekir.'*

Kendimi varolan, ya da varoluş olarak sürekli akan her şeyle bütünleşen, herşey-olan bir konumda gördüğüm yerdir orası. *'Ben herşeyim!'* diyebildiğim bir yer...

Bir deniz kıyısının, eylül telâşındaki melisaların (çünkü, yaz bitmeden kokularını bir an önce duyurmak istemektedirler!), gökyüzünü içine almaya hazırlanan ağaçların (çünkü yavaş yavaş yapraklarını dökmektedirler!), tepedeki dallarına bulutların takıldığı bugenvillerin ve elbette daha başka şeylerin, meselâ, kuru bir dal gibi sıradan şeylerin bile, anlamlı, gizemli ve büyülü göründüğü bir yer...

Orası, Dünya'da olmak istediğim bu deniz kıyısı, Yahşi Yalısı'dır...

Yahşi Yalısı, Bodrum yarımadasındadır. Bodrum'un, eğer yanılmıyorsam kuzeybatısına düşen Ortakent'ten sahile giden yola saparsanız, o yol sizi YahşiYalısı'na götürecektir. Ortakent, Bodrum-Tur-

gutreis yolu üzerinde (Gümbet, Konacık ve Bitez'den sonra), Bodrum'a aşağı yukarı 9 kilometre uzaklıktadır. Ortakent-Yahşi köylülerinin yayımladıkları o sevimli broşürde, 'Kuzeyden Mandıra, Baldıran ve Pazar dağlarıyla çevrilmiş, ortasından Uludere'nin geçtiği bir vâdiyle denize bağlanan bu geniş alan, Yaka ve Dağbelen köylerine komşudur. Sizi, öncelikle melengeç ağaçlarının koyu gölgeleri, kayaların üzerinden yılların hâlâ koparamadığı köy evleri, kuleler, yel değirmenleri ve su sarnıçları kucaklar. Buradan yol ayrımına geldiğinizde gönlünüz ikiye bölünür; hangi yola gideceğinize karar vermekte zorlanırsınız. Eğer birinci yoldan girmeyi tercih ederseniz köyün merkezine, ikincisinden gidecek olursanız, mandalin bahçeleri arasından geçerek kısa dolambaçlarla yalıya ulaşırsınız.' diye anlatılır, Dünya'da olmak istediğim yere nasıl gidileceği...

Burada bir ayraç açarak bu 'dolambaçlı yol'un benim bireysel tarihimde belirleyici bir konumu olduğunu belirtmeden geçemiyeceğim. '*Taormina*'da (*Üç Anlatı*, Can Yayınları, 1995) ilkgençlik yıllarımın, hayatı Ahmet Hamdi Tanpınar'ın deyişi ile '*kasden daraltmaya*' başladığım günlerinde, bir sokaktan ötekine gidebilmenin bile, bir serüven, bir '*büyük yolculuk*' olduğunu bildirmiş ve şöyle yazmıştım: '*Buna benzer bir büyük yolculuk duygusunu, Ege kasabalarından birinde, kasabadan Yalı'ya bir minibüsle giderken yaşamak da mümkündür. Ben de bu yolculukta kendimi Hemingway'in 'Güneş de Doğar'ının kişileri gibi İspanya içlerindeymiş gibi duyumsadımdı...*'

Bu alıntıda sözü edilen Yalı, elbette Yahşi Yalısı'ydı ve Dünya'da olmak istediğim yere giderkenki o 'büyük yolculuk' duygularımı anlatmaya çalışmıştım.

İşte o mandalina ağaçlarının arasından geçen dolambaçlı yola girerken sanki sadece Hemingway'le birlikte İspanya içlerine değil, ama meselâ Arrianus'la birlikte Telmessos içlerine yolculuk ettiğinizi de düşünebilirsiniz. Telmissos (ya da Telmessos) Yahşi Yalısı'nın da içinde bulunduğu Ortakent, Yahşi ve Gürece (Gürice?) köylerini kapsayan İlkçağın altı Leleg kentinden birinin adıdır. Ortakent'i Bodrum'lular daha çok eski adıyla, '*Müsgebi*' diye anarlar. Bir ara 'Müsgebi' adının nereden geldiğini merak etmiştim. Geor-

ge E. Bean '*Karia*'da (Cem Yayınları, 1987) 'Müsgebi'nin 'eski *Episkopi* adının Türkçeleştirilmiş biçimi' olduğunu yazıyor. 'Episkopi', ya da 'piskoposluk'! Bean, 'Bizans döneminde görülen piskoposluk, diğer yerlerde olduğu gibi Telmissos'lu Apollon Tapınağı çevresinde toplanan dinsel merkezin yerini almış olabilir', diyor. Bean'e göre, 'Müsgebi'nin yarım mil ötesindeki Bizans kilisesi, geçen yüzyıla dek görülebiliyor'muş, ama artık 'bu yapıdan geriye hiç bir şey kalmamış'... Bean, ayrıca 'Müsgebi'nin 'mis gibi'yi de çağrıştırdığını söylüyor...

Bilindiği kadarıyla, Leleg'ler daha sonra Mikene egemenliğinde yaşamışlar. Telmessos'ta ve öteki kentlerde, Leleg'lerden hemen hemen hiçbirşey kalmamış. '*İlkçağda Muğla*' başlıklı yazısında Sevim Buluç, Leleg kentlerinden günümüze 'evler ve mezarlardan başka bir şey' kalmadığını bildiriyor. Leleg mezarları ve elbette Mikene mezarları!.. Mikene mezarları aşağı yukarı M.Ö. 1200 yıllarına tarihlendiriliyor.

Her neyse, tarih yeter! Bugüne dönelim. Benim ilk kez, o mandalina ağaçlarının arısından geçen dolambaçlı yoldan Yahşi Yalısına gelişim, '70'li yılların sonundadır. O yıllarda Bodrum'un içinde, Dere Sokak'ta oturuyor, denize girmek için her gün ayrı bir yalıya gidiyorduk. Yahşi Yalısı'nı keşfedişim de o günlerden birinde olmuştur. Bodrum'la köyler arasında minibüsler işlemiyordu henüz; bugün, Bodrum postanesinin karşısına düşen Victoria pastanesinin bulunduğu arsa, otobüs ve jeep garajıydı. Kent dışından gelen ve kent dışına giden otobüslerle Bodrum'un köyleri arasında işleyen çoğu hurda, üstü açık jeepler buradaydılar. Özel taksi pek yoktu o yıllarda...

Bir temmuz sabahı, garajda jeep beklerken, o gün nereye gideceğimizi düşünüyorduk ki, önümüzde bir taksi fiyakalı fiyakalı durdu. Şoför bize dönerek şunları söyledi: '*Sizi her sabah burada görüyorum. Her gün bir yere gidiyorsunuz. Bu defa da ben sizi bir yere götürebilir miyim?*'

'Altındiş' Ahmet'le dostluğumuz böyle başladı. Ahmet, o gün bizi Yahşi Yalısı'na götürdü. Çakıl döşenmiş, ama henüz kumu dökülmemiş Bodrum-Turgutreis şosesi üzerinden, arabanın ön camına

tekerleklerden sıçrayıp çarpan taş parçalarından korkarak, 'o dolambaçlı yol'a saptık. Mandalina ağaçlarının arasından geçen küçük patika (benim *'Hemingway Yolu'* dediğim yol!) üzerindeki dereyi güçbelâ aşarak geldik Yalı'ya... 'Altındiş' bizi Yalı'da akrabalarından birinin işlettiği salaş lokantaya (aşevine?) götürdü. 'Bizi', diyorum, o yıllarda eşim olan Nuran'ı ve sevgili Nazlı Eray'ı;-üçümüzü yâni!

Bu lokanta Yalı'nın doğu kesimindeydi. Benim asıl, Yalı'nın batısıyla tanışmamsa, 1981 yılında (nasıl unuturum?) sevgili arkadaşım Işın Köseoğlu aracılığıyladır. Işın, benim Bâbiâli günlerimden, 1950'lerden tanıdığım can dostlarımdandı. *'Cumhuriyet'* gazetesinin Egemen Bostancı ile birlikte en acar muhabirlerinden biri... Işın daha sonra gazeteciliği bıraktı, sinema oyuncusu oldu. 'Işın Kaan' adıyla çevirdiği filmleri anımsayanlar olabilir belki. Çok yakışıklı bir çocuktu Işın. Sinema yıllarında Muhterem Nur'la evlendi. Uzun yıllar sonra Bodrum'da karşılaştığımızda, Işın'ın ikinci kez evlenip Bodrum'a yerleştiğini öğrenecektim.

Yahşi Yalısı'nı keşfedişimin öyküsünü anlatmayı sürdüreceğim.

Bir Bellek Mekânı: Yahşi Yalısı (2)

'Dünya'da olmak istediğim yer'in Ege'de, Bodrum'da, Yahşi Yalısı olduğunu yazmıştım. Bunu yazmak bile, bir bahtiyarlıktır benim için. O zaman bir kez daha yazayım; -evet, orasıdır benim Doluluk'um! Yaz günlerinin hiç bir boşluk bırakmadığı; mandalina ağaçlarının arasından 'aylak esen' rüzgarı; kıyıya doğru esen denizi (evet, deniz *eser* Yahşi Yalısı'nda!) ve bir deniz gibi köpüren güneşiyle, sapsarı, Yaz'ın içimizden ve dışımızdan bizi kavrayıp kuşattığı bir yerdir Yahşi Yalısı...

Beni Yahşi Yalısı'nın batı kesimi ile (eskiden dolmuşların yalıya girdiği yolun sağında kalan kesimi) tanıştıran, sevgili can dostum (rahmetli) Işın Köseoğlu olmuştur. O yıllarda, 80'li yılların başıdır, Işın ve eşi Feyhan'la sık sık birlikte olduk. Şimdi koca bir delikanlı olan oğulları Hasan' a (şimdi, yanılmıyorsam, Bodrum Radyosu'nda disc-jockey'lik yapıyor!) Palmiye pastanesinden, çoğunlukla 'Adis Ababa Dondurması' aldığımız, yazların tadını çıkardığımız günler...

İşte o günlerden birinde, Işın'la Feyhan bizi Yahşi Yalısı'na, ama bu kez, Yalı'nın batı kesiminde Alaattin Motel'e götürdüler. Gidiş, o gidiş! 'Alaattin Motel'in önünden denize girerken, sanırım ilk kez orada, 'işte Dünya'da olmak istediğim yer!...' diye düşünmüş olmalıyım. Bakın, *Kendime, İstanbul'a ve Kadınlara Dair'de* (Boyut Yayınları, 1997) Yahşi Yalısı tutkumu (yıl 1990!) nasıl anlatmışım:

'Ben itiraf etmeliyim ki, tekdüzeliğe, yaşamı rutinleştirmeye ötedenberi tutkuluyumdur Hep yazdım, söyledim: Tekdüzelikte, imgelemi kışkırtan bir şey vardır Bu yüzden de Bodrum günlerini Ortakent'te (Yahşi Yalısı'nda) denize girerek (ve, Bodrum'da, yarımadada başka herhangi bir kıyıda denize girmeyi reddederek!) geçirdim on yıl boyunca. Hemen söyleyeyim: Ortakent Yalısı'nda (Yahşi Yalısında) da her yerden girmem

denize. Çok sevgili Jülide ve Süha Taşdur'un işlettikleri Alaattin Motel'in önünden girerim. (...) Kötü yüzerim; dolayısıyla da açılmam -ve fenâ halde pimpirikli biri olduğum için de sahile paralel yüzerim. (...) O sahildekiler bu acayip yüzücüyü iyi bilirler. Birincisi, sahile paralel yüzdüğüm için; ikincisi, şapkamla denize girdiğim için!..

Şairler biraz kaçıktırlar! Kimi de, işte böyle şapkasıyla denize girer -ve ısrarla, her yaz aynı yerlere gidip, aynı mevkiden denize girer. Dahası, öğle yemekleri sırasında Alaattin Motel'in mutfağına girme ayrıcalığı da, müşteriler arasında sadece bana tanınmıştır. (...) Jülide abla bana mutfağa girdiğim için değil elbet, ama belki de çok mikdarda sarmısak tükettiğim için kızıyor olabilir! Ne yapayım ki, her yaz Ağustos ayında, Bodrum'da sarmısak kürü yapmayı âdet haline getirmişimdir. Bu da, rutinin bir parçasıdır

Öğleden sonralarının rutini ise, yemek üzerine, bahçedeki tahta sunbed'lerden birini ılgınların gölgesine çekmek ve göğün inanılmaz ve erinçli ve lekesiz maviliğine baka baka uyumaktır. Ve gölgelerin uzamaya başladığı tenha akşam saatleri gelip çattığında, Süha Ağabey'le bulmaca çözme vakti gelmiştir; -çay demlenir ve bisküvi... Bunlar Proust'un madlen bisküvileri değildir, beni Geçmiş Zaman'ın Ardına düşürmezler; -tabii şimdilik!'

Julide ve Süha Taşdur, 1990 yazından sonra Alaattin Motel'i işletmeyi bırakıp İstanbul'a döndüler. 1991 yazında Bodrum'a gidemedim. 1992 yazı başındaysa, Kültür İşleri Daire Başkanı iken sekreterim tatile çıktığında, Bodrum'a gidiyordu, ondan Yahşi Yalısı'nda benim için bir motel bulmasını rica ettim. Birkaç gün sonra aradı ve 'Moralı Motel' adında bir motelde yer ayırttığını bildirdi...

Doğrusunu söylemek gerekirse, Alaattin Motel'den sonra, başka bir motelde kalmanın, benim o her zamanki *'aman her şey yerli yerinde kalsın, hiç bir şey değişmesin!..'* tutkum dolayısıyla tedirginlik verdiğini belirtmeliyim. Ama Moralı Motel'de, 6 numaralı odada da bahtiyardım ve anladım ki, bu, motellerle değil, doğrudan Yahşı Yalısı'nda olmakla ilgili bir bahtiyarlıktır! *Geçmiş Yaz Defterleri*'ni orada, Moralı Motel'deki odada, balkonda ve önündeki terasta yazdım. Orada bahtiyardım, evet, motelin bitişiğinde bir disco açılıncaya kadar!..

Moralı'dan Zeferya'ya, Zeferya Motel'e intikal edişimin tarihi, 1995 yazı'dır. Son dört yıldır yaz tatillerimi Yahşi Yalı'da, Zeferya Motel'de geçiriyorum, ve elbette çok bahtiyarım.

Bahtiyarlık, biraz da Dünya'yı Doluluk'la yaşamak değil midir? İşte Zeferya'da da bahtiyardım: Doluluk'la yaşıyordum çünkü. Yaşar Özdemir'in bana ayırdığı 113 no.lu odada, Bodrum'da rutinleştirdiğim gündelik yaşamı aksatmadan sürdürüyordum: Sabah saat 10.00'da bir bardak (sıkma) portakal suyu ve bir elmayla kahvaltı ediyor, bu arada gazeteleri de okuyup, Alaattin Motel'den sonra dâimâ önünden denize girdiğim Moralı Motel'e gidiyordum. İki kez denize giriyor, ardından öğle yemeği için Açelya Motel'e gidiyordum. Açelya'nın sahibi Dursun Yiğit'in, babası 'uzatmalı' Hasan'ın ve oradaki hizmetlilerin (başta aşçı Sadık usta, Fiko, İsa ve Mehmet'in), ben daha görünür görünmez sarmısakları ayıklamaya başladıklarını biliyordum...

Yemekten sonra siesta için Zeferya'ya dönüyor, odamda serin, deliksiz ve erinçli bir uyku çekiyordum. Uyandığımdaysa yeniden denize koşuyor, döndüğümde de şiirlerime, yazılarıma, kitaplarıma gömülüyordum.

Bu alışılmış rutini bozmaktan, hayatını *'kasden daraltmak'*tan sınırsız haz duyan biri olarak, fena halde ürktüğümü belirtmeliyim. Sanki bahtiyarlık, tekdüzelikti benim için; sanki, hayatı Doluluk'la yaşamak için, hiç bir şeyin değişmiyor olması gerekiyordu!.. Yazları, o Elea'lı büyük bilge, Parmenides gibi düşünüyordum: 'Boyuna değişen çokluk karşısında, bunun tam karşıtı olan bir şeyi, kendi içine kapalı, hep olduğu gibi kalan bir Birliği' düşünüyordum. Yaz günlerim hep öyle kalsın, hiç bitmesin istiyor olmamdandı bu;- Değişme, Bitiş'e doğru bir dönüşümü gösteriyordu çünkü: Değişme olmazsa, Bitiş de olmazdı!

'Hep aynı'yı (Latincesi: *'Semper Eadem'*), tâ çocukluk ve ilkgençlik yıllarımdan beri Dünya'ya ilişkin bir duruş olarak yaşamak! *'Geçmiş Yaz Defterleri'*nde bunu şöyle anlatmıştım: *'Çocuklukta ne varsa, onun hiç değişmediğini hayal etmek ve bu hayalin gerçek olduğunu sanmak safdilliği!'* Şimdi, yazları orada, Yahşi Yalısı'nda, hep ay-

nı şeyleri yaparak, kendi kendime hiç bir şeyin değişmediğini kanıtlamaya çalışmakla, hâlâ o safdilliği mi sürdürüyorum? Olabilir. Ama galiba, 'Hep Aynı'nın yerini, giderek, 'Yavaşlık' alıyor: Değişme kaçınılmaz, Parmenides yanılmış, ama bu Değişme, hiç değilse 'Yavaş' olsun! Daha önce de yazılmıştım: Bodrum'da her şey yavaştır; yavaşça ilerler...

İşte Yahşi Yalısı '*Hep Aynı*' ile '*Çok yavaş*' arasında bir ara-konumda olduğunu duyumsatmaya başladı bana. Yaz günlerinin kuşatmasına uğramanın da (belki?) anlamı budur...

Bir Bellek Mekânı: Fatih, Kıztaşı

Benim ilkgençliğim İstanbul'da, Fatih'te, Kıztaşı'nda geçti. Çocukluğun o masum aşkları dışında, ilk ergenlik ya da yeniyetmelik aşkımı orada, Fatih'in arka mahallelerinde, geceleri evlerinin pencerelerinden sarı ışıkların doğduğu dar ve kapanık sokaklarında yaşadım.

Kıztaşı'nda, taşın tam karşısında oturuyorduk; -Çiner Apartmanı'nda... Kıztaşı'nın önünden bir yol, Ali Emirî Efendi Kitaplığı'nın ('Millet Kütüphanesi') yanından aşağıya sapan sokakla birleşerek Sarıgüzel mahallesine iner. Sarıgüzel Mahallesinde bir sevgilim vardı. 'Sevgilim' diyorsam, sözün gelişi elbet! Onun bendeki 'Mecnûn'dan da füzûn âşıklık istidâdı'ndan da haberi bile yoktu kuşkusuz. Her defasında, okul dönüşü tramvaydan inip (Fatih Tramvay Durağı, Ali Emirî Efendi Kitaplığı'nın tam karşısındaydı), Sarıgüzel mahallesine yöneldiğinde, ardısıra gelen o çelimsiz, sivilceli, kalın gözlüklü delikanlıyı (o, ben'dim!) farketmesine imkân yoktu: En az on metre arkasından yürüyordum çünkü! Çok sonraları, neredeyse kırk yıl sonra, *'Taormina'* adındaki anlatı kitabımda, *'Sidonia'* adını verdiğim bu ilk sevgiliyi, Sarıgüzel'in arka sokaklarında (arasıra bir arkadaşım, Erkut Aybar da katılıyordu) izleyişimizi anlatmıştım; -şöyle:

'Fatih PTT binasının önündeki seyyar gazete tezgâhı bize, Erkut ile ikimize çok şey öğretmiştir Tezgâhın tam karşısından Kıztaşı görünüyordu. Sıcak yaz ikindilerinde tezgâha vuran güneş çoktan çekip gitmişken, uzaktan Kıztaşı'nı bir beyaz yelkenliymiş gibi düşünmek, (...) müthiş hoşuma gidiyordu. Yolculuk tutkularım, belki de PTT'nin önündeki kaldırımdan gelip geçeni, yolun iki yanından akan yeşilli kırmızılı tramvayları, amaçsızca ve tembelce, çoğu kez yarı uykulu seyrederken değil de, tam tersine gözünün sanki bir beyaz yelkenliye takılıyormuşcasına Kıztaşı'na takılıvermesi dolayısıyla başlamıştır. Kimbilir?

Olabilir. Yolculuk, çoğu kez, böylesine önemsiz bir ayrıntıyla bir tutkuya dönüşebiliyor. Sidonia'yı, Ali Emirî Efendi Kitaplığı'ndan aşağıya, Sarıgüzel'in oralara inerken izlediğimizde, Erkut ile ikimizin, kendimizi bir gezginmiş gibi duyumsadığımızı biliyorum. Sidonia'yı Macar Kardeşler Caddesi'nden Millet Kitaplığı'nın yanındaki sokağa sapar sapmaz izlemeye başlamak, sonu belli olmayan bir cengel yolculuğuna çıkmak gibiydi. Sarıgüzel'in kabadayılarını, Borges'in sık sık sözünü ettiği eli bıçaklı compatrido'larıyla karıştırıyor olamazdık o yıllarda, ama gene de bu yolculuk bizi ürkütüyordu! Gülmeyin, ciddîyim: Çocukluğundan genellikle evinden çıkmasına izin verilmemiş bir yeniyetme için, Macar Kardeşler Caddesi'nden Sarıgüzel dolaylarına gidebilmek bile, büyük bir yolculuktur...'

Evet, Kıztaşı, Dünya'daki varoluşu Sarıgüzel ve Macar kardeşler Caddesi ile sınırlanmış bir yeniyetme için, şimdi bir bellek mekânı'na dönüşmüş olan bir *'varoluş mekânı'* idi o zaman. Dünya'nın daha fazlasını istemiyorduk ki biz: İnanın, öyleydik!

Kıztaşı, hepimizin bildiği Kıztaşı. Ama o yıllarda bilmediğimiz, Kıztaşı'nın İmparator Markianos adına dikilmiş bir anıt olduğuydu. 452'den 1453'e kadar tam 1001 yıl, Bizans'ın göklerine doğru yükselmiş, tastamam 1001'inci yaşında, artık bir müslüman şehri olan İstanbul'da, 'yerleşik yabancı' olarak yaşamaya başlamıştı.

Hilmi Yavuz'un Kıztaşı ile tanışması, Kıztaşı'nın 1500. yaşına bastığı yıldır. Kıztaşı'nın kaidesinde çelenk taşıyan iki Zafer Tanrıçası, 1952 yılından başlayarak her sabah, okula gitmek üzere evden çıkan Hilmi Yavuz'a, o çelenklerden menekşeler koparıp atmışlardır...

Bizans'ın erguvanî gökyüzüne (çünkü erguvan, Bizans İmparatorluğu'nun resmî rengidir!) uzanan Markianos Anıtı'nı, ne yazık ki, İstanbul'a gelen yabancı seyyahların hiç biri farketmemiştir. Jean Ebersolt'un *'Bizans İstanbulu ve Doğu Seyyahları'*nda (Pera Yayıncılık, 1996) belirttiği gibi, Kıztaşı'nın ilk kez farkına varan, bizim hakîr Evliyâ Çelebi'miz olmuştur: *'O (Evliya Çelebi), daha önce bilinmekte olan anıtların yanında, diğer seyyahların gözünden kaçmış bulunan Markianos Sütunu'nun varlığını ortaya koymuştur.'*

Evliyâ Çelebi'miz, *Seyahatname*'sinin birinci cildinde, İstanbul'u doğal âfetlere karşı korumak üzere, yirmi yedi ayrı yere tılsım konuldu-

ğunu bildirir. Bu garip tılsımlardan (*'tılsımât-ı garîbe'*) üçüncüsü, Markianos Anıtı'na konulmuştur. Evliya'nın yazdığına göre, bu anıt *'Sarrachanebaşı'nda evce ser çekmiş yekpâre bir âmûd-i zenbûrî üzre bir beyaz sanduka mermer-i ham üzre Pozantin Kral'ın duhter-i bed-ahter'i medfundur kim mur (u) mâr'dan masûn olmağiçün mutalsam bir 'âmud-ı âzamdır.'* Yâni, tek bir yüksek taş üzerinde beyaz mermerden yapılmış Büyük Pozantin'in kızının lahdi bulunan taş! Ölünün karınca ve yılandan zarar görmemesi için tılsım yapılmış! Evliyâ Çelebi böyle diyor.

Zuhuri Danışman, bugünkü dile çevirdiği bu bölümün altına N.A inisiyalli bir dipnot düşmüştür. Bu dipnot, Evliyâ'nın *'evce ser çekmiş'* dediği Markianos Anıtı'nın yüksekliğinin sadece 10 metre olduğunu belirtiyor ve anıta ilişkin bir mitolojik öykü anlatıyor: *'Bu taş, oradan geçen genç kızlardan bekâretlerini koruyamayanları haber verirmiş; hatta II Iustinianos'un (565-578) baldızının bâkire olmadığını duyurduğunda da imparatorun gazabına uğramış!*

'Kıztaşı' adı, ister kaidesindeki Zafer Tanrıçalarından dolayı, ister, oradan geçen bekâretlerini yitirmiş genç kızları ihbar ettiği için verilmiş olsun, o yıllarda Hilmi Yavuz'u başka bir açıdan, derinden etkilemiştir. Çünkü, Hilmi Yavuz da, kendine göre bir mitoloji uydurmuştur Kıztaşı için: Her sabah okula gitmek üzere evden çıktığında yüzüne menekşeler atan Zafer Tanrıçalarına bakarak *'Ey Kıztaşı, ne olur, o kızın, 'Sarıgüzel'li Sidonia'nın beni sevmesini sağla!..'* diye, içinden, sessizce yakarıda bulunacaktır...

Kıztaşı yakarılarının bir işe yaramadığını söylemeliyim. Sidonia, Zafer Tanrıçalarının ellerindeki çelenklerden yüzüme menekşeler atıldığını bile farketmedi! Kıztaşı'nın önünden geçer miydi, bilmiyorum. Ama geçtiyse, Taş'ın hiç bir duyuruda bulunmadığına yemin edebilirdim. Sidonia, yaban bir dağ gölünün nilüferleri kadar beyaz, eldeğinemiş ve ulaşılmazdı elbet...

'Kendime, İstanbula ve Kadınlara Dair' (Boyut Yayınları, 1997) adlı kitabımda (sayfa: 19) o günleri, bana her okuyuşumda hüzün veren şu sözlerle anlatmıştım:

'O yıllarda Fatih'in, akşamları tuhaf ve anlatılmaz bir tutkuyla dolaşmaktan haz duyduğumuz sokaklarında, her sokak başını büyük bir se-

rüvenin coşkusuyla dönmenin, 'gençlik' anlamına geldiğini nereden bilecektik! Gençlik, daha sokağa çıkarken yüzümüze menekşelerin atıldığını (sanki) duyumsamaktı; - ve, Kıztaşı'ndan Sarıgüzel'e doğru yürürken, ağaçlarla ve yalnızlıkla tanışmanın henüz ne demeye geldiğini bilmeden, kendimizi bir gizem gibi duyumsuyorduk. Ah, evet, gizemdik, biz gençliğimizde: bilinmek isteyen bir gizem. Bir kenz-i mahfî! Ve bu, hep tenhâlara doğru ürpererek yürümemizden anlaşılsın istiyorduk...

Yaşamımızın, daha sonra, o sokaklardan artakalan bir süprüntü gibi savrulacağını nerden bilebilirdik?'

Evet, bir süprüntü! Kıztaşı'ndan Sarıgüzel'e doğru savrulan bir süprüntü...

Bir Bellek Mekânı: Mirgün

Yusuf Atılgan'ın '*Aylak Adam*'ının yayımlandığı 1959 yılı, henüz yirmi üç yaşındaki Hilmi Yavuz'un (o yıllarda '*Vatan*' gazetesinin en acar muhabirlerinden biridir) kendini o benzersiz romanın tâ içinde bulduğu yıldır. '*Aylak Adam*' onu o kadar kuşatıp içine almıştır ki, romandan dışarı çıkabilmesi olanaklı değildir artık! Bir taşınmadır bu: Bir ev-içi'nden, bir roman'ın içine taşınmak! Belki de, bir evden Dünya'ya! Cemal Süreya'nın deyişiyle, 'Lâleli'den Dünyaya giden bir tramvay'la.. Veya, Köprü'den Mirgün'e, vapurla! Mirgün'e gitmek, Dünya'ya gitmektir...

'*Aylak Adam*'ın, o adsız kahramanın, Güler'le (sevgilisidir!) bir pazar günü Mirgün'e gitmek üzere sözleştiklerinde yaşadığı, Hilmi Yavuz'un bu romanın içindeki yolculuklarından ilkidir; -'*Aylak Adam*'da anlatıldığı gibi:

'Pazar iyi başladı. Vapurda hafta sonu gezisine çıkmış gürültücü kalabalığın arasında bile rahattılar. Yavaş sesle, ama kendilerini ille eğlenmek zorunluluğunda sanan bu insanların yapabilecekleri gülünçlükleri büyüterek anlatıyor; onu (Güler'i) sık sık güldürüyordu. Mirgün'de inip pideli kebap yediler Büyük çınarın altında çay içerlerken:

- Bu çınarı, dünyanın en büyük çınarı diye düşünmek hoşuma gidiyor, dedi. İster misin, sana dünyanın en küçük denizini de göstereyim?

-Göster

İsmail Paşa korusunun üstündeki tepeye çıkınca onun elini tuttu.

-Şuradan.

Orada, durdukları yerin üç yanını çalılı, bol yapraklı bir ilkyaz bitimi gürlüğü çeviriyordu. Önlerinde, aşağılarda, daracık bir deniz vardı."

Hilmi Yavuz'un, Mirgün'e ('*Aylak Adam*'da hep, 'Mirgün' diye geçmektedir; -'*Emirgan*' değil!) ilk gidişi de, işte tastamam '*Aylak*

Adam'ın bu bölümünün kılavuzluğunda olmuştur. O da bir pazar günü Köprü'den vapura binmiş; 'hafta sonu gezisine çıkmış görültücü kalabalığın' arasına karışmış; elinde Yusuf Atılgan'ın '*Aylak Adam*'ı, onun Güler'le pideli kebap yedikleri kebapçıyı aramış ve elbette, 'dünyanın en küçük denizini görmek için' İsmail Paşa Korusu'nun üzerindeki tepeye tırmanmıştır...

Şimdi burada duralım ve üstad Ahmet Mithat Efendi gibi, 'ey kaari!..' diye soralım, 'Kimdir bu İsmail Paşa? Neyin nesidir?'

Hilmi Yavuz, kuşkusuz, bütün iyi seyyahlar gibi, gideceği ülkeyi (bu ülke, Mirgün'dür!) tanıyabilmek için bir dizi kitap karıştırmıştır. '*Aylak Adam*'da geçen İsmail Paşa Korusu'nun, Mısır Hıdivi İsmail Paşa olduğunu, elbette bilmektedir! İsmail Paşa'nın Mirgün sahilinde bir yalısı ve yalının arkasındaki tepeleri kuşatan büyük bir korusu vardır. Hıdiv İsmail Paşa'dan önce, Tanzimat'ın 'Büyük' Sadrıâzâm'ı Mustafa Reşid Paşa'ya ait olan yalı, Paşa'nın ölümü üzerine (1858), Hazine-i Hassa'ya (Mirî'ye) geçmiş ve bir süre Fer'iye sarayı olarak kullanılmıştır. II. Mahmud Efendimizin torunları, Feride ve Seniye Hanım Sultanlar, bir ara, bu yalıda oturmuşlardır.

1864 yılı, yalının ve o güzelim korunun Sultan Abdülaziz Efendimiz tarafından Hıdiv İsmail Paşa'ya ihsan edildiği yıldır. Halûk Şehsuvaroğlu '*Boğaziçine Dair*'de (1986) Hıdiv'in burada 'ömrünün son ihtişâmlı yıllarını yaşadığını' bildiriyor bize...

Hilmi Yavuz ise, gençliğinin ilk ihtişâmlı günlerini yaşamaktadır o sırada ve, Aylak Adam'ın o 'daracık denizi' gördüğü İsmail Paşa Korusu üzerindeki 'üç yanı çalılı, bol yapraklı bir ilkyaz bitimi gürlüğüyle çevrili tepe'ye çıkmadan önce, çınarlı kahvede oturmuş, çay içmiş, I. Abdülhamid Efendimiz tarafından yaptırılmış olan mermer çeşmeyi, camii, muvakkithaneyi uzun uzun seyretmiştir. Ve bu çınaraltı kahvesinin büyüsünün, tıpkı Ruşen Eşref üstâdımızın belirttiği gibi, 'üç sade şeyin birbirine uygunluğundan' geldiğini farketmiştir: 'Çınar, mermer, deniz...'

Ruşen Eşref, '*Boğaziçi Yakından*'da (1938), bu kahveyi benzersiz bir üslupla betimlemiştir; -şöyle:

'Dört beş çınar, deniz kıyısında yokuşumsu bir meydanı kapla-

mış. Her birinin bir ağaç iriliğindeki dalları, mermer direkli beyaz bir cami minaresinin üst hizasına kadar sarmaş dolaş çıkıyor. Uçuk mavi havanın içindeki iri yeşil demeti, birbuçuk asırlık bir çeşmenin geniş revakını barındırıyor. Bir eski çağ mâbedindeki sütûnlardan daha kalın bu çınar gövdelerinin altı yedi ay dinmeyen gölgesindeki bu Türk Rokokosu çeşme, bir su mihrâbı zarifliğinde... Onun dört yanındaki yeşil zeminli kitâbeler, Yesarî'nin altın tâlîykleri, biraz uzaktan bakılınca güneş kırıntıları sanılıyor... Zaten yerde de doğudan batıya kadar, asıl güneşin bir kaç altın beneğinden fazla ışık yok...'

Hilmi Yavuz'un o yıllarda bu müstesnâ mermer çeşmenin cephelerindeki celî sülüs yazıyla yazılmış âyet-i kerîmeleri okuyabilmesi mümkün değildir; ama, köşelerdeki bir kıtalık tarih'i heceleye heceleye okuduğunu hatırlamaktadır:

Zebân-ı lülesi atşana der tarihini Tevfik
'Muhammed aşkına mâ iç su bu nev ayn-i sâfîden'
(1197/M. 1782)

Ruşen Eşref'in 'vücuda da ruha da bir belirsiz hulyanın gevşetici serinliğinin yağdığınıâ hissettiği Çınaraltı Kahvesi tam bir 'aylak adam' kahvesidir. Üstâdım Yahya Kemal, orada, o kahvede, o belirsiz hulyanın gevşetici serinliğinde (çünkü, esen poyraz'dır!) 'coşup giden deniz musikisine' dalar; -bir *flâneur*, bir düşünür-gezer olarak:

'Tenhâ Emirgân'ın Çınaraltı kahvesi
Poyrazla söyleşir gibi yaprakların sesi
Hem başka hem de hayli yakın karşı mâbede
Mermerle kaplı çeşmede, mevzûn kitâbede,
Baktım Yesarî hatlarının en nefîsine
Daldım coşup giden denizin musikîsine...'

Hilmi Yavuz da, 'denizin musikîsi'ni duymaktadır elbet: Ve 'Önündeki rıhtıma bağlı kayıklar, sandallar suda mı duruyorlar, boş-

lukta mı, ayırt edilmiyor' diye tekrarlıyor Ruşen Eşref'le birlikte, 'su o kadar duru, o kadar dinleniyor... Su , ara sıra hafifce kımıldanacak olsa, kenarları yaldız nakışlı şeritlerle çevrilmiş o filizî, kırmızı, sarı tekneler, beşikler gibi sallanıyor. Bu rüyâ gibi gerçek içinde onlar, firûze bir nehirde akisleri ikizleşen zümrütten, mercandan, altından masal gemilerine benziyorlar ki... sevgiden sevgiye koşan yolcularını, şu karşıda, kenarına bir sıra yalı dizilmiş, fıstık çamlı, erguvanlı ve ıhlamurlu yamaçlara, başka bir rüyâ duruşlu kıtanın altın eteklerine ulaştıracaktır...'

Hilmi Yavuz'u görüyorum şimdi, 1959 yılı haziranıdır, gri kadife ceketi var sırtında, Çınaraltı Kahvesi'nden çıkıyor ve yola vuruyor; İsmail Paşa Korusu'nun üstündeki tepe'ye, dünyanın en küçük denizini görmeye gitmektedir. O üç yanı çalılı *'bol yapraklı bir ilkyaz bitimi gürlüğü'*ne; *'fıstık çamlı, erguvanlı ve ıhlamurlu yamaçlara'*; onu *'başka bir rüyâ duruşlu kıtanın altın eteklerine ulaştıracak'* yokuşa, o hiç bilmeyecek yokuşa tırmanıyor, tırmanıyor...

Yolculuklar

Gezgin Hayalci Olmalı...

André Gide'in *De Profundis*'e yazdığı önsöz'de Oscar Wilde'dan aktardığı tuhaf bir hikâye vardır: Hikâye anlatan adamın hikâyesi; -şöyle: *'Adamın biri, hikaye anlattığı için köyünde çok sevilirmiş. Her sabah köyden ayrılır, akşam üstü döndüğünde de bütün gün çalışıp yorulmuş olan köylüler etrafına toplanıp sorarlarmış: 'Neler gördün bugün? Hadi anlat!' Anlatırmış o da: 'Ormanda flüt çalan bir keçi-tanrı gördüm, etrafında küçük periler halka olmuş dansediyorlardı.' 'Başka ne gördün? Anlat' dermiş köylüler. Anlatırmış: 'Deniz kıyısına vardığımda, dalgaların üzerinde üç denizkızı gördüm; altın bir tarakla yemyeşil saçlarını tarıyorlardı.' Köylüler bu hikayeleri anlattığı için seviyorlarmış onu.*

Bir sabah, her zamanki gibi köyden ayrılmış. Deniz kıyısına geldiğinde bir de bakmış ki, dalgaların üzerinde üç denizkızı altın bir tarakla yeşil saçlarını tarıyorlar Gezintisine devam etmiş; ormana yaklaştığında, flüt çalan bir keçi-tanrı ve halka olup danseden periler görmüş... O akşam köyüne döndüğünde, köylüler her akşamki gibi 'Neler gördün? Hadi anlat' deyince, 'Hiçbir şey görmedim' demiş.'

Ne zaman geziye çıkıp biryerlere gitsem, dönüşte, şu herkese sorulan, *'eee, yediğin içtiğin senin olsun, gezip gördüklerini anlat!'* sorusunu, birileri bana da üşürecek diye ödüm kopar, encâm sorulduğundaysa, Wilde'ın 'hikâye anlatan adam'ının yanıtı gelir aklıma: *'Hiçbir şey görmedim!'*

Aslına bakarsanız, bu yanıt, kendisini düşledikleri ile yaşadıkları arasında derin bir yolculuğa yazgılıymış gibi gören herkesin yanıtıdır. Bu yolculuk, sizi, düşlerinizden, hayallerinizden kalkıp yaşadıklarınıza götürdüğünde, hayal edilenin gerçeklikte yaşanandan hiç de farklı olmadığını kavrayacak kertede 'nüfûz-u nazar sahibi'

iseniz, bu kadarı yeter de artar bile! Nedim'in bir rübaisinde dediği gibi, *'erbâb-ı nazar*'dan, yâni, 'bakış ustaları'ndan birisinizdir artık... Oscar Wilde bir başka yerde 'sanat hayatı değil, hayat sanatı taklid eder' derken de, işte tastamam bunu demek istemiştir: Yaşanan'ın Düşlenen'i taklid etmesi, Hayat'ın Sanat'ı taklid etmesinden başka ne anlama gelebilir ki?

Oscar Wilde'ın 'hikâye anlatan adam' hikâyesi, söylemesi bile fazla belki, iki gezgin tipini içeriyor: Düşlediklerini yaşamayan, ama sanki yaşamış gibi anlatanlar; ve düşlediklerini yaşayan, ama, sanki yaşamamış gibi, anlatmayanlar! Flüt çalan keçi-tanrıyı, yeşil saçlarını altın tarakla tarayan denizkızlarını görmeden, düşleyerek anlatan birinci gezgin tipidir; gördükten sonra anlatmayansa, ikinci...

Evliyâ Çelebi'ye bayılırım. Neden? Çünkü o, görmediklerini, ama düşleyip hayal ettiklerini, görmüş, yaşamış gibi anlatmakta ustadır. *'Seyahatname*'nin Erzurum Bölümü'ndeki o şöhretli hikâyeyi bilirsiniz. Hani Çelebi'nin, Erzurum'un soğuğunu anlatırken, kışın damdan dama atladığı sırada havada donup kalan ve sekiz ay sonra Nevruz'da (İlkbaharda) don çözülünce miyavlayarak yere düşen kediden söz açtığı o hikâye... Çelebi, eskilerin *'gulüvv*' dedikleri bir söz oyunu ile, Erzurum'un soğuğunu böylesine aşırı abartarak mı anlatmak istedi, yoksa tıpkı Wilde'ın hikâyecisi gibi, düşlediklerini, hayal ettiklerini gerçekmiş gibi, yaşamış gibi mi anlatmayı yeğledi? Bana, ikincisi daha doğruymuş gibi geliyor. Çelebi, *Seyahatname*'sinde, çoğu kez Wilde'ın 'hikâye anlatan adam'ı gibidir çünkü...

Kimileri de, hiç görmedikleri, yaşamadıkları, ama düşledikleri, hayal ettikleri kentleri anlatırken, düşledikleri ile gerçeklik'in birbirinin tastamam aynısı olduğuna o kadar inanmışlardır ki, hayallerini sınamak, bunların doğru olup olmadığını irdelemek gereğini duymazlar bile... Cahid Külebi'nin *'Paris*' şiiri böyledir:

Paris deyince aklıma
Boğuk sesli bir kadın gelir
Şarkı söyler uykusuzluğa
Göğsü bir iner, bir yükselir,

İçi sıkılır müşterilerin
Yine de hepsi kadını dinler
Vefasızlık üstüne bir şarkı
Olur mu kalkıp gitsinler.

Işıklar kadehlerde
İçilmeyi bekler kapkara
Su katılmış rakı gibi bir duman
Çöker mi üstelik sokaklara.

Bu kadın durmadan sabaha kadar
Aşk ile şarkısını söyler.
Ben gitmedim ama Paris'e
Gidenler gördüler.

Külebi'ye göre, işte Paris budur- gidip görmeye ne gerek var? O gitmese bile, Paris'e gidenler, onun öyle, yâni Paris'in Külebi'nin düşlediği gibi olduğunu görmüşlerdir ya!

Xavier Comte de Maistre'in kitabının adı, *'Odamda Seyahat'*, bu bağlamda size anlamlı gelmiyor mu? Doğrusunu söylemek gerekirse, ben de kitaplarımla *'Odamda Seyahat'*i yeğlerim. Yıllar önce *'Bodrum'* üzerine yazdığım bir denemede de belirtiğim gibi, Gümüşsuyu'ndan Galatasaray'a gitmek bile 'büyük bir yolculuk'tur benim için...

Seyahatten çok fazla hazzetmesem de (bakın, meselâ Doğan Hızlan dostum da böyledir!) seyahat yazılarına, seyahatnamelere bayılırım. Nitekim, Türkçe yazıldığını bildiğimiz en eski iki seyahatnameden biri olan Hoca Gıyaseddin Nakkaş'ın, Timur'un oğlu Şahruh'un Çin hakanına gönderdiği heyetin gezisine ilişkin *'Acaibü'l- Letaif*'ine, ilk anlatı kitabım olan *'Taormina*'da sık sık gönderme yapmıştım. (Taormina'ya gitmediğimi söylememe bilmek gerek var mı?)

'Odamda Seyahat' deyince, aklıma, yıllar önce Ankara'da yayımlanan *'Hisar'* dergisinde Adile Ayda Hanımefendi'nin (kendisi ünlü hukukçu Prof. Sadri Maksudi Arsal'ın kızı ve Fransız dili ve edebiyatı doçenti idi) ünlü romancı Refik Halid'le yaptığı bir konuşma

geldi. Ayda'nın belirttiğine göre, üstâd Refik Halid'in *'Nilgün'* adlı romanının tefrika edildiği günlerde, ünlü romancımızla Bayan Adile Ayda arasında şu konuşma geçmiştir:

'-Bütün bu tasvir ettiğiniz memleketleri gezdiniz, gördünüz değil mi?'

-Hayır! Hiç birini görmedim...

-Nasıl olur? O ülkeleri yakından tanımış, oralarda şahsen yaşamış gibi anlatıyorsunuz...'

Bayan Ayda'nın bu şaşkınlığını Refik Halid, bıyık altından gülerek şöyle karşılamıştır:

'-Bilgi ediniyorum!'

Bayan Ayda, üstâdın nasıl bilgi edindiğini sormak gafletinde bulununca da Refik Halid şu yanıtı vermiştir:

'-Seyahat prospektüslerinden!..'

Gelelim Immanuel Kant'a... Bu Alman filozofu ile Refik Halit arasında ne ilişki var, diye sorabilirsiniz. Şu var: Nermi Uygur'u dinleyelim: *'(Kant'ın), coğrafya kitapları özellikle gezi anıları düşmezdi elinden. Okurken yalnız kafasıyla okumaz, düşgücünden de yararlanırdı. Anlattıklarına göre, Westninster Bridge'den (Londra'daki Westminster köprüsü H.Y.) söz ediliyormuş bir gün. En ince ayrıntılarına değin öylesine canlı bir Westminster çizmiş ki, dinleyicilerden bir İngiliz, birkaç yılını Londra'da geçirmiş bir köprü mühendisi konuşuyor sanmış.'*

Şaka bir yana, geziye çıkmaktansa, gezi yazılarını, seyahatnameleri okumayı yeğlediğimi söylemiştim ya, bazı gezi yazarları bende, gidilen yerleri görme isteğinden çok, o yazarlar gibi görme isteği uyandırır. Düş'le Gerçek'in, hayal edilenle yaşananın birbiriyle örtüştüğü, birinin ötekinden ayrılmadığı yazılar... Salt Görülen'in değil, Düşlenen'in yer aldığı metinler... Gezgin, gördüklerini bir fotoğraf makinası sadakatiyle aktarmakla yetiniyorsa, vâ hayfâ! -İyi bir gezgin değildir o, bir düşgücü fukarasıdır! Usta bir gezgin, bir hayalcidir aynı zamanda; bir gözlemden *yola çıkarak* (evet, yola çıkarak!) hayallerini de anlatmalıdır. 'Yediği içtiği onun olsun'dur elbet; ama gördüğü, gezdiği yerler kadar, neler hayal ettiğini de anlatmalıdır gezgin; biraz Oscar Wilde'ın hikâyecisi gibi olmalıdır, biraz Evliyâ Çelebi gibi...

Köprüler ve Hayaller...

Söze, şöyle kocaman bir lâfla başlayayım: İnsanın hayalgücü kadar dur durak bilmez başka bir gezgin yoktur! Bir bakmışsınız, hayalgücünüz almış, Çin ü Maçin'e bile götürmüştür sizi. Seyahatler, genellikle hayalgücünün yerini, algının, görme duygusunun aldığı yolculuklardır. Özellikle de gruplar olarak yapılan seyahatlerde... Başta bir rehber, görülmesi gereken yerleri, bilinmesi gereken bilgilerle mülemmâ ederek gösterir. Dediğim gibi, seyahatlerde hayalgücü yerinde sayar, algı öne çıkar: Hayal edilen değil, görülen, yani göz'le algılanan ya da kulakla işitilen, insan bilincine egemen olur. Hayal yok, görmek var'dır!

Oysa o hayalgücü, o bir türlü durup oturmayan hayalgücü, insana neleri göstermez ki!

Bakın, meselâ, bugünlerde İstanbul Boğazı'na bir Üçüncü Köprü'nün inşâ edilip edilmemesi gerektiği konusundaki tartışmalar, bizi, Boğaz'ı ve Köprü'yü birlikte hayal etmenin tarihi üzerinde düşünmeye götürmelidir. Hemen belirtmeliyim: Eski tarih, Hayal ile Gerçeğin birbirinden kolay kolay ayırd edilemez olduğu bir tarihtir. Bazı tarihsel (?) olaylar vardır ki, bunlar hakikat mıdır, yâni gerçekten olmuş mudur, bilinmez. Eskizaman tarihçileri, (hatta, bilimadamları) için gözlemlenen, tanık olunan bir olguyla, ikinci elden edinilen, başkalarından duyularak aktarılan (eskilerin deyişiyle, *'mesmuata müstenid'*) olgular arasında bilgisel bakımdan bir fark yoktur. Michel Foucault da *Les Mots et Les Choses*'da belirtiyor ya, meselâ bir Rönesans doğabilimcisi, diyelim Aldrovandi, bir hayvanın (yılan'ın) anatomisi ile mitolojisini, o hayvana ilişkin bilgi değeri taşımaları bakımından eşdeğerde tutar. Düşünün: Bugün bir zooloji kitabında yılanın anatomisinin yanısıra, diyelim onun Eti'ler-

de bereket simgesi sayılmış olduğu yer alsaydı, kimbilir ne kadar şaşırır, 'bir bilim kitabında mitolojinin işi ne? diye sorardık elbet...

Oysa, eski tarihler öyle değildir. Geçenlerde Aristoteles'e ilişkin bir çalışmayı okuyordum, Jonathan Barnes'ın *'Aristoteles'*ini. Bir ara çok şaşırdım ve çok güldüm. Koskoca Aristoteles, büyük filozof ve doğabilimci, bizon'u anlatırken kendisini dışkılayarak, yâni tehlike anında 8 yarda (aşağı yukarı yedibuçuk metre!) uzağa varabilen, fişek gibi dışkı fışkırtarak savunduğunu, ciddi ciddi, bildiriyor! Hem bu, öylesine kızgın sıcak bir dışkıymış ki, bizon'a saldıran kurtların ya da vahşi köpeklerin tüylerini yakıp kavurur, onları cascavlak edermiş!..

Şimdi bu, bize bir Meşhedî palavrası gibi gülünç geliyor ama, neredeyse 17. yüzyıla gelinceye kadar hayalle gerçeği ayırdetmek mümkün olamıyor. Daha da ileri giderek, 17. yüzyıla kadar hayalgücünün gerçeğe baskın çıktığını bile söyleyebiliriz.

Sözü uzatıyorum sanmayınız. Hemen konuya geliyorum. Boğaz Köprülerinin de bu eskizaman tarihi içerisinde hayal mi, gerçek mi olduğu bilinmeyen bir geçmişi var...

İlkçağın büyük tarihçisi Halikarnassos'lu (Bodrum'lu) Herodotos, Pers İmparatoru Dareios'un (İ.Ö.521-486) Skyth'lere (İskit'lere) karşı sefer hazırlığı yaparken, uyruklarının 'kimilerinden yaya askeri, kimilerinden gemi, kimilerinden de Trakya Bosphoros'u üzerine köprü kurmalarını' istediğini yazar. Herodotos'un 'Trakya Bosphoros'u' dediği, düpedüz bizim Boğaz, İstanbul Boğazı...

Herodotos'a göre, Bosphoros üzerinde Dareios'un dilediği gibi bir köprü kurulmuş. Bu, herhalde tarihte ilk Boğaz Köprüsü olsa gerek! Şöyle anlatıyor Herodotos: *'Dareios, Susa'dan (yola) çıktı, üzerinde köprünün kurulmuş olduğu Bosphoros'taki Khalkhedon'a (Kadıköy) geldi; orada gemiye bindi, Kyaneia adalarına gitti.(...) Denizi seyreden Dareios geriye döndü ve Samos'lu Mandrokles'in yapmış olduğu köprüye doğru yelken açtı. Bosphoros'u da gördü ve deniz kıyısına beyaz mermerden iki direk diktirdi; birine Asur, ötekine Yunan harfleriyle, savaşa götürdüğü halkların dökümünü yazdırdı; imparatorluktaki ulusların hepsini götürmekteydi. Bütün bu birliklerin hesabı yapılmıştır, donanmayı saymazsak, atlı-yaya hepsi yediyüzelli bindir. Sonradan Bizanslılar bu direkleri*

kente taşımışlar ve Orthosia Artemis sunağını yapmışlardır; Asur yazılarıyla dolu bir tek taş Bizans'taki Dionysos tapınağı için ayrılmıştır. Benim hesabıma göre, Dareios'un Bosphoros üzerine kurdurduğu köprü Bizans ile Pontos Euxeinos (Karadeniz) arasındaki tapınağın orta yerine düşer.'

Demek ki, Pers imparatoru Dareios'un yaptırdığı köprünün mimarı, Samos'lu Mandrokles'dir ve Dareios bu köprüden tastamam yediyüzelli bin askerini geçirmiştir!

Peki, bu köprü Dareios'un Samos'lu Mandrokles'e yaptırdığı söylenen bu köprü hayal mi, gerçek mi? Dediğim gibi, eskizaman tarihçileri gerçekten tanık oldukları şeylerle, başkalarının (ya da, kendilerinin) hayalgücünün ürünü olan şeyleri birbirine karıştırıp mülemmâ etmekte ustadırlar. Gelgelelim, bu köprüyü gerçek sananlar da çıkmamış değildir. Dr. Philipp Anton Dethier, birinci basımı 1873 yılında yapılan *'Der Bosphor und Constantinopel'* adlı kitabında (bu kitap *'Boğaziçi ve İstanbul'* adıyla Türkçeye çevrilmiştir) şöyle der: *'Bilimadamları, Samos'lu Mandrokles'in, İskit seferi sırasında Darius ve 700.000 kişilik ordusunun Boğaz üzerinde kurduğu köprüden karşı kıyıya geçişi anısına diktirdiği iki sütunu boş yere arayıp durdular. Pers krallar kralının (Dareios'un) birliklerinin karşı kıyıya geçişini seyretmek için oturduğu Hermeion Tepesi kayalıklarına oyulan tahtı da bulmak imkânsızdır '*

Dethier'nin sözünü ettiği bilimadamları, Herodotos'un yazdıklarını 'gerçek' sanıp köprünün beyaz mermerden yapılmış sütunlarını (köprüyü arayacak değillerdi ya!) beyhude yere araya dursun, biz başka bir köprüden, yine Boğaz üzerine kurulan bir köprüden söz açalım. Bu kez köprüyü yaptıran Dareios değil, Bizans İmparatoru I. Herakleios'tur. Bu köprüden Herodotos gibi bir eskizaman tarihçisi, Bizans'lı Nikephoros söz ediyor. Nikephoros İsa'dan sonra 9. yüzyılda yaşamış, bir ara Patrik bile olmuş (ölümü: 829) bir tarihçi ve din adamı. Onun, İ.S. 602-769 yılları arasındaki olayları bildiren *Tarih*'inden, Prof. Dr. Semavi Eyice hocamızın aktardığına göre, *'hayatının son günlerinde bir ruh hastalığının tesiriyle sudan ürken imparator I. Herakleios'un (610-641) Suriye'ye yaptığı bir seferden dönüşünde, denizi görmeden karşıya geçebilmesi için kayıklar üzerine bir köp-*

rü yapılmış ve bu köprünün iki yanı ağaç dallarıyla duvar halinde örülmüş, böylece imparator at üstünde karşı yakaya ulaşmıştır.'

Semavi Eyice hocamıza göre, bazı yazarlar, imparator Herakleios'un suyu görmeden geçmesi için iki tarafı dallarla kapatılarak yapılan köprünün Boğaz üzerinde değil, Haliç'in yukarı kesiminde ve büyük ihtimalle Kağıthane deresi üzerinde kurulduğunu öne sürmüşlerdir. Semavi Eyice hoca, buna pek ihtimal vermediğini, çünkü imparatorun Boğaz'ı geçtikten sonra *'muhakkak surette Kağıthane deresini aşmasına zaten lüzûm olmadığını'* belirtiyor.

I. Herakleios'un köprüsü Boğaz üzerinde midir, Haliç üzerinde mi? Boğaz veya Haliç'te böyle bir köprü gerçekten inşâ edilmiş midir? Bunu bilmiyoruz. Ama bildiğimiz bir şey var, o da, Haliç üzerindeki ilk köprünün II. Mahmud döneminde, 1836 yılında, 'halkçe ve memleketçe fevâid ve muhassenatı' (halka ve ülkeye fayda ve iyilikleri dokunacağı) gerekçesiyle inşâ edildiğidir. Sermet Muhtar Alus'un, *İstanbul Yazıları*'nda anlattıklarına bakılırsa, bu köprü *'birbirine bağlı sallar üstünde, eni iki araba ile iki yüklü beygir ve birbirlerine dokunmadan piyade kimselerin de aşabileceği kadar'*dır ve *'altından küçük genilerin girip çıkması için iki gözü, daha büyükleri için de kapıları var'*dır. Alus, Haliç'e ilk köprüyü kurduranın Fatih Sultan Mehmed olduğu konusunda da tevatürler olduğunu bildiriyor o yazısında, ama bu rivâyetin gerçek olup olmadığı belli değildir!

II. Mahmud ve I. Abdülmecid dönemi, Boğaz'ın en görkemli, şair Leyla hanımın deyişiyle, *'pek müşâ'şâ'* (şaşaalı) donanma şenliklerinin yaşandığı dönemdir. Ve elbette mehtap âlemlerinin! Yahya Kemal, Sermet Sami Uysal'la sohbetlerinden birinde, Boğaz'daki *'mehtap âlemleri*'ni Şeyhülislam Bahai efendi'nin başlattığını söyler, (Bahai efendinin yalısı Kanlıca'dadır.) 'Boğaziçinde ayın oniki, onüç ve ondördüncü geceleri mehtap sefaları tertip edilirmiş' der ve ekler: 'Bu eğlencede hiç sandal bulunmaz, sadece ikibin, üçbin kayık yer alırmış..' Ve, burası önemli, Yahya Kemal'in belirttiğine göre, 'kayıklar yanyana gelince, Kanlıca'dan Emirgan'a kadar uzanırmış." İşte bir köprü daha!..

Ama, kayıklara ne hâcet! Boğaziçinde dolunay, zaten ışıktan bir köprü, bir hayal köprüsü değil midir?

Osmanlı, Seyahati Sevmezdi

Osmanlı seyahat etmeyi sevmez; -hiç sevmemiştir! (Belki de 'seyahat etmeyi bilmez' demek daha doğru!) Yolculuk ancak savaş, dolayısıyla 'gaza' geleneğinin içinde, ya da resmî bir görev bağlamında anlam taşır. Bir yerden kalkıp başka bir yere gitmek, başka ülkeleri, başka insanları, başka yaşam tarzlarını görmek, Osmanlı'yı hemen hemen hiç ilgilendirmemiştir. Büyük bir Dünya imparatorluğu olarak Osmanlı'nın, üzerinde egemenlik kurduğu o geniş coğrafyada, bırakınız yurt dışını, kendi yurdunda bile seyahat etmeyi gereksiz, belki de eski deyişle, 'abesle iştigal' bulduğunu biliyoruz. Bunda, bir ölçüde, Osmanlı yüzyıllarının ulaşım olanaklarının elverişsizliğinin de payı vardır elbet. Osmanlı kendi içine kapalı bir toplum olarak yaşamış; Asya kırlarının kendi kendine yeterli köy topluluklarından devraldığı Asyatik kırsal ideolojiyi sürdürmüştür. Kendi sınırlı *habitat*'ının dışında olup bitenlere kayıtsız kalmış bir toplum!

Seyahat, bir kez daha belirteyim, Osmanlı için resmî bir iştir: ya savaş (ve gaza) için, ya da bir devlet göreviyle bir yerden başka bir yere gidilir. Meselâ, Osmanlı'yı yurt dışında temsil görevi! III. Selim'in hükümdarlığı dönemine gelinceye kadar Osmanlı devleti, yurt dışında daîmî elçiler bulundurma gereğini duymamıştır. Geçici görevle *'fevkalâde elçi*'ler göndermekle yetinmiş, görev tamamlanınca da elçisini geri çekmiştir. Daîmî ya da diplomatik deyişle 'ikamet elçi'leri,' ilk kez 1792 yılında görderilmişlerdir: Londra'ya Yusuf Agâh Efendi, Paris'e Seyit Ali Efendi ve Berlin'e Aziz Efendi... Faik Reşit Unat *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri* adlı çalışmasında, daimî elçiliklerin 'esaslı surette tesislerinin' ancak 1834'ten sonra, yâni II. Mahmut'un saltanatı sırasında gerçekleştiğini belirtiyor. Demek ki,

Avrupa ile olan ilişkilerin diplomatik düzeyde gerçekleşebilmesi için 19. yüzyılın neredeyse ikinci yarısını beklemek gerekmiştir.

Büyükelçilik (Sefirlik), kuşkusuz, önemli bir bürokratik görev. Gelgelelim, Osmanlı memurları bu işi hiç sevmemişlerdir. 1797-1802 yılları arasında, Paris'te Osmanlı'yı temsil eden ilk daimî Türk elçisi Moralı Esseyit Ali Efendi hakkında bir biyografi çalışması yapmış olan Maurice Herbette *Une Ambassade Turque sous le Directoire* adlı yapıtının I. bölüm'ünde tastamam şunları yazmıştır: *'Bu dönemde kendi dinlerinin ilkeleri ve kişisel siyasi çıkarlara göre yönetilen Türkler, yabancı ülkelerdeki her çeşit görevden hiç hoşlanmazlar ve bu görevlerden gerçekten nefret ederlerdi. Onlar için en şerefli bir elçilik görevi önerisi bile üstü kapalı bir şekilde gözden düşmenin bir işareti sayılırdı.'* Herbette, sefaret tercümanı Codrika'nın yazmaya başladığı Esseyit Ali Efendi öyküsünden aktardığı şu bölümle sürdürüyor sözlerini: *'Hükümetlerinin onlara yüklediği görev ve hizmet, onları dinlerinin ilkeleriyle çelişkiye düşmeye zorlayacak; onları kâfirlerle yaşamaya, onlarla ilişki kurmaya, onların ülkelerinde oturmaya, onlarla aynı masada yemek yemeye ve onların törenlerde kendi üstlerine geçmesini kabul edip onları selâmlamak zorunda kalmaya kendilerini mecbur edecekti.'*

Moralı Esseyit Ali Efendi'den sonra Paris'e, Napoleon Bonaparte'a elçi olarak gönderilen Seyyid Mehmet Emin Vahid Efendi, İmparatorun ve Fransız dışişlerinin Osmanlı'ya karşı izlemekte olduğu politikayı *Sefaretname*'sinde şu sözlerle dile getirecektir: *'Elküfrü milletün vâhide!'* ('Bütün kâfirler aynı millettendir'.)

Prof. Dr. Yavuz Ercan'ın Seyyid Mehmet Emin Vahid Efendi'nin *Fransa Sefaretnamesi* üzerine yazdığı makalede, İmparatorun (Napoleon Bonaparte) Osmanlı elçisini kabulüne ilişkin bilgiler aktarıyor. Buna göre, *'Vahid Efendi içeri girdiği zaman İmparator ayaktadır. Şapkasını koltuğu altında tutmaktadır Elinde birkaç enfiye kutusu vardır Elçi (Mehmet Emin Vahid Efendi), nedense, Napoleon'u tanımamış gibi davranmayı tercih eder. Konuşma sırasında güya İmparator başka bir yerdeymiş de, bu tek başına duran adam onun yakınlarından biri olduğunu sanarak, protokol icabı gereken davranışı yapmaz?'*

Vahid Efendi Napoleon'u sözümona adam yerine koymamıştır ama, İmparator aldırmaz. Napoleon'un huzurundan ayrıldıktan sonra Dışişleri Bakanı Talleyrand gelir. Bundan sonrasını Vahid Efendi *Sefaretname*'sinde şöyle anlatıyor: *'Biraz sonra Talleyrand gelip selâm kelâm ve basit bir tören yapıldıktan sonra, 'İmparatorumuz sizden, söz ve davranışlarınızdan çok hoşlandı, beni size özel olarak bunu bildirmekle görevlendirdi' yollu sözlerle iltifat etti. Kendince konuşup gönlümüzü aldı. Biz de sözlü olarak gereken dostça davranışı gösterip Talleyrand'ı defettik.'*

Osmanlı elçisi Vahid Efendi Talleyrand'ı *'defettiğini'* sanmayı sürdüredursun, Fransız dış politikası karşısında hiçbir başarı elde edememiştir. İstanbul'a döner ve yerine, barış görüşmelerini yürütmek üzere *'fevkalâde elçi'* sıfatıyla Abdürrahim Muhip Efendi görevlendirilir.

Abdürrahim Muhip Efendi de Paris'te oturmaktan dolayı hiç mutlu değildir. Fransa ile Rusya arasında barış anlaşması imzalandığına göre, yapacak işi kalmadığını belirterek ısrarla geri çağrılmasını ister. İstanbul'a gönderdiği yazıda, neredeyse ağlamaklı bir dille *'avdeti hususuna müsaade-i âliyyelerinin zuhuruna dakika be dakika intizarda olduğunu'* ('geri dönmem için yüksek izninizin çıkmasını dakika dakika beklediğini') bildirmekte, hemen arkasından da *'bu tarafa (Paris'e) geleli 'vallahülazim vücudum dahî elde değil, bir taraftan kış takarrüb ediyor'* (yemin ederim, Paris'e geleli beri bedence de iyi değilim, üstelik kış da yaklaşıyor') diye eklemektedir. Muhip Efendi, *'hâlime merhamet buyrulup göz yaşıyla beni intizarda bırakmayıp dâr u diyârıma mülâkatım için müsaade'* ('bana merhamet edip, beklemede bırakmadan ülkeme dönmem için izin') diye figân etmektedir.

Dedim ya, Osmanlı, seyahati resmî bir devlet görevi için bile olsa, pek sevmemiştir. Abdürrahim Muhip Efendi misalinde olduğu gibi, bir an önce İstanbul'a dönmeye can atmaktadır. Ve elbette, 'kerhen' gittikleri bu 'kâfir' ülkelerinde görevlerini lâyıkiyle yaptıkları su götürür...

Söze başlarken, Maurice Herbette'in Moralı Esseyit Ali Efendi'nin biyografisinden bahis açmıştım. Kitabı Türkçeye çeviren

Erol Üyepazarcı (*'Fransa'da İlk Daimî Türk Elçisi: Moralı Esseyit Ali Efendi, Pera Yayıncılık, 1997*), sinsi ve hinoğluhin Talleyrand'ın Esseyit Ali Efendi'yi nasıl uyuttuğunu, onu Mısır seferinin olmayacağına nasıl inandırdığını, bir ay sonra da Napoleon İskenderiye'ye asker çıkardığında bile Esseyit Ali Efendi'nin Babıâlî'ye gönderdiği raporlardan işin nasıl farkına varmadığının da anlaşıldığını belirtir. Napoleon Mısır'ı kuşatmaya kalkıyor ve bundan Paris'teki Osmanlı elçisinin haberi yok!... Olur şey değil!

Bu durum III. Selim'i çok kızdırmış ve Padişah bu kızgınlığını Esseyit Ali Efendi'nin raporunun üzerine, kendi el yazısıyla *'ne eşek herif imiş!'* diye yazarak belirtmiştir.

III. Selim, sadece Esseyit Ali Efendi'ye değil, *'fevkalâde elçi'* Abdürrahim Muhip Efendi'ye de fena halde içerlemiştir. Napoleon'un 'İtalya Kralı' olarak da tanınmayı istemesi, Osmanlı devletinin de bu ünvânı onaylamaya yanaşmaması üzerine, Muhip Efendi'nin takındığı tavır, Padişah'ı, bir hatt-ı hûmâyunda belirttiği gibi, *'azîm infiâle'* sevketmiştir. III. Selim şunları yazar bu hatt-ı hümayun'da Abdürrahim Muhip Efendi için: *'Böyle vakitde Paris'e gidecek elçi değilmiş. İtalya krallığını nutka alma deyu bu herife tenbih mi olundu? Fesübhanallah, ne acaib âdem imiş. Bir doğru sözü var ki, 'Paris'te duramam' diyor. Âmennâ, bu pek eşek herifin ikameti muzirdir."* (Enver Ziya Karal, III. Selim'in Hatt-ı Hûmâyunları')

Açıkça görülüyor: III. Selim, Paris'e gönderilen elçilerin (hem Moralı Esseyit Ali Efendi'nin, hem Abdürrahim Muhip Efendi'nin) başarısızlıklarını, sırasıyla *'ne eşek herif imiş'* ve *'pek eşek herif'* diye nitelendirmektedir...

Belki de, Osmanlı'nın ondokuzuncu yüzyıldan itibaren, koyduğumuz yerde otlamasının nedeni budur!..

İnebahtı'nın Bahtsızı veya Sokollu ve Tek Kollu...

Mancha'lı Don Quijote'u (ya da bizim bildiğimiz adıyla, '*Don Kişot*'u) tanırız da, 'İnebahtı'nın Tek Kollusu'nu tanır mıyız peki?

Kimdir bu 'İnebahtı'nın Tek Kollusu'?

'İnebahtı'nın Tek Kollusu', *Mancha'lı Don Quijote*'nin yazarı Miguel de Cervantes de Saavedra'dan (ya da bizim bildiğimiz adıyla Cervantes'den) başkası değildir! '*Tek Kollu*' oluşu ise, onun, 7 Ekim 1571 günü, Osmanlı Donanması ile Haçlılar arasında yapılan İnebahtı (Lepanto) deniz savaşında kaybettiği sol kolundan dolayıdır...

İnebahtı savaşı, Osmanlı'ların 1570 yılında Kıbrıs'ı fethetmelerinden sonra (Stanford Shaw, '*Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*' adlı kitabında, zengin ve nüfuzlu bir Musevi banker olan Don Joseph'in, 'sarhoş' lakabıyla da anılan padişah II. Selim'i '*Lezzetli şaraplarını methettiği Kıbrıs'a bir sefer düzenlemesi için*' ikna ettiğini belirtiyor) Hıristiyanların kapıldıkları 'Türk korkusu'nun sonucudur. Dr. Ertuğrul Önalp '*Cervantes'in Türklere Esir Düşmesi ve Esaretinin Eserlerine Yansıması*' (OTAM, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, sayı: 3) adlı makalesinde, Papa V.Pius'un Kıbrıs'ı ele geçiren Türklere karşı 'büyük bir Haçlı seferi düzenlenmesi için' çağrıda bulunduğunu, '1571 yılında Papalık, Venedik Cumhuriyeti, İspanya ve Malta arasında bu amaçla bir ittifak kurulduğumu yazmaktadır. Kutsal İttifak veya Liga Santa! Bu arada Cervantes de (o sırada 24 yaşındadır!) 'Napoli'ye gitmiş ve (o sırada İtalya'dadır! Neden İtalya'da olduğunu biraz sonra göreceğiz!) İspanyol birliklerine asker' yazılmıştır...

'Haçlı donanmasının başında İspanya Kralı II. Felipe'nin (üvey ya da süt) kardeşi V Carlos'un ('Şarlken' veya Charles Quint) gay-

rımeşru oğlu Don Juan de Austria bulunmaktadır. Yağmur Atsız'ın o enfes kitabı *'Cervantes, İnebahtı'nın Tek Kollusu'* (Boyut Kitapları, İstanbul, 1997) belirtildiğine göre, Cervantes 'Üçüncü Venedik filotillasına mensub La Marquesa kadırgasında'dır. O gün, yani, 5 Ekim 1571 günü Cervantes adamakıllı hastadır. Bu yüzden yüzbaşısı ona alt kasarada kalarak dinlenmesini söylemiş, fakat Cervantes buna şiddetle itiraz etmiştir. Birkaç tanık tarafından anlatılarak tutanaklara geçtiği üzere Cervantes şöyle demiştir:

'Efendiler, şimdiye kadar bütün çarpışmalarda iyi bir asker olarak görevimi yerine getirdim. Bugün hasta ve ateşli de olsam, yine aynı şeyi yapacağım. En tehlikeli yer neresiyse beni oraya koyunuz! Koyunuz ki orada ayakta ve vuruşarak öleyim...'

Bunun üzerine yüzbaşısı bu yiğit askeri on iki kişiyle bir refakat teknesine koyar. Orada Türklere karşı kahramanca vuruşan Miguel de Cervantes, muharebenin bitiminde ağır yaralıdır. Göğsünde iki kurşun yarası vardır. Sol eli de bir başka kurşun darbesiyle haşat olmuştur. Ona işte bu yüzden *'El Manco de Lepanto'* (İnebahtı'nın tek kollusu) lakabı takılır. Aslında, 'kolsuz' (tek kollu) değil, çolaktır Cervantes...

Bilinen şudur: Osmanlı Donanması savaşı, Cervantes ise bu savaşta sol kolunu kaybetmiştir. İnebahtı Savaşı Miguel de Cervantes'i o kadar etkilemiştir ki, *'Don Quijote'*nin XXXIX. Bölüm'ünde, Tutsak'ın ağzından bu öyküyü şöyle anlatır: *'Flandes'e gelişinden bir süre sonra, toprağı bol olsun Papa V Pius'un İspanya ve Venedik Cumhuriyeti ile birlikte, ortak düşmanımız Türk'lere savaş açacağını öğrendik; Türk Donanması Venediklilerin malı olan Kıbrıs'ı ele geçirmişti; büyük ve acı bir kayıptı bu bizim için. Yüce Kral'ımız Don Felice'nin süt kardeşi, Altes Don Juan de Austria'nın bu ortak güce başbuğ olacağını ve büyük savaş hazırlıkları yapıldığını öğrendik. Bunu duyunca kanım kaynadı, içimde bu sefere katılma isteği uyandı; pek yakında yüzbaşı olacağını bildiğim halde, herşeyi yüzüstü bıraktım, İtalya'ya hareket ettim. Rastlantıya bakın ki, Don Juan de Austria da tam o sırada Cenova'daydı; ordan Napoli'ye geçecek, Venedik donanmasına binecekti. Çarpışma Messina Boğazında oldu. Sizin anlayacağınız, şu ünlü Lepanto (İnebahtı) Savaşında ben de vardım; değerimden çok, bir talih sonucu elde etti-*

ğim yüzbaşı rütbesiyle katıldım çarpışmaya. Hıristiyanlık için pek mutlu bir gündü o: bütün Avrupa uluslarını, Türk'lerin deniz üstünde yenilmez oldukları efsanesinden kurtarıyor, Osmanlı gururunu yıkıyorduk; ama o gün, onca mutlu kişi arasında (hele bu uğurda ölenler daha da mutluydular) tek mutsuz insan bendim: Romalılar zamanında yaşamış olsaydım, başıma çelenk takarlardı; oysa, böylesine güzel bir günün akşamında ben zincire vurulmuştum...' 'Don Quijote', Çeviren: Bertan Onaran, Bilgi Yayınevi, Ankara 1967, Cilt: 1).

Aslında, Miguel de Cervantes'in yaşamında 'kol'un tuhaf ve mânidar bir talihi vardır. İnebahtı Deniz savaşından *sol* kolunun 'haşat olması'ndan tam üç yıl önce, Cervantes 1568'de, Madrid'de bu kez *sağ* kolunu kaybetme olasılığı ile karşı karşıya kalmıştır!

Dr. Ertuğrul Önalp, andığım yazısında 'Cervantes'in 1568 yılında, Madrid'de bir düelloda rakibini ağır bir şekilde yaraladığını' bildirir ve şunları ekler: *'O zamanlar düello etmek kesinlikle yasaktı ve düello edenlere ağır cezalar uygulanmasına rağmen düelloların önünü almak mümkün olmuyordu. Olay yerinden kaçarak kurtulan Cervantes'in gıyabında yapılan duruşmasında sağ kolunun halk önünde kesilmesine karar verilir.'*

Cervantes, yirmi bir yaşındadır ve 'kılıç ve kalem tutan sağ elin kesilmesi' ölümden beterdir! Bunun üzerine Madrid'den, önce Valencia'ya, oradan da Kastilya ceza ve infaz sisteminin geçerli olmadığı Katalonya'ya tüyer! Ama gene de tedirgindir: Yurt dışına çıkmayı gözüne kestirir ve İtalya'ya geçer. Papa V. Pius'un Haçlı cihad çağrısı yaptığı 1571 yılında İtalya'dadır Cervantes ve talihin şu garip cilvesine bakınız ki, sol kolunu kaybedeceği İnebahtı Savaşına katılmaya hazırlanmaktadır...

Tuhaf değil mi gerçekten? Cervantes 1568 yılında Madrid'den kaçarak paçasını (affedersiniz, sağ kolunu!) kurtarmıştır ama, 1571 yılında, İnebahtı'da sol kolunu kurtaramayacaktır!.. Bahtsız Cervantes: İnebahtı'nın Bahtsızı... ya da, *El Manco de la Mancha* ('Mancha'nın kolsuzu')...

Sonra? Sonrası şu: Cervantes nekahet dönemini geçirmek üzere Messina'ya gidecek ve uslanmaz bir Türk düşmanı olduğu için, ya-

raları iyileşir iyileşmez yine Haçlı donanmasına katılarak Korfu'da, Navarin'de, Tunus'da ve Goleta'da savaşıp Türklere esir düşecektir. Ertuğrul Önalp'ın belirttiğine göre, 'İnebahtı Savaşından dört yıl sonra Cervantes, askerlik mesleğinden ayrılmanın zamanı geldiğine inanmaktadır, zirâ beklediği yüzbaşı rütbesine hâlâ yükseltilememiş'tir. Siz, '*Don Quijote*'daki Tutsak'ın 'Bir talih sonucu elde ettiğim yüzbaşı rütbesiyle katıldım çarpışmaya' dediğine bakmayın! Bir roman kahramanı olarak Tutsak, burada, yazarının (Cervantes'in) yüreğinde büyüttüğü arzuyu dile getirmektedir. Yoksa, 'çolak olduğu için belki de bu rütbeye hiç bir zaman ulaşamayacaktır.'

Kol meselesine gelelim... İnebahtı yenilgisinden sonra Veziriâzam Sokollu Mehmet Paşa, Venedik balyozu (elçisi) Antonio Barbaro'ya şöyle demiştir:

'Biz sizden Kıbrıs krallığını alarak bir kolunuzu kestik. Siz donanmamızı yenmekle bizim sakalımızı traş ettiniz. Kesilen kol yerine gelmez. Fakat traş edilen sakal daha gür biter...'

Sakın So(kol)lu'nun kestiği kol, Cervantes'in sol kolu olmasın?

Amerika'yı Keşfeden Rodrigo Türk Müydü?

Amerika'nın keşfinde Türklerin ne kertede büyük bir rol oynadıklarından haberiniz var mıydı?

Bu soruyu soruyorum; -çünkü, Ankara Halkevi Mecmuası *Ülkü*'nün Temmuz 1934 sayısında Miralay (Albay) Abdurrahman imzasıyla yayınlanan bir yazının başlığı *'Amerika'nın Keşfinde Türklerin Hizmeti'*dir...

Miralay Abdurrahman Bey'in (henüz Soyadı Yasası çıkmamıştır; bu yüzden Miralay'ın kimliği konusunda, ne yazık ki, hiçbir şey bilmiyoruz!) yazısında, Kristof Kolomb'a bu seyahatinde 'Rodrigo' adında bir mahkumun refakat ettiği ve bu mahkumun 'Türk' olduğu öne sürülmektedir.

Hikâyeye başından başlayalım:

Miralay Abdurahman Bey'in anlattığına göre, Kristof Kolomb 1492 yılında Kraliçe İsabella'nın buyruğuyla bu seyahate çıkmaya hazırlanırken, mürettebat bulmada ciddi güçlüklerle karşılaşmıştır. Durum Kraliçe'ye bildirilmiş, o da cezaevlerindeki hükümlülerin affedilmesini, mürettebat olarak onlardan yararlanılmasını buyurmuştur. Bu sırada 'hâl ve etvâri (durumu ve tavırları H.Y) ve bilhassa sözleri câlib-i dikkat (dikkat çekici H.Y.) birisi Kolomp (Miralay Abdurrahman Bey, *'Kolomb*'u 'p' ile yazıyor!) için mürettebat yazan komite kâtibine müracaatla, kendisinin de sefer-i bahrîye iştirak (deniz seferine katılmak H.Y.) arzusunda olduğunu ve fakat evvelemirde behemehal Amiral ile görüşmek ihtiyacında olduğunu bildirmiştir.' Mürettebet kayıt görevlileri 'Rodrigo nâmını taşıdığı anlaşılan bu garip adama' Kristof Kolomb'u görmesine gerek olmadığını söylemişler, ama dinletememişlerdir. Sonunda, Miralay Abdurrahman Bey'in deyişiyle, 'vâki ısrar üzerine mülakat vuku bulmuş', Amiral Kolomb, Rodrigo ile görüştürülmüştür...

Kolomb ile Rodrigo'nun bu özel görüşme sırasında ne konuştukları bilinmiyor. Bu görüşmenin esrarı, 1924 yılında, o tarihe kadar *'meçhul kalmış iken, Paris kütüphane-i Millî'sinde* (Paris Ulusal Kitaplığı'nda H.Y.) *her nasılsa ele geçirilen'* Kolomb'un anıları ise 'kısmen' aydınlanabilmiştir!

Miralay Abdurrahman Bey, okurların heyecanını daha da arttırmak için, reklamcıların 'teaser' dedikleri bir yönteme başvuruyor ve 'biz bu esrarı hemen bu satırlarda yazacak değiliz' diyor, ama hemen arkasından şunları da eklemeyi ihmal etmiyor: 'Bu mülakattan sonra Kolomb'un meçhuliyet mânâları akan çehresinde beşaşet çizgileri ve sanki kendisince malûm bir kıtaya gidecekmiş gibi hâl ve etvârında itimad âsârı görülmeye başlamıştır.'

Şu işe bakın! Rodrigo'yla görüşmeden önce suratından düşen bin parça olan Kristof Kolomb'un, onunla konuşur konuşmaz hali ve tavırları değişiyor ve sanki eliyle koymuş gibi bulacağı bir Kıta'ya sefer edecekmişçesine kendine güvenmeye başlıyor!..

Gemiler denize açıldıktan sonraki günlerde esrarengiz Rodrigo'nun alicengiz hünerleri yavaş yavaş ortaya çıkar. Haftalar geçtiği halde karanın görünmemesi, (bu arada, 'görülmedik dalgaların cesameti ve dehşeti'), iki defa isyan çıkmasına yol açar. Miralay Abdurrahman Bey, Rodrigo'nun bu isyanlara katılmak şöyle dursun, tam tersine, çok kesin bir dille, karanın yakında görüneceğini söylediğini bildiriyor.

Bu arada, seferin altmışbeşinci gününe gelinmiştir. O gün, nihayet karanın göründüğü konusunda işaret verilmiş, mürettebat 'Ulu Tanrı'ya hamd ü senâlar eder'ken Rodrigo ortaya çıkarak, görünenin kara olmadığını söylemiştir. Elbette Rodrigo'nun iddiası doğru çıkmış ve görünenin kara değil, siyah bir bulut parçası olduğu anlaşılmıştır. Bravo Rodrigo!...

Ama neyleyelim ki, iki ayı aşkın bir süreden beri sefer halinde olan gemilerde (bu arada, Amiral sefinesinde) 'müthiş bir isyan' zuhur eder! Kolomb mürettebatı yatıştırmak isterse de, gemiciler ona 'taşlar ve ağaçlarla' saldırırlar. Kolomb, endişeli ve müteredddid, ne yapacağını kara kara düşünmek üzere kamarasına çekilmişken,

Rodrigo, güneşten 'irtifâ' (yükseklik H.Y.) aldıktan sonra Amiralin yanına gider. Yirmi dakika sonra Kolomb, Miralay Abdurrahman Bey'in ifâdesiyle, 'itminânbahş bir çehreyle' (kendine güvenen bir yüzle H.Y.) mürettebata, 'karanın üç gün sonra görüneceğini' müjdeler...

Haydi bir tahminde bulunun bakalım! Evet, haklısınız, kara Kolomb'un müjdelediği gibi, tastamam üç gün sonra görünmüştür! Ve elbette karayı ilk gören de, Rodrigo'dan başkası değildir...

Gelgelelim Kolomb, karayı ilk görene verilmesi vaad edilmiş olan 10.000 altını Rodrigo'ya vermemiştir. Miralay Abdurrahman Bey'in bu işe fena halde içerlediği anlaşılıyor: 'İsyan müşkülatından kurtardığından ve tarih sayfalarına Yeni Dünya kâşifliğini kazandırdığından dolayı Kristof Kolomp, Rodrigo'ya yalnız hükümdarların mükâfâtını değil, aynı zamanda kendi parasından bile vermek lâzım gelirken, bunlardan çekinmesini bir türlü tarihler halledememişler ve Kolomp hasis bir zat olmadığına göre, neden dolayı bu küçüklüğü irtikâp ettiğine akıl erdirememişlerdir.'

Peki, şimdi soralım: Kristof Kolomb bu mükâfâtı niçin Rodrigo'ya vermedi?

Miralay Abdurrahman Bey, bu sorunun yanıtının Fransız kaptan Charcot'nun 1928 yılında yayınlanan *'Christophe Colombe vu par un Marin'* ('Bir denizci gözüyle Kristof Kolomb') adlı kitabında verildiğini bildiriyor bize. Charcot'ya göre, Kolomb Rodrigo için 'bu zat âdi bir tayfa olmayıp müslüman bahriyesine mensup idi. Gizli din ve nam taşıyordu. Buna benden başka kimse vâkıf değildi. Binaenaleyh, Yeni Dünya Keşfi şerefini resmen bir Müslümna vermek istemediğimden mev'ud (vaadedilmiş H.Y) mükâfâtı kendisine teslim etmedim' demiştir...

Diyelim ki, Rodrigo 'gizli din taşıyan' bir Müslümandı. Kabul de, 'Türk' olduğu nereden belli, peki?

Miralay Abdurrahman Bey, buraya kadar belki de doğru yanları olabileceğini düşündüğümüz açıklamalarına, bu defa akıllara sezâ bir yenisini ekliyor. Bakınız, şöyle:

İspanyol donanmasının ilk defa yanaştığı adaya Kolomb *'San Salvador'* adını vermiştir. Ama adanın yerlileri, 'San Salvador' yeri-

ne '*Guvani Hani*' adını kullanmaktadırlar. Tarihçi J. Harisse(?) ise, bu adın '*Guvan*' ve '*Hani*' anlamına gelen iki sözcükten oluştuğunu öne sürmektedir. Ona göre, Amiral gemisinde Rodrigo'nun bazı arkadaşları da vardır ve bunlardan birinin adı da 'Yuvan'dır (Johann, İannis?). Kara ilk defa göründüğünde, bu arkadaşlarından biri direkte bulunan 'Yuvan'a, Türkçe olarak, *'Yuvan (kara nerede), hani?'* demiş, doğallıkla bu sözlerden bir şey anlamayan İspanyollar da, Ada'ya *'Guvan (Yuvan) hani?'* denildiğini sanarak, bu adı 'San Salvador' yerine kullanmaya başlamışlardır!..

Miralay Abdurrahman Bey, yazısını şöyle bitiriyor:

'Muhakkak olan bir şey varsa, o da Amerika keşfinde Kolomp'a Türk zabitleri, suret-i katiyede rehberlik etmişlerdir Makalemizde ismi çok geçen Rodrigo işte bu cesur adamların başları ve belki de gemi sü-varisidir Fakat, teessüfle itiraf ederiz ki, bugün ne Rodrigo'nun asıl adını ve ne de Amerika'ya düşen Türk gemisinin ismini yazmaktan çok uzak bulunuyoruz.'

Bu makalenin yazıldığı tarih, 1934 yılıdır ve okullarda tahtalara yavaş yavaş, göç yolları haritaları asılmaya, Ankara köylerinde antropometri çalışmaları yapılmaya başlanmış; ilk insan'ın 'Türk' olduğu ispatlanmış; 'elektrik' sözcüğünün 'yaltırık'dan geldiği gözler önüne serilmiştir! Elbette, Amerika da Türkler tarafından keşfedilecek, 'San Salvador'un asıl adının, 'Guvan Hani' olduğu (!) kanıtlanacaktır!..

Burada insanın aklına bir soru geliyor: Sakın, Rodrigo, hazır Amerika'ya ayak basmışken, bir koşu Niagara şelâlelerine kadar gitmiş ve 'ne yaygara!..' diyerek, şelâleye bu adı vermiş olmasın?

Bir Hekim, Bir Arşiv...

Osmanlı'nın 'sofu padişah'ı II. Bayezid'i ('Bayezid-i Velî'), daha sonra I. Selim olarak tahta çıkacak olan oğlu şehzade Selim mi zehirleterek öldürtmüştür?

Eğer öyleyse, bu işi kime yaptırmıştır? Giovanni Sagredo'nun (*'Die Neu-eröffnete Ottomannische Pforte'*, Augsburg, 1694) iddia ettiği gibi, Saray'ın Yahudi hekimlerinden Joseph Hamon'a mı, yoksa İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın (*'Osmanlı Tarihi, Cilt: II*, Ankara, 1964) söylediği gibi, Hekimbaşı Ahî Ahmed Çelebi'ye mi?

Uriel Heyd, *Oriens*'de yayımlanan bir makalesinde (Cilt: 16, 1963) Yavuz Sultan Selim'in isteği üzerine II. Bayezid'i Joseph Hamon'un zehirlediği, Yavuz tahta çıkınca da Joseph Hamon'u öldürttüğü konusunda Giovanni Sagredo'nun öne sürdüğü teze pek itibar etmiyor. *'Tam tersine'*, diyor Uriel Heyd, *'Joseph Hamon Yavuz'un sarayında hekimliğe devam etmiş, hattâ Padişah'ın Mısır Seferi'ne katılmış, bu sefer dönüşünde Şam'da ölmüştür'* Uzunçarşılı ise, görüşünde ısrarlıdır: *'Yavuz Sultan Selim saltanata geçince, babasını Dimetoka'ya gönderirken Ahî Ahmed Çelebi'yi yanına memur etmiş ve karinelere göre bu Ahi Ahmed Çelebi, Bayezid'i zehirlemiştir Vaziyet icabı olarak kısa bir müddet gözden düşen Ahî Çelebi sonradan Sultan Selim'in tevecühünü kazanmıştır'*

Ahî Ahmed Çelebi'yi anladık da, Joseph Hamon'un II. Bayezid'in sarayında ne işi vardır?

Joseph Hamon, 1493 yılında Yahudilerin İspanya'dan (ve Portekiz'den) büyük göçleri sırasında Gırnata'dan İstanbul'a gelmiş ve II. Bayezid'in saray hakimlerinden (*'etibba-ı hassa'*) biri olmuştur. Rivâyet odur ki, II. Bayezid Hamon'dan Müslüman olmasını istemiş, ama o bunu kabul etmemiştir.

Joseph Hamon'un 1517'de öldüğünü biliyoruz. Onun ölümü üzerine oğlu Moses Hamon, saray hekimlerinden biri olmuştur. Biz burada asıl, işte bu Hamon'dan, yâni Moses Hamon'dan söz etmek istiyoruz. Şimdi, 16. Yüzyılda Osmanlı ülkesine seyahat eden gezginler arasından birinin, Hans Dernschwam'ın peşine takılalım ('gezgin ve gölgesi'yiz ya!) ve Moses Hamon'u yakından tanıyalım.

Dernschwam, dilimize *'İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü'* (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987) başlıklı seyahatnamesinde Moses Hamon'dan şöyle söz eder:

'Padişahın tek hekimi de bir Yahudidir. Devamlı olarak sarayda kalan bu hekimden padişah çok faydalanmıştır Padişah hekimine Yahudi mahallesinde 3-4 katlı kârgir bir ev yaptırmış. Biz İstanbul'da bulunduğumuz sıralarda bu hekim öldü. Meğer oğlu da hekim imiş. Şimdi o babası yerine hekim başı oldu. Onun da vereceği müshil ilacı, zaten başka birşey bilmezler. Bunlar Yunan ve Latin tıbbından birşey anlamazlar Halbuki, padişah şimdi özellikle ayaklarındaki şiddetli ağrılar için birinci sınıf doktorlara muhtaçtır Bu hekimlerin verecekleri, tiryak satıcısı attarın verebileceği uydurma ilaçlardır. İşte 15-20 yıl önce domuz çobanı iken, sonradan paşa olanların bulacağı hekimler bu kadar olur.'

Dernschwan'ın sözünü ettiği *'domuz çobanı'*, Kanuni'nin damadı Rüstem Paşa'dır. Dernschwam, kitabının bir başka yerinde (s. 65) devşirmeleri kötülerken, bunların *'menfaatleri uğruna anasını unutup inkar ettikleri'*ni öne sürer ve örnek verir: *'Tıpkı Bosna'lı bir domuz çobanı iken padişaha damat olan Rüstem Paşa gibi...'*

Uriel Heyd, Moses Hamon'un bir Yahudi düşmanı olan İbrahim Paşa hizbine karşı, başını Hurrem Sultan'ın çektiği Mihrimah ve Rüstem Paşa hizbine bağlandığını belirtiyor. Anlaşılan o ki, Hamon'un velinimeti, *'kehle-i ikbâl'* Boşnak Rüstem Paşa'dır...

Aslında Dernshcwam, Moses Hamon'un padişahın 'tek hekimi' olduğunu söylerken elbette yanılıyor. Çünkü, Hamon'un da aralarında bulunduğu saray hekimlerinin sayısı bir hayli kabarıktır. Üstelik sadece Moses değil, neredeyse bütün akraba ve taallukatı da 'etibba-ı hassa'ya kayırılmış görünüyor. Uriel Heyd Başbakanlık Arşivi'ndeki Maliye defterleri'nden birinde (no: 7118), 1548-1549 yıl-

ları arasında Kanuni Sultan Süleyman'ın sarayında 17'si Müslüman ve 13-14'ü Yahudi hekim bulunduğunu tesbit etmiştir. Defterde ayrıca Moses Hamon'un akrabası olan Yahudi hekimlerin kimler olduğu ve kendilerine kaç akça yevmiye ödendiği de yazılıdır.

Moses Hamon'un Kanunî'nin sarayındaki itibarını, aldığı ücretten de çıkarmak mümkün. Sarayın hekimbaşısı Seyyid Ali Kaysunizade 80 akçe yevmiye (gündelik) alırken, Moses Hamon 75 akçe almaktadır. Neredeyse hekimbaşı kadar!..

Bununla birlikte, Dernschwam'ın bir konuda haklı olması ihtimâli var: Moses Hamon'un işinin ehli bir hekim olmadığı... Padişahın özellikle 'ayaklarındaki şiddetli ağrıları' iyileştirmede başarı gösteremediği biliniyor. Kanunî, ayağındaki nikris'ten (gut hastalığı) muzdariptir. Moses Hamon'un tedavi yöntemleri işe yaramayıp padişahın hastalığı ağırlaşınca, Bâb üs-sa'ade ağası (Harem ağası) Ca'fer Ağa, 'İslamın ve Müslümanların düşmanı' olan bir hekime güvenmemesi konusunda padişahı uyarmış ve Hamon'un yerine Kaysunizade Şeyh Mahmud'u müdavi hekim olarak görevlendirmesini tavsiye etmiştir. Kaysunizade'ler ünlü bir Mısır'lı hekim ailesidir ve daha önce de belirttiğimiz gibi, bu aileden biri, Seyyid Ali Kaysuni de hekimbaşılık yapmıştır.

Padişah Cafer Ağa'nın öğüdünü tutar ve Kaysunizade Şeyh Mahmud'u tedavi için görevlendirir. Kaysunizade daha önce de, tehlikeli bir hastalık geçiren Şehzade Bayezid'i iyileştirmiştir. Kanuni Kaysunizade'ye Hamon'la birlikte çalışmasını önerir. Anlaşılan, Kanuni Hamon'u, deyiş yerindeyse, harcamak istememektedir! Kaysunizade bu öneriyi reddeder. Gerekçesi şudur: Moses Hamon, padişahın sağlığını kasden tehlikeye sokarak Kaysunizade'yi müşkül durumda bırakabilir! Saraydaki Müslüman ve yahudi hekimler arsındaki güvensizliği gösteren bir örnek!..

Bütün bunları Uriel Heyd, Nevîzade Atayî'nin *Hada'ik el-Hakaik*'inden aktarıyor. Ataî, Kaysunizade'nin, padişahın huzurunda Moses Hamon'la sultanın hastalığını tartışmak istediğini; bunun üzerine Hekimbaşı Mehmed Çelebi ve öteki 'etibba-i hassa'nın hazır bulunduğu bir toplantı (konsültasyon?) yapıldığını bildiriyor bize. Anlaşıldığı kadarıyla, Cafer Ağa'nın da katıldığı ikinci bir top-

lantı yapılmış ve Ataî'nin *Hada'ik*'ine göre, Kaysunizade, Moses Hamon'un padişaha yanlış tedavi uyguladığını ispat etmiştir. Dolayısıyle, Dernschwam'ın bu konuda haklı olduğu anlaşılıyor...

Bilinen o ki, Kanuni, Kaysunizade'nin tedavi yöntemleri ile sağlığına kavuşunca, Moses Hamon gözden düşmüş, bu yüzden de büyük bir üzüntüye kapılmıştır. Ataî, Hamon'un bu üzüntüye dayamamayıp kısa bir süre sonra öldüğünü bildiriyor.

Uriel Heyd, *Oriens*'teki makalesinde Moses Hamon'un hekimlikte gösteremediği beceriyi, özellikle Osmanlı topraklarındaki Yahudi cemaatinin haklarını koruma ve kollamada gösterdiğini yazmaktadır. Dahası, Moses Hamon dehşetli bir kitap kurdu, müthiş bir elyazması kitap koleksiyoncusudur!

Bu elyazmaları arasında fevkalâde değerli bir tanesi vardır ki, bu, Avusturya İmparatoru Ferdinand'ın elçisi sıfatıyla Osmanlı başkentinde bulunan Ogier Ghiselin de Busbecq'in *'Türk Mektupları*'nda üzerinde durduğu bir Dioskurides elyazmasıdır.

Busbecq *'Türk Mektupları*'nda (bu mektuplar, Busbecq'in arkadaşı Nicholas Michault'ya yazdığı, Türkiye'ye ilişkin gözlemlerinden oluşmaktadır), Türkiye'den, İmparatorluk kütüphanesi için 240 ciltlik bir yazma kolleksiyonunu deniz yolu ile Venedik'e yolladığını (kendi deyimiyle *'gemiler dolusu değilse de, arabalar dolusu elyazması'*) bildirdiği son mektubunda şöyle demektedir: *'Çoğu alelade eserleridir. Fakat bazıları pek kıymetlidirler. Bunları şuradan buradan bin zahmetle topladım. Bu yoldaki eserlerin artık sonuncularıdır. İstanbul'da koca bir hazine bıraktım. Bu, Dioscurides'in bir eseridir Gayet eskidir Majiskül haflerle yazılmıştır.(.) Kitap Hamon isminde bir Yahudinin oğluna aittir Hayatında Süleyman'ın doktoru idi. Kitabı satın alacaktım. Fakat fiyatı beni korkuttu. Yüz duka altınından bahsedildi. Buna benim kesemden ziyade İmparatorun kesesi dayanabilir '*

'Türk Mektupları'nı (Remzi Kitapevi, 1939) Türkçeye çeviren Hüseyin Cahit Yalçın, Dioscurides'in bu elyazmasının İmparator tarafından satın alındığını da bir dipnot olarak belirtiyor.

Gemiler dolusu değilse de arabalar dolusu elyazması ve Dioscurides! Bunlar, İstanbul'dan Viyana'ya götürülen koca bir arşiv...

Ve galiba, Osmanlı tarihinde ilk tarihi eser kaçırma olayı budur!

Ve Günler

Uçurtma Günleri

Her oyunun bir mevsimi vardı (var mıydı gerçekten?) bir zamanlar; Orhangazi'deki Kaymakam Evi'nin yanıbaşında yükselen yamaçta, şu 1941 yılında, karların sessizlik anlamına geldiği kış aylarında, kızak kaymayla mı başlardı bu oyunlar? Sonra, ilkyaz başlarında, bir kuruşa, kenarı tırtıllı gümüş bir kuruşa, bakkaldan aldığımız boyalı toprak bilyalarla (daha cam cicozlar çıkmamıştı o yıllarda) bilya oynamaya gelirdi sıra. Yolun kenarındaki toprağın üzerine sopayla bir üçgen çizilir, herkes bilyasını (Orhangazi'de '*mile*' deniliyordu) üçgenin içine koyardı. Bilyaları kim çıkartabilirse, o kazanırdı...

Ve sonra yaz başlarında, mayıs ortaları, yaz tatili sevinci uçurtma şenliğinde dile gelirdi. Evet, öyleydi o zamanlar; uçurtma mevsimi mayıs rüzgarlarıyla başlardı. Serin, müphem, ürpertici ama kıpır kıpır yerinde durmaz sevinçlere koşulu rüzgarla...

Uçurtma, bana çocukluğumun o uçarı, o dur durak bilmez yaz günlerini getirir, -dâimâ! Ne zaman bir uçurtmanın allı yeşilli, küpeli, bir rüzgarlı mavilikte salındığını görsem, o yaz günlerine dönerim. Belki de bize, uzun yaz tatillerinin bir ilk habercisi gibi gelirdi uçurtmalar! (*'Dört nala haberci ilkyazdan!'*) Bize, özgürlüğümüzün öyle alabildiğine sınırsız olmadığını duyumsatırlardı? Tatil, özgürlük demekti, evet, öyleydi kuşkusuz, ama başıboş, serazat, her aklımıza eseni yapabileceğimiz bir özgürlük değil! Özgürdük yaz aylarında, okul bitmişti; uçurtmalar ne kadar özgürseler, biz de o kadar özgürdük. Öyle alıp başımızı gitmek yoktu elbet; çünkü tıpkı uçurtmalar gibi iplerimiz, anne babalarımızın ellerindeydi. Orhangazi'de Kaymakam Evi'nin yanıbaşındaki yamacın üzerinde, şu 1941 yılında, rüzgar mavisi damların üzerinde salınan uçurtmamdım ben! Özgür-

lük, damlar üzerinde Verlaine'in gökyüzü gibi, orada olmaktı. Ayakları yerden kesilmiş olmaktı; sanki Külebi'nin deyişiyle, *'bir küçük serçe kuşu kadar hür!'* Ama öyle değildi elbet; uçurtmanın ipi gibi rüzgara göre gevşetiliyor veya geriliyordu ya, işte o kadardı özgürlüğümüz. Sonunda, akşam oluyor, uçurtmalar gibi toplanıyor, evlere dönüyorduk... Öyledir: uçurtma çocukluğu imler. Ne bütünüyle özgürdür çocuklar, ne de bütünüyle değil! Tıpkı, evet, tıpkı uçurtmalar gibi...

Bakın uçurtma nasıl yapılır, asıl onu yazmak istiyordum. Savaş yıllarına rastlar bizim uçurtmalı çocukluğumuz. Uçurtma yapmak için gerekli çıtaları, ince, renkli uçurtma kağıtlarını, yapıştırıcıları bulmak kolay değildi öyle... Kasabanın marangozundan atık tahtaları topluyor, çerçilerden (ve babalarımızdan gizli, biriktirdiğimiz harçlıklarla) satın aldığımız keskin, parlak çakılarımızla ve sabırla elbet, bu tahtaları yontup inceltiyor; uçurtmanın iskeleti için gerekli çıtaları böyle elde ediyorduk. Bayram günleri okulda, sınıfları süslediğimiz kedi merdivenlerinin yapıldığı krepon kağıtlarından, yaz uçurtmaları için sakladıklarımızı çıkarıyor, onları çaprazlama çaktığımız çıtalara uygun gelecek biçimde kesip yapıştırmaya hazırlanıyorduk.

Asıl sorun yapıştırmadaydı. Çünkü kola veya zamk bulmak öyle kolay değildi. Belleğim beni yanıltmıyorsa, yapıştırma işini un kepeğinden *'çiriş'* hazırlayarak çözümlüyorduk. İnsanların birer 'yaptakçı', birer *'bricoleur'* oldukları, olmaya zorlandıkları hoyrat yıllardı o yıllar! Bulunmayanların (o kadar çoktular ki!) yerini tutacak birşeyler icât ediliyordu sürekli olarak. Evde, şekerin yokluğunu, çayı kuru üzümle içerek gidermeye çalışan anne-babalarımıza karşılık, biz çocuklar savaşın kıtlığına, zamk yerine 'çiriş'i kullanarak karşı koyuyorduk.

Sonra sıra, uçurtmamızın kuyruğunu yapmaya geliyordu. Uçurtma kağıdından artakalan renkli kağıtları, bu kez gazete kağıdından kestiğimiz kırpıntılarla çoğaltarak, kuyruğu oluşturan sicime bağlıyorduk. Uçurtma döğüşü de yapıyorduk arasıra. Bunun için de kuyruğun kağıtları arasına, babalarımızın traş kutularından aşırdığımız ve okulda kalemtraş yerine kurşunkalem açmakta kullandığımız Zaza veya Poker Play jiletleri yerleştiriyorduk.

Ve elbette küpeler!.. Küpesiz bir uçurtma düşünülebilir miydi? Çok bilinen bir yavan benzetmeyle söylersek, gökyüzünde bir gelin gibi süzülüveriyor olmasını, biraz da, yatay çıtanın iki ucuna iliştirdiğimiz kağıttan küpelere borçlu değil miydi uçurtmalarımız?

Uçurtma hazır oluyor ve biri sicimi sıkı sıkı tutarken, eline uçurtmayı alan öteki, koşarak havalandırmaya çalışıyordu. Uçurtma uçurulan alanda damların, ağaçların veya telgraf direklerinin olmaması gerekiyordu, ki havalanma sırasında takılıp kalmasın veya yırtılmasın...

Kim ne derse desin uçurtma uçurmakta, hangi yaşta olursa olsun, insanın çocukluğuna dönmesine izin verilen, çocukluğa dönüşü, deyiş yerindeyse, meşru gösteren bir yan vardır. Öteki çocukluk oyunlarımızı anımsayalım. Hangisinde çocukluğa, biraz gülünç, ama dahası, biraz patetik olmayı göze almadan dönebiliriz ki? Şimdi bilya veya, ne bileyim, meselâ birdirbir oynamaya kalksak kimbilir nasıl gülünç oluruz?

Ama uçurtma uçurmak öyle değildir. Hiç değildir! Denedim, biliyorum. Bundan aşağı yukarı onyedi, onsekiz yıl kadar önce oğullarım Ali Hikmet ve Ömer Emre daha küçüklerken, bir haziran pazarında kalkıp Beykoz Çayırı'na gitmiş, orada uçurtmalarımızı uçurmuştuk. Uçurtma uçurmada çocuklarla büyükler arasında bir ayrım olmadığını anlamıştım o zaman *'Yeniden çocuk olunsa olmam gene de'* diyor Nermi Uygur, o *'Çelik Çomak'* adlı güzelim denemesinde, *'çünkü'*, diyor, *'oyuncakları değişti' 'Herşeyi hazır alıyorsun dükkandan. Cicili bicili kağıtlar, renk renk tenekeler, tornadan geçmiş demirler, bin bir özenle fabrikada doğranmış tahtalar. Oyuncak trenler mühendis işi, elektrikle yürüyor küçücük tramvaylar'* Oysa *'öyle miydi eskiden'* diye soruyor Nermi Uygur, *'dereboyunda kendiniz yoğururdunuz bilyaları kilden; topacı kendimiz yontar, çivisini kendimiz çakardık.'* Sürdürüyor sözlerini: *'Uçurtma çıtalarını kendimiz düzeltir, yapıştırıcı un bulamacını kendimiz koyulaştırır, ak-kızıl kuyruğu kendi elimizle keserdik'*

Şimdi yaşı altmışa varmış veya aşayazmış olanların uçurtmalarıdır; - kendi el emekleriyle ürettikleridir bunlar... Uçurtmayı yapmanın hazzı, onu uçurtmanın hazzıyla çoğalır, bütünleşir. Uçurtmada

hem çocukluk vardır bu nedenle, hem de erişkinlik! Hem bir çocuk kadar bağımlı hem de bir erişkin kadar özgür!

Herkes çocukluğunda uçurma uçurmuş mudur? Sanmam. Nurullah Ataç *'ben hiç uçurtma uçurmadım'* diye yazmıştı. Oktay Akbal da öyle... Akbal, *'uçsun uçurtmalar'* başlıklı o güzelim denemesinde Ataç'ın bu sözlerini alıntıladıktan sonra şöyle yazmıştı: *'Sanki ben çocukluğumda çok mu uçurtma uçurdum! Bir düşündüm de şöyle allı, pembeli, mavili kağıtlarla dokunmuş bir uçurtmam olduğunu hiç anımsayamadım. Olsa olsa pencereden şeytan uçurtmaları havalandırmışımdır.(...)'*

'Çocukluğum Şehzadebaşı'nda geçti' diye sürdürüyor yazısını Akbal, *'Bahçemizde birçok ağaç vardı. Ahşap evler birbirine bitişikti. Öyle, kocaman uçurtmaları havalandıracak yer yoktu. Çok yakınımızda Şehzadebaşı Camiinin avlusu vardı, ama orası semt çocuklarıyla tıklım tıklımdı. Gösterişli bir uçurtma kıskançlık uyandırır, bir anda paramparça edilirdi. Uzaklara gitmeli, Çamlıca Tepesine çıkmalı, orada uçurtmalıydı o güzel uçurtmaları... İpi bırakırsın iyice, gider gökyüzünün rüzgarlı akıntılarıyla çarpışa çarpışa dalgalanır.'*

Akbal şöyle bitiriyor o benzersiz denemesini:

'Geçen gün bir uçurtma gördüm. Tam Ören'den Ayvalık'a giderken... Nazlı nazlı dalgalanıyordu allı yeşilli renkleriyle. Tuhaftır, anılar böyle anları bekler! Bilinçaltımda nice renkli uçurtma bir anda havalandı. Sanki elimde bir tomar sicim vardı, bıraktım hepsini. Sonra sicimin ucunu da... Gitsin bu düşsel uçurtmalar uzaklara, çok uzaklara. Çocukluğumun yaşayamadığım o güzel anlarına doğru...'

Feride Çiçekoğlu *'Uçurtmayı vurmasınlar!"* demişti, evet vurmasınlar, uçurtmayı vurmak, çocukluğu vurmaktır çünkü...

Lokum Günleri

Çocukluğumun İkinci Dünya Savaşı'nın yoksunluk ve sessizliklerle geçen taşra günlerinde, ev içlerinin durgun yaşamına küçük değişiklikler getirip tekdüzeliği bozan, arasıra uzaktan, İstanbul'dan gelen akrabalardı. En başta da Abdurrahman dayım- annemin küçük kardeşi;- ve elbette elindeki şekerleme kutusu!

Babam Orhangazi'de (Bursa'nın ilçesi) kaymakamdı o yıllarda- 1940'ların başı! İlkokula henüz başladığım savaş yılları! Şeker bulunmadığı için çayın kuru üzümle içildiği, tatlı yerine tahin pekmez yenildiği yıllar! Babamın pek çelimsiz olduğumdan dolayı, 'neşvünemâ' bulayım diye bir yerlerden, belki de karaborsadan bulduruduğu 'Malt Hulâsası'nı (adı, galiba '*Ostomalt*'tı!), ekmeğin üzerine sürüp reçel niyetine yediğim yıllar!

Şeker, çocukluğun simgesidir. Çocuklarla şekerlemeler arasında nedense bir dostluk, birebir bir ilişki vardır. Çocuklar çikolata severler, badem ezmesine bayılırlar, kurabiyeleri görünce ağızlarının suyu akar. Benim çocukluğumda, macun çok revâçtaydı. Sarılı, kırmızılı, yeşilli macunlar ince, küçük tahta sopalara sarılarak satılırdı. Macuncular, ketenhelvacılar, bezeciler hep okul kapılarında beklerlerdi. Anneler çocuklarına kurabiyeler yaparlardı ikindi kahvaltıları için- bademli kurabiyeler! (Anneminkileri hep saç örgüsü biçimli kurabiyelerdi, diye anımsıyorum.)

Çocukluğumun o cansıkıcı tekdüzeliği, dedim ya, Abdurrahman dayımın İstanbul'dan Orhangazi'ye gelirken getirdiği Hacıbekir kutularıyla, o şekerleme hazzıyla kırılırdı. Elbette savaş sonrasında... Üzeri yeşil elyazısı harfleriyle basılmış '*Ali Muhiddin Hacıbekir*' yazılı kağıtlarla ambalajlanıp yaldızlı ve kırmızı iplikle bağlanmış, kiloluk ya da yarım kiloluk kutular... Kutu, çok sonra, bir törensellikle

açılır; önce badem şekerleri, akideler, yaldızlı kağıda sarılı çikolatalar, sade ya da çikolatalı badem ezmeleri görünürdü. Hepsi bu kadar değil elbet! Hacıbekir kutularının bu görünür tabakasının altında 'gizli bir hazine' bulunurdu: Lokumlar! Şekerlerin, çikolataların, badem ezmelerinin altında bir ince kağıt vardır; kağıdı kaldırınca fıstıklı, fındıklı, güllü veya sade lokumlar görünürdü.

Törensellik, kutunun 'muhteviyatının' gövdeye indirilmesinde de bir sıradüzenini gerektiriyordu. Öncelik, badem şekerlerindeydi; onu çikolatalar ve badem ezmeleri izliyor, en sonunda da sıra, lokumlara, o güzelim lokumlara geliyordu...

Ali Muhiddin Hacıbekir, Türkiye'de şekerciliğin adıdır. Onyıllar boyunca bu ad ile şekercilik, Türkiye'de neredeyse eş anlamlı sayılmıştır. 'Hacıbekir' bir statüyü de gösterir aynı zamanda. Bir tanıdığımız anlatmıştı: Anadolu'da konuk gittikleri bir eve, İstanbul'un çok ünlü pastanelerinden birinden özenle yaptırdıkları bir kutu çikolata götürmüşler. Ev sahibesi teşekkür ederek kutuyu alırken, yarı şaka yarı ciddi (ama galiba, daha çok, ciddi!) şöyle demiş: 'İnsan şekeri Hacıbekir'den getirirdi, yahu!'

Hacıbekir, bizim çocukluğumuzun bir söylencesiydi. Bekir Efendi'nin Kastamonu'nun Araç ilçesinden İstanbul'a gelerek 1777 yılında, Bahçekapı'da ilk şekerci dükkanını açışından bu yana, neredeyse 220 yıl geçmiş! Türkiye gibi, kurumların devamlılığının (Yahya Kemal'in deyişiyle, *'imtidâd'*ın), kısaca, gelenekselleşmenin sürekli kesintiye uğradığı, aksadığı, en eski kurumların geçmişinin bile, şunun şurasında yüz yılı bile bulmadığı hesaba katılırsa, Hacıbekir 'Müessesesi'nin geleneksel kültürümüzdeki ağırlığını niçin bir çekitaşı gibi hissettirdiği daha kolay anlaşılır.

Hacı Bekir Efendi'nin hangi tarihte öldüğü kesin bilinmiyor. Bilinen, Abdülaziz'in cülûsundan birkaç yıl önce, 1858-1861 tarihleri arasında, 90 yaş civarında öldüğüdür. 19. yüzyılın ilk yarısında Hacıbekir şekerlemelerinin ünü İstanbul'u tutmuştur. Topkapı Sarayı'nın 'Has Mutfağı'nda (ki, Abdülmecid'din sonra *'Zât-ı Şâhâne Mutfağı'* ya da, *'Divân-ı Hümâyûn Mutfağı'* adını almıştır) enfes akide ve lokumlar yapılmasına rağmen, II. Mahmud'un Hacı Bekir'in

şekerlemelerini tercih ettiği biliniyor. Hacıbekir üzerine ciddi bir çalışma yapmış olan Nail Tan, *'Hacı Bekir'den önce (de) İstanbul'da akide ve lokum yapılıyordu'* diyor ve ekliyor: *'Ancak, Hacı Bekir akide ve lokumda en üstün kaliteyi ve lezzeti elde etmiştir. tarçınlı, güllü, portakallı, limonlu, sakızlı akideler Hacı Bekir'in buluşudur. Hacı Bekir'in akide ve lokumlarının ünü Saray'a ulaşınca, Saray'ın bütün şekerlemeleri Hacı Bekir'den alınmaya başlanır.'*

Doğrusu ya, çocukken, Abdurrahman dayımın getirdiği Hacıbekir kutusundaki 'gizli hazine'yi, o fıstıklı, fındıklı, vanilyalı, hindistan cevizli, bademli, sade, güllü, kaymaklı lokumları isterdim en çok. Ama lokumlar, yumuşak oldukları için babaanneme ayrılırdı; bana ise sadece fıstıklı, fındıklı olanları kalırdı! Olsun, gene de çocukluğumun lezzetiydiler onlar...

Süheyla Ünver hoca, Nail Tan'a yazdığı bir mektupta, *'Hacıbekir ürünlerinin üstün lezzet ve kalitesinin sırlarını, Hacıbekir Müessesesinde çalışanların Bektaşi sırrı gibi sakladıklarını'* belirtmiştir. Lokum üretiminde ana madde olarak şeker, mısır nişastası ve su kullanıldığı biliniyor. Gelgelelim, bu maddelerin uygun oranda karıştırılmasıyla meydana gelen eriyiğin hangi sıcaklık ve sürede pişirilmesi gerektiği bir *'sır'*dır gerçekten. Belki de bu yüzden *19. yüzyılın sonunda Türkiye'de Sanatlar ve Zenaatlar*'ı inceleyen Pretextat Lecomte, *'lokum, o sıcak renkleri ve saydam görünüşüyle imali çok zormuş ve içine pek çok şey katılmış gibi gelir insana'* diyor ve dikkat edilsin, şöyle sürdürüyor sözlerini: *'Yanlış. Elemanları çok sadedir ve sadece iki maddeden, şeker ve nişastadan imal edilir. Ancak ustalık isteyen bir iştir. Bu çok önemlidir ve kolay da olmadığı şundan belli ki, Avrupa'da asla lokum imal edilmemiştir '*

Ah, 'mendilimin içine lokum doldurduğum' günler...

'Vatan' Günleri

'*Vatan*' Gazetesi'nde Kâzım (Özdilci) Hoca'nın rahle-i tedrisine bir düzeltmen (o yıllarda '*musahhih*' deniyordu) yamağı olarak oturduğumda, yıl 1957, aylardan Şubat'tı. Yirmi yaşındaydım. 'Vatan' gazetesi benim ilk işyerimdi; Ahmed Emin Yalman, ilk patronum! İlk maaşımsa, 25 lira...

O yıllarda gazetelerin baskı makinaları gece saat 22.00 sularında döndüğünden, düzelti servisi de, aşağı yukarı o saatlerde işbaşı yapıyor ve aralıksız gece yarısına, hatta çoğu kez 02.00'lere kadar çalışıyordu. Kâzım hoca, daha çok eski harflerle yazılmış metinlerin provalarını düzeltiyordu (başta Ahmed Emin Yalman olmak üzere, 'Vatan' yazarları arasında, Enis Tahsin Til gibi, A. Refik Noyan gibi, yazılarını eski harflerle yazanlar vardı).

Düzelti servisinden kısa bir süre sonra kurtulup İstihbarat (haber) kadrosuna geçmeyi başardım. Bunda, 1957 Mayıs'ında, bir pazar günü yapılan İstanbul Umum Bekçiler Derneği yıllık Kongresi'ne ilişkin haberimin büyük rolü olmuştur. Pazar günleri genellikle, muhabirlerin çoğu izin yapmaktaydı. Oktay Akbal, ki, o yıllarda '*Vatan*'da gece sekreteriydi, benim muhabir olmak konusundaki isteğimi Yazı İşleri'ne iletmiş, onlar da 'bir pazar günü çalışsın, deneyelim!' demişler galiba. İşte o pazar, rahmetli Mesut Özdemir'in görevlendirmesiyle İstanbul Umum Bekçiler Derneği Kongresi'ni izledim. O sırada iktidardaki Demokrat Parti ile muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi arasında kıran kırana sürmekte olan mücadele bir nebze yumuşamaya yüz tutmuştu ve gazeteler ağız birliği etmişçesine, iktidarla muhalefet arasında bir '*Bahar Havası*'ndan söz ediyorlardı. Umum Bekçiler Derneği Kongresi'ni, hayli abartarak ve iktidar/muhalefet ilişkisi bağlamında (çünkü Bekçiler de, Dernek Yö-

netimi konusunda ikiye ayrılmışlardı!) alaycı, ironik bir biçimle yazdım. Yazı ertesi günü birinci sayfadan (ve imzamla!..) çift sütun üzerine *'Bahar Havalı Bekçi Kongresi'* başlığıyla yayımlanınca talihim döndü. Yazıyı gazetenin genel yayın müdürü olan Özcan Ergüder de, İstihbarat Şefi (rahmetli) Kemal Aydar da çok beğenmişler. Böylece, 1957 Mayısında, resmen, *'Vatan'* gazetesinin istihbarat kadrosundaydım...

*'Vatan'*da muhabir ve sekreter olarak çalıştığım beş yıl boyunca (1957-1962) Ahmed Emin Bey'le iki kez görüşmüşümdür. İlkinin ne vesileyle olduğunu anımsayamıyorum; ikincisi, İsmet İnönü'nün başına taş atıldığı o belâlı Uşak gezisinden sonra... Bu muhataralı geziyi *'Vatan'* adına ben izlemiştim. Dönüşte Emin Bey (biz gazetede kendisinden 'Emin Bey' diye söz ederdik) bilgi almak istemiş. Sorduğu soruları yanıtladım, teşekkür etti; -o kadar!

Emin Bey'in gazetenin yazı işlerine müdahalede bulunduğuna da hiç tanık olmadım. Genel yayın yönetmenine ve yazı işlerine geniş yetkiler tanınmıştı. O kadar ki, arasıra, onun başyazısında öne sürdüğü görüşlerle gazetenin manşetinin ters düştüğü bile olurdu. Gerçek anlamda bir özgürlükçüydü Emin Bey; kendi deyimiyle, *'bir hürriyet ve ıslahat sevdalısı'*

Neler anımsıyorum Ahmed Emin Bey'le ilgili! Şunları: Muhabir arkadaşlar Emin Bey'in, bir tik'i olduğunu, bıyıklarını kaşıdığını söylerlerdi; bir de 'gazete' sözcüğünü *'gayısta'* diye telaffuz ettiğini. Gazetenin emekdarı Atiye hanım (Atiye Türsen) de öyle telaffuz eder, *'Emin Bey'in gayıstaları sizde mi?'* diye sorardı ara sıra...

Ahmed Emin Bey'den bende kalan en temelli izlenim, onun hangi koşulda olursa olsun yazı yazma işini savsaklamayan bir gazeteci olduğudur. Benim tanıdığım yıllarda Emin Bey 70 yaşındaydı ve şoförü Muhittin'e sorarsanız, meselâ Havaalanı'na gitmek için otomobile bindiğinde (dâimâ sürücünün yanında otururdu) Yeşilköy'e varıncaya kadar yazı yazar, yolda yazıyı bitirir, Muhittin'le gönderirmiş. Başyazılarını hiç aksatmamıştır böylece...

Bir başka nokta, Ahmed Emin Bey'in yetmişli yaşlarını sürerken bile, gazeteciliğin 'habercilik' olduğunu unutmamış olmasıdır. Ger-

çi o, Hüseyin Cahid'lerin, Falih Rıfkı'ların, Yunus Nadi'lerin başyazarlar kuşağındandır, ama çok genç bir muhabir gibi, haber peşinde koştuğuna, 'atlatma' haberler çıkarmaya çalıştığına, röportajlar yaptığına çok sık tanık olmuşumdur. Şimdi Pera Yayıncılık'ın çıkardığı (ve Hasan Pulur'un deyişiyle, 'tuğla gibi') iki ciltten oluşan anılarını okurken, büyük badirelerden geçmiş, dağdağalı bir hayatın, gerçek bir gazeteci kimliğiyle yazılmış tarihini yaşadım. *'Yakın Tarihte Gördüklerim ve geçirdiklerim'* (cilt: 1, 1888-1922; cilt: 2, 1922-1971), onu yayına hazırlayan sevgili dostum Erol Şadi Erdinç'in de belirttiği gibi, *'Osmanlı İmparatorluğunun son dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin -kuruluş dâhil- yetmiş yıla yaklaşan zamanı içindeki önemli olayları ve bu olaylarda etkinliği olan kişileri kapsar.' 'Bir gazeteci, bir başyazar olarak yaşadıkları ve gördüklerini bize yorumları ile yansıtır'* Ahmed Emin Yalman. Ve Yalman'ın meslek hayatı *'bir bakıma, Türk aydınının son yüzyılda çağdaş uygarlık düzeyine; özgürlükçü, demokratik, parlamenter ve çoğulcu bir yönetim sistemine ulaşabilmek için sürdürdüğü mücadelenin bir hikayesidir.'* (Prof. Dr. Vakur Versan'ın sunuş yazısından).

Yalman'ın anılarını yayımladığı için de Pera Yayıncılık'ı ve dostum Alaeddin Eser'i kutluyorum. Onun da, Erol Şadi dostumun da himmeti var olsun...

Pastane Günleri

Bizim gençliğimizin pastanesi Baylan'dı. Salâh Birsel'in *'Ah Beyoğlu, Vah Beyoğlu'*sundaki 'Baylan' bölümünde yazdığı gibi 'Baylan'a yeniyetme edebiyatçıların doluşması, 1954 yılında başlar' O yılın yazında liseyi bitirmiştim ve 'yeniyetme bir edebiyatçı' olarak Baylan'a dadananlardan biriydim. Sadece Baylan mı? Hayır! Markiz'e de giderdik elbet, Lebon'a da! Demir Özlü'nün, sonradan ilk öykü kitabı *'Bunaltı'*ya aldığı *'Sokak'* adlı öyküsünde yazdığı gibi, 'çekingen' ve 'kaçamaklı' gidiyorduk Lebon'a. Belki de, gene o öyküdeki gibi, Lebon'un camlarına elimizi sürüyorduk. Limonatalar içiyor ve kısa kesilmiş saçları olan, solgun yüzlü, pardösülü ve düz papuçlu ince kızları düşünüyorduk. Ama hiç kuşkusuz 'çekinmeden', rahatlıkla gidebildiğimiz pastane, elbette Baylan'dı...

İlk gençliklerini 1950'li yılların sonuna doğru kapatmakta olan bizler için, Tünel ile Taksim arasındaki pastanelerde oturmak, o hep gidebilme düşleri kurduğumuz Paris ya da Viyana'daki zarif kaldırımüstü kahvelerinden birinde oturmak gibi duyumsanıyordu. 'Baylan', biz gençlerin pastanesiydi. Baylan, sadece adlarını büyülü birer sözcük gibi bellediğimiz Café Select'ti biraz; -Deux Magots'du! 'Baylan'da, Leonidas'ın bize sunduğu milföyleri (Yılmaz Gruda'nın o davudî sesiyle, 'Vasil, bastır bir milföy' buyruğu hâlâ kulaklarımdadır) yedikten, sütlü kahvelerimizi içtikten sonra, sinemalara gidiyorduk. (Ayraç içinde belirteyim: Bütün hayatım boyunca, bir yıl içerisinde en çok film seyrettiğim dönem, 1955-1956 sezonudur) O'Henry'nin öykülerinden uyarlanan *'Son Yaprak'*ı, *'Hoffman'ın Masalları'*nı ve o dayanılmaz güzellikteki Moira Shearer'i seyrediyorduk.

Ama belki Markiz'e daha çok, Elhamra Sineması çıkışlarında ya da sinema öncesinde uğruyor olmalıydık. Alan Ladd'ın Veronica

Lake ile birlikte oynadığı *'The Blue Dahlia'*yı ya da Orson Welles'in esrarengiz 'Monsieur Arkadin'ini (O filmden Akim Tamiroff'u, Katina Paxinou'yu nasıl unutabilirim?) seyrettikten sonra, Galatasaray yönünde değil de, Tünel'e yürüyor, 'Markiz'in o ünlü *fruit glacée*'lerinden alıyordum. Çelik Gülersoy'un 'o herbiri süslü bir kağıdın içine oturtulmuş o soylu yeşil incirlerin ve turuncu portakal kabuklarının görüntüleri, birer natürmort resmi gibiydi' diye betimlediği meyve şekerlerinden...

Kapısında 'Patisserie-Confisserie' yazıyordu 'Markiz'in. Fruit glacée'leri alırken, 'çekingen' ve 'kaçamaklı', çevreyi kolaçan ediyordum. Bizim için, yaşlı edebiyatçıların pastanesiydi Markiz ve genç Haldun Taner'i, bir keresinde, orada görmek yadırgatmıştı beni. Abdülhak Şinasi Hisar'ı da ilk orada, Markiz'de görmüştüm. Hani şu, Markiz'in garsonundan bir bardak su istediğinde İzzet Melih Bey'in (Şirin Devrim'le Nejad Devrim'in babaları) 'lütfen o suyu yıkayıp da getirin...' dediği titiz, aşırı evhamlı Abdülhak Şinasi Hisar... Yahya Kemal'i ise, 'Tokatlıyan' pastanesinin büyük vitrin camından dışarıyı, Cadde-i Kebir'i (İstiklal Caddesi'ni) seyrederken görmüştüm ilk kez. Abdülhak Şinasi Hisar'ın *'Çamlıca'daki Enişte-miz'* romanında 'ön tarafı küçük yuvarlak, koyu yeşil mermer masalarıyla bir pastane ve arkası, üstleri beyaz örtülü yemek masalarıyla bir lokanta' diye betimlediği 'Tokatlıyan'da...

'Tokatlıyan', 'Lebon' ve 'Markiz!' İtiraf etmeliyim ki, bu pastaneler, biz genç 'yeniyetme' edebiyatçılara, Yahya Kemal'in Abdülhak Şinasi Hisar'ın oturdukları mekânlar olarak uzak, eski ve yabancı geliyordu. O pastaneler, yine Abdülhak Şinasi Hisar'ın belirttiği gibi 'içlerinde bize içkilerin daha tesirli, görüştüklerimizin daha zeki, dedikoduların daha ehemmiyetli ve hayatın daha neşeli gözüktüğü, âdeta büyülenmiş köşeler'di...

Gene de arasıra Markiz'e gittiğimizde, orada 1920'lerden kalan Art Nouveau fayans *'Dört Mevsim'* panolarını (ki, sadece üç tanedirler: 'Dört Mevsim'in 'Kış' panosu, Sait Naum Duhani'ye göre 'imalat ya da taşıma sırasında veya monte edilirken kazaya uğramış'

olmalıdır!) seyrederdik. Gözlerimizi yaşlı ve saygın edebiyatçılardan kaçırmanın yollarından biri!

'Markiz' denilince bu panolardan söz etmemek olmaz. Markiz pastanesinin bulunduğu Passage Orientale'e bakan sağ duvara o enfes vitrayları yapan Mazhar Resmor Hoca'dır. Sezer Tansuğ, şunları yazmıştı o vitray-panolar için: 'Mazhar Resmor'un Beyoğlu'ndaki Markiz Pastanesi için yaptığı, mevsimleri simgeleyen üç büyük vitray kompozisyonu, Cumhuriyet döneminde (vitray alanında) yapılan en çarpıcı uygulama sayılabilir.'

Bugün bizler, artık yaşlı edebiyatçılar olarak 'Markiz', 'Lebon' ve 'Tokatlıyan'da oturuyor olabilir miydik? Belki de, oturuyor ve gümüş zarflı Belçika işi cam bardaklardan çay içiyor olacaktık. Tıpkı, bizden önce oralarda oturanlar gibi! Ve onları hayal edecektik: Fransız sefareti kâtipleriyle şampanya içen Sarah Bernhard'tı ve öteki 'müdavimler'i: Willy Sperco'nun *'Yüzyılın Başında İstanbul'* adlı kitabında arasıra, eski Lebon'a uğradığını söylediği, II. Abdülhamit'in haremağası Nadir Ağa, Sadrazâm Küçük Said Paşa'nın damadı, Şûra'yı Devlet Maliye Dairesi Reisi Nuri Bey, Anadolu Demiryolları Şirketi Müdîr-i Umumîsi M.Huguenin, avukat ve gazeteci Lewis Mizzi... Hepsi, bize şu sözleri duyurmaya çalışıyor gibiler şimdi: *'Chez Lebon, tout est bon!'* ('Lebon'da herşey iyidir!')

ISBN 975-521-325-2